

lumii, într-o lume care nu cunoaște de la unde vine și unde merge, de la unde vine și unde merge, de la unde vine și unde merge.

Într-o lume care nu cunoaște de la unde vine și unde merge, de la unde vine și unde merge, de la unde vine și unde merge.

Într-o lume care nu cunoaște de la unde vine și unde merge, de la unde vine și unde merge.

Într-o lume care nu cunoaște de la unde vine și unde merge, de la unde vine și unde merge.

Genza reprezintă prima dintre cele cinci cărți ale Bibliei care compun ansamblul denumit de Iudei „Tora” („Legea”, denumire curentă fiind la Inceputul erei noastre (Mt. 15; Luc. 10, 26; 24; 44). Nevoia de a avea cōpîi ușor de mînit a dus la împărțirea marelui ansamblu al textului Torei în cinci părți egale ca lungime. Această divizionare este atestată anterior erei noastre prin versiunea greacă a Septuagintei (LXX), care a răspîndit și noua denumire, aceea de *Pentateuh* (gr. πεντάτευχος (βιβλος), lat. *Pentateuchus* „Cartea în cinci volume”). La Inceputul erei noastre întocmirea Pentateuhului era atribuită lui Moise, tradiția căreia î se înscriu și Isus și Apostolii (Ioan 1,45; 5, 45–47; Rom. 10,5. Însă tradiția vechi nu-l numesc explicit pe Moise redactor al întregului text; chiar dacă se amintește „Moise a scris”, această remarcă privește întotdeauna un pasaj particular. Acest fapt, precum și numeroase repetiții, dublete, inadvertente caracteristice textului, au permis în sfîrșitul secolului al XIX-lea, emiterea ipotezelor surselor multiple. Cercetări interdisciplinare – de istorie a culturii și religiei, lingvistice, literare, la care s-a adăugat descoperirea, începînd cu 1947, a așa-numitelor „Manuscris de la Marea Moartă”, au stabilit că textele ce stau la baza Pentateuhului, a cărui redactare se întinde pe mai bine de șase secole, provin din patru surse tradiționale: aceea *telopistă*, care îl numea pe Creator Iahve, tradiția *elohistă*, numele lui Dumnezeu era Elohim, tradiția *sacerdotală*, a preoților Templului din Ierusalim, constituită în timpul Exilului și impusă după reîntoarcere; și ultima, aceea a *Deuteronomiului*, care apare în text după *Numeri* și se caracterizează printr-un stil amplu și retoric, ca și printr-o doctrină constantă afirmată, aceea a poporului ales, elecțione divină sănctionată printr-un pact ce pretinde fideliitate față de legea și cultul lui Dumnezeu, ca și practicarea acestui cult într-un sanctuar unic.

Prin intermediul Septuagintei s-au impus și numele celor cinci părți ale Pentateuhului: *Genza* (incepe cu facerea lumii), *Exodul* (incepe cu ieșirea din Egipt), *Levitul* (legea preoților din tribul Levi), *Numeri* (denumită așa din cauza primelor patru capitolice ce conțin numărătoarea poporului lui Israel), *Deuteronomiul* (a doua lege). *Genza* sau *Facerea* se împarte în două părți înegale ca întindere. 1–11 constituie relatarea istorică primitive de la *Facerea* lumii pînă la Avraam, 12–50 conține istoria patriarhilor de la Avraam la Iosif.

Pe marginea Vechiului Testament s-a dezvoltat o întreagă literatură apocrifă, preluată și prelucrată apoi, printre altele, în așa-numitele *Hronografe* bizantine, un fel de repertoriu de istorie universală de la sacrele lumii pînă la epoca contemporană autorului respectiv. Dintre aceste lucrări, frecvente în literatura bizantină întrucetă secolele VI–XVII, cel mai răspîndit pare a fi fost *Hronograful* călugărului Manasses, care, tradus în slavă, a circulat și în vechile noastre mănăstiri. Traducerea acestui text, din slavă în română, a fost făcută de călugărul oltean Minuș Moxa.

Hronograful lui Manasses prelucrat în proză și completat cu elemente din alte lucrări similare, a constituit sursa unei cronică ce redă evenimente petrecute pînă la 1570 — *Cronica de la 1570*. Versiuni ale acesteia din urmă, au avut o mare răspîndire. Una dintre ele, tipărită la Veneția în 1631 pe baza unei cōpîi făcute în Moldova la porunca lui Petru Șchiopul, purta numele de *Hronograful lui Dorotei*, mitropolit al Monembasiei, și a fost tradusă în română de Grigore Dascălul Buzău. Al doilea hronograf grecesc care a circulat în spațiul românesc este acela al lui Matei Cigala din Cipru, preot în Veneția, tipărit în 1637. Cigala compilează *Cronica de la 1570* și pasaje întregi din Dorotei.

CAP 1

[1] Există două posibile traducerile primului verset, ambele grammatical corecte. Aceea obișnuită, care se găsește în cele mai vechi versiuni și care respectă cel mai bine coerența textului, și o altă care ar suna astfel: „La început a săcăt Dumnezeu cerul și pămîntul, pămîntul era...”. Conform versiunii consacrate, primul verset nu reprezintă începutul propriu-zis al textului sacru, ci un titlu rezumativ (BJ).

“La început a săcăt Dumnezeu cerul și pămîntul, pămîntul era...”. Această formulă este într-o lume care nu cunoaște de la unde vine și unde merge, de la unde vine și unde merge, de la unde vine și unde merge.

“La început a săcăt Dumnezeu cerul și pămîntul, pămîntul era...”. Această formulă este într-o lume care nu cunoaște de la unde vine și unde merge, de la unde vine și unde merge, de la unde vine și unde merge.

COMENTARII

Această primă relatare a creației este atribuită tradiției sacerdotiale, conform căreia Dumnezeul unic, transcendent, anterior lumii, încearcă pe aceasta pe parcursul unei săptămâni, încheiată cu o săptămâna sabatică. Însuflarejă prin cuvîntul lui Dumnezeu, ea se constituie în totalitatea sa într-o ordine a cărei desăvîrsire este omul, imagine a lui Dumnezeu (BJ).

*Ascultați, cinstiți...

...Că dintru-neputul lumii a făcut Dumnezeu Cerul și pămîntul Numai cu gîndul să crească în lumea pe care îl dorește (Orașele de nuntă, ap. PAMFILE 1913, s. p. 28).

a face redă gr. τοεῖν „a face”, care la rîndul său traduce ebr. בָּרַא, verb rezervat în exclusivitate aciunii creațoare a lui Dumnezeu și care are ca obiect o creație originară lipsită de forță (BJ, RGG). În VT se înținăște și alte verbe care se referă la creații divine și care au un caracter mai puțin abstract: *bañā*, *kîln*, *jasd*, *quanâ* (Ps. 24, 2, Is. 45, 18, Am. 9, 6), *riâd* (Is. 40, 22), *jašar* (Fac. 2, 7, Am. 4, 13). Cel mai frecvent este *asa*, „a face” (RGG), a cărui semnificație neutră corespunde gr. τοεῖν. VL redă exact verbul grecesc prin *fecit* (IER. folosește verbul *creare*, „a face”, „a da naștere”, înțîlnit de la Augustin și încreștenit apoi în terminologia creștină cu sensul de „a face să se nască din neant”, cf. AUGUSTIN CIV. 22, 14: „qui creavit cuncta de nihilo”.

[2] de nevăzut redă gr. ἀδόπος, (& priv., δέσμω „a vedea”);

fără formă/netocmit redă gr. ἀκατακείσατος (&-priv., κατακείσατο „a face, a întocmi”). VL *Invisibilis, incomposita*. În alte variante LXX se înținăște termenul: κέρωντα καὶ οὐδὲν λέγε „gol și nimic” (AQU.), λόγον καὶ κόπαριτον „fără formă și de nevăzut” (SYM.) sau κέρων καὶ οὐδὲν λέγε „vid și nimic” (THEOD.); aceștia din urmă corespund mai exact termenilor ebraici *bohu* și *tôhû* „desert și vid”. IER. *inanis* și *vacua*. Cuvințele *tôhû* = *bohu* sunt folosite de I. HELIADE RĂDULESCU în titlul primei părți (I. *Empireul și tôhû-bolu*) din epopeea sa, în mare parte de inspirație biblică, *Anatolida* sau *Omul și fortele* (Opere 1967, I, p. 264).

zace în BB redă gr. ἐπιτεύξαι „a fi aşezat peste”. Cuvințul apare

in textul FRANKF., lipsind însă din alte variante LXX.

abis redă gr. ἄβυσσος (&-priv., βύσσος, „fund”). Semnificațile sale sunt multiple. În textul de față el desemnează mareea originară, profunzimea originară acoperită de apă. În VL și IER. forma latinăzită *abyssus* sau *abissus*.

duh redă gr. πνεῦμα „suflare, spirit”, care la rîndul său traduce ebraicul *rûah*. Acesta din urmă apare de 378 de ori în VT (RGG), cu semnificații foarte diferite. În funcție de contextul respectiv se va specifica de fiecare dată sensul exact. Cuvințul ebraic, cît și cuvîntul grecesc πνεῦμα înseamnă „suflu, suflare” cu toate conotațiile concrete și abstrakte ale acestelui lexus. VL și IER. le redau prin *spiritus*. Corespondențele românești sunt *duh* (sl. *duh*), și *suflet* (postverbal de la *a sufla*=lat. *sufflare*). Cf. distincția făcută în limba română între principiul vital-spiritual al omului, de esență divină și nemuritor, *suflet*, și principiul vital al celorlate liniște, *abur*. La români între *suflet* și *abur* este, același raport psihologic ca la veciile români între *animus* și *anima*, ambele având de asemenea înțelesuri fundamentale de „vinț” (HEM. s.v. *abur*). Cf. „aburul dobitocului, muritor și în nemică întocător” (CANT. DIV. 73)

I. HELIADE RĂDULESCU preferă neologismul *spiritul* în locul mai vechiului *duh* în *Anatolida*; II. *Imul creat/înființat*, în care urmărește îndeaproape *Facerea lumii* după VT: „și spiritul vieții se poartă peste ape” (Opere 1967, I, p. 272).

ION BARBU (Lava): Te-năbușai în pică inciseln atmosferă/O, tu, noană de lavă ce-aveai să fi pămîntul!/Făptura nu sunase din trimișii de crateră,/Nu fulgerase încă, în noaptea ta, cuvîntul...

denumește un fel de pești mari, posibili toni, pește răpitor ce poate ajunge pînă la patru metri lungime (BJ). Iată următorul lucru care îl

suflarea animalelor (BJ *sufletul vieților*) redă sintagma gr. φυγή ζωῆς, φυγή „suflu vital, principiu vital”, căruia îi corespundă lat. *anima*, este încă la Homer sinonim pentru *vitala*, τὸ ζῶν, ζῶντας, via, viațuoare, animală. În VL este redată cu *anima animalium* iar la IER apare *anima viventum*. Totuști, *vitală* < lat. *vita* „viață”

[22] a binecuvintat (BB, a *blagoslovit*) redă gr. εὐλογεῖν „a vorbi de bine, a lăuda, a binecuvînta”, cf. lat. *benedicere*.
HELIADE: „Cintăți, din aripi batete; flinje svolătare, / Năjăti la ceruri înmulțiri cîncele voastre! / Voi, notători asemenea jucății-vă în ape, / Impieți coprișuri mari, / cimpieci eterni; / Să binecuvîntați voastre tinerete / și candide flori. / L-aspectul vostru Domnul exclaăm că e bine”. (Anatolida, *Inimul creștinului*, V, Peștera și pasările, Opere, 1967, p. 276).

[24]: BB cu patru picioare redă gr. τετράποδα „cu patru picioare”, VL: *quadrupedia*, IER: folosește cuvântul *tūmenta* „animale bune de juc”.

tirloare redă gr. ἐπητά, termenul se referă aici nu numai la serpi și șopârle, ci și la insecte și animale mici (BJ).

[25] *dobitoacé reda* gr. *κτήνη* „acel fel de animale ce puteau fi

HELIADE : „La viață, la lumină, -n sens orice suflare, / Luate formele voastre, de la insect și vierme! / Si pînă la patrupede ce pașteți, cîmpii, dumbrave, / Si pînă la sălbatice, acă padurii fiare...” (*Anatol Ildi. Îmîn cratituni. VI. Animalele pămîntului. Opere 1967.* p. 276).

[26] „*αὐτὸν* ποιεῖν τὸν οὐρανὸν” (BB) și „un calc sintactic că în v. 18, să facem redă gr. ποιησούειν, să facem”. Pluralul folosit aici îl dată naștere la diferite interpretări. Conform uneia dintre ele, el indică probabil deliberarea lui Dumnezeu împreună cu sănturajul său ceresc (ingerii, cf. 35, 22), această interpretare a fost urmată de traducerea grecească (și de JER) din Psalmul 8, 6. Sau el poate exprima măreția și bogăția interioară a lui Dumnezeu, al cărui nume comun în ebraică era pluralul *Elohim*. Sfinții Părinti l-au privit ca o aluzie la Sfânta Treime.

Dumnezeu („**Dominus**“) este numele celor trei persoane ale Sfintei Treimi. „**chip** redă gr. *εἰκών* „imaginie“, „**chip**“, tradus în latină **primumimago**“.

1. HELIADE RĂDULESCU : „Iar Creatoru-șii vede în om asemănarea / Si se dilectă-ntr-însul. Creat-am pe om, zice, / Imaginea, divină asemănărea noastră“ (*Anatolida*, *Inimul creațunii*, IV, *Antimacelul*, nr. 1, ianuarie 1967, p. 277).

[27] *bărbat și femeie*, în varianta tradiției sacerdotale, omul a fost creat ca *bărbat și femeie*, după imaginica lui Dumnezeu și, asemenea

I. HELIADE RĂDULESCU : „Bărbatul și femeia / El și ea
mărună / Aceasă creație / A colosă cornă și carne / Vivificată

[28] L' HELIADE RÂDULESCU: „Vă înmulțiri și creșteți și domniați pământul, / Vă bucurăți de dinsul, à voastră și avere este, Al vostru erilișgu; și tot ce e pe dinsul / De domini să vă cunoască.

[30] Este imaginea unei „Vîrstă de aur” în care omul și animalele trăiesc în pace, hrănindu-se cu plante.

III. Viața sau androginul, I., *Opere* 1967, p. 280).

must sample sufficient **CAP 2** to name right Johnson
since he is not yet a regular voter according to our
(18) 100% of our Standard

[1] *s-au împlinit* (BB se săvîrsiră) redă gr. *ouvretelev* „a împlini, a desărvișa, a termina“ și latinește *esse in finita*, însemnând că este o cunoaștere sau o realizare care nu poate fi înălțată sau extinsă. În unele traduceri se poate întâlni și *podabat* redă gr. *έργον τοτ ἀρμόνιος, univers; podabat*, care traduce ebraicul *sâba*, „ceată, armată“. Cuvântul capătă în textul biblic o serie de valori metaforice, prin care și aceea de *astri*, *ceata mulțimie cerului*. Textul de față reprezintă unicul loc în care metafora este extinsă și la mulțimea de elemente ale pământului. Variantele latine rămân fidele transpunerii grecești, corecte în spirit, a termenului ebraic *אָלֶף וְלֵפֶת* *compositio* „orinduire, impodobire“ sau în unele variante *ornatus*, *podoabă*, *IEHR ornatus*. Traducările franceze și germane, încercând să redea valoarea metaforică a cuvintului ebraic, îl traduc prin *armée* (BJ) și *Heer* (LUTHER).

[2] lucrare (BB *faptele*) redă gr. τὸ έργον „lucrările, faptele“; VL opera, IER. *opus*.

[3] Odihna în ziua a săptămâni este o instituție divină — Dumnezeul însuși s-a odihnit în ziua a săptămâni. Totuși aici este evitat cuvintul *shabbat*, căci, conform tradiției sacerdotale, sabatul se va impune abia pe muntele Sinai ca semn al alianței între Dumnezeu și poporul lui Israel, cf. Ies. 31, 12-17. Dar, "o dată cu creația", Dumnezeu a dat un exemplu ce va trebui urmat de om, cf. Ies. 20, 11; 31,

17 (BJ). *le-a săvârșit* (BB începu Dumnezeu a le face) redă sintagma greacă ὃν ἤξετο (δι θέσης) ποιῆσαι „pe care a început Dumnezeu să le facă“ care traduce aproximativ textul ebraic în care apar termenii *bārə* (cf. nota la l. 1) și *tsā* „a face“. Expressia ebraică tradusă de IERONIMUS prin *quod creavit deus ut faceret*, VL urmând fidel varianta grecească *quae inchoavit (alte variante cooperat) deus facere.*

„Aprilie era moale. Stele calde mai năsteau prin preajmă, / și marca Dumnezeu și-o dibuia. Făcea și muntele și focul. / Făpturile purtau în piepturi / ce înlimi încă de luminiă, prin tot locul! // Vedeac acolo între patru râuri leul și mioarele. / Nimic nu-l lăuda mai din adindecit izvoarele. / Prin crengi de pini sunau astamli și păunii, și aripi nevăzute s-ăuzeau în poartă lunii.” (LUCIAN-BLAGA, Ziua a saptea, Opere 1982, I, p. 283).

[4] cartea, redă gr. ἡ βιβλος „carte“, lat. *liber*. La singular, cu vîntul se referă la capitolile particolare ale VT. Pluralul βιβλοι (βιβλία) denumește în *Pentatechul*, fie integral VT. Diminutivul τὸ βιβλίον folosit la sg., se referă la fiecare carte a Bibliei, mai cu seamă în *Cartea legilor*, pluralul τὰ βιβλῖα denumește o colecție de texte în general, latinizarea *biblia* s-a impus în întreaga tradiție creștină, denumire a ansamblului VT și NT.

Domnul Dumnezeu (BB) redă gr. χόριος ὁ θεός, care apare în FRANKF., spre deosebire de alte versiuni LXX unde apare doar ὁ θεός.

[5] locă redă gr. ἀνέτελειν „a ieși la lumină, a răsări“. a se face redă gr. πανεύργει, a se păsta, a fi“ în majoritatea variante

a lucra pămintul (BB pre dinsul): în majoritatea variantelor LXX apare τὴν γῆν „pămîntul”, în textul FRANKE este înlocuit prin

Este introdusă acum tradiția iehovistă despre facerea lumii. Aceasta nu reprezintă o „două” relatare a genezei, urmată de relatări „căderii”, ci sunt două povestiri combinate, ce utilizează tradiții diferite: o „relatăre a creării omului, distință de cercarea lumii care nu devine completă decât prin facerea femeii și apărțitia pr

mului cuplu uman (2, 4b–8, 18–24), o povestire despre Paradisul pierdut, cădere și pedeapsă, care începe cu 2,9–17 și este continuată prin 3,1–24 (BJ).

„Dar Cel Preanal ridică fulgerătoarea-l mîmă / Și, iată, norii negri alauți și-l adună, / Pe care Bălărețul îl bate și-l frântă. / Un tunet, altul... Cimpul setos îngunchează / Sub patruri de ploale vărgat în curcubeu, / Tăcut își încovoaie râunchii lui puternici / și-îngindurăt primește zâmbitorul har, / Ca un copil ce-nvăță acum întâi să meargă!“ (V. VOICULESCU, *Schită pentru o meditație*, Poezii 1968, II, p. 194).

[6] adăpa redă gr. τέλειον „a-uda“; și adăpa < lat. aqua duce la apă utilizat mai cu seamă pentru vite. În română veche a adăpa se putea folosi și pentru stropirea sau aducere pământului de om, ploaie sau riuri, cf. HEM s.a. adăp: „de nu se-ar adăpa pământul de multe ori cu ploaia ce deșinge de în cerul, n-ar fi răsărit erbi“ (CORESI, Omilia); „De tine pământul să adăpa“ (DOSOFTEI); „Dar români, îli ca în celor ce-n vecchine se luptă, / Cu sudori adăp pământul“ (GR. ALEXANDRESCU, *Tismană*). Dacă în tradiția sacerdotală principiul creației este separarea –, a apel de pământ, a zburătoarelor de tritoare, a omului de animale –, în tradiția iehovistă ea este o victorie asupra desertului, în care fără apă nu poate să apară nimic viu (BJ). Simbolismul apel poate fi redus în toate tradițiile la trei semnificații esențiale: – sursă a vieții; în acest sens apă este considerată de iudei ca cel mai important dar al Graielor divine, proveniența ei din cer sau din adincul pământului, ca element fertilizator, reprezintă pentru israeliți un semn deosebit al bunăvoinei Dumnezeului lor; – sursă și a morții și a distrugerii, folosită de Dumnezeu împotriva dușmanilor săi sau împotriva poporului nesupus;

– mijloc de purificare și regenerare.

[7] 1-a plăsmuire (BB zidi) redă gr. πλάστειν „a modela“, care la rîndul său traduce ebr. יָצַר / yatzar.

pe om redă gr. ἀνθρώπος, lat. homo, care traduc ebr. adam,

„adamah „pămînt“ (Fac. 3, 14). Acest substantiv colectiv devine numele propriu al primului om, Adam.

lulnd redă gr. λαβων, part. prez. al lui λαμβανειν „a luă“ și este

introdus în unele variante LXX, printre care și FRANKF., pentru clarificarea textului original.

[8] ţărind redă gr. χοῦς „argilă, lut“, termen tehnic tradus diferit de variantele VL – limus „mil“, lutum „lut, argilă“, pulvis „pulbere“ și prin limus de IER.

făfa redă gr. πρόσωπον „față“. În unele variante LXX apare „norii“.

flinjă vie (BB susflet viu) redă gr. φυγή „căos, susflet viu“, sintagmă ce traduce ebr. nephesh „flinjă animată printre un suslu vital (ruah)“.

Jahve este reprezentat ca un olar ce îl modelează pe om din lut,

însuflarendu-l apoi. Pînă în epoca Părinților Bisericii, metafora

olarului și a puterii pe care acesta o are asupra lutilor este folosită

pentru a reda puterea suverană a lui Dumnezeu, cf. Is. 29, 16;

49,9; 64,7; Sir. 33,13.

Dacă în tradiția sacerdotală omul era acela ce incununa creația, făcut după imaginea lui Dumnezeu și asemenei acestuia stăpîn al lumii, în tradiția iehovistă facerea omului reprezintă primul act al creației divine, dar are aceeași semnificație de desăvârșire a operei divine.

„Ca din lume cînd m-o-i duce, / Să-mi pocăi de susținutul dulce / Intru, aceluiu mînă / Ce m-a zidit din ţărina“ (A. PANN, *Cinice de stea* XV).

Iar primul om apare din mîinile divine (I. HELIADE RĂDULESCU, *Anatolida*, III. *Viața sau androginul*, I, Opere 1967, p. 279).

„De ce stîrnî și viu m-ai zămislit, / Dacă-ncepulturui i-ai dat sfîrsit / De mai-nainte de-a fi și-nceput? // De cînd te-ai murdarit pe degete cu lut, / Vremelnic și plăplind tu m-ai făcut. / Poți cere o durată aceluiu-nighebat / Dîn tina, trup și susflet, cu scupat?“ (T. ARGHEZI, *Rugăciune*).

„Frâmlintă iarăși lutul și fă-te iarăși faur“ (ION PILLAT, *Rugăciune*, Poezii 1983, I, p. 72).

„O, Doamne, sparge-mi lutul și dă-mi o formă nouă“ (ION PILLAT, *In strană*, Poezii 1983, I, p. 204).

Minecind spre traiul lui, / susfletul de la-nceput / se îmbracă în pămînt. / Minecind spre traiul lui, / susfletul de la-nceput/stie să se-imbrecă-n stea, / că veșmint ce va lăua/lut din lutul raiului (LUCIAN BLAGA, *Mul-mă miră stea și trup*, Opere 1984, II, p. 257).

„Strivit zăceam sub scorța humă, în bezna pururi blestemată, /

și plin de lut duceam robia în mijlocul stîncilor bătrâne, / Cînd mîna

ta m-a scos de-acolo și m-a spălat de orice pată / În apele eternității ca pe un diamant, Stăpîne! ... (V. VOICULESCU, *Ca pe un diamant*, Poezii 1968, I, p. 14).

„În susflet astăzi port o holdă, un lan întreg îmbelsugat, / Și lutul sterpu de-odinoară e plin de rodul nemuririi... / Părinte, unde și-ai grinarul și cînd pornești la secerat? !“ (V. VOICULESCU, *Părinte, unde să te cauți*, Ibid., p. 27).

„Ca steaua serii pe ninsori alpine, / Reflex din altă lume, te-ai desprins : / Un dor, purtat mîlenii dinadins, / Vîsind la floareă mistică lui, Bine, // Din lut adinc te-a impletit pe tine, / Și lutul de la tine 1-a aprins, / Illuminind amarul lui cuprins, / Ca zîll care plingă printre ruine“ (DAN BOTTA, *Cununa Arădanei XX, Scrieri*, 1968, I, p. 118).

[8] a sădă (BB răsddă) redă gr. φυττέω „a sădă, a răsări“.

Dumnezeu/Domnul Dumnezeu: În textul FRANKF. există numai o șećă „Dumnezeu“. În alte variante LXX șteptă și șećă „Domnul Dumnezeu“.

grădină redă gr. παράδεισος, care traduce ebr. pârdes. Cuvîntul a fost imprumutat în ebraică din iraniană, *patri-dæza*, parc ingredit. In ebraica tîrzie cuvîntul *pardsu/pârdes* a dezvoltat sensul de „grădină a plăcerilor, pădure“, aceeași dezvoltare semantica o are și gr. παράδεισος, care inițial dejunea parcul regilor persani. Prin intermediul LXX, cuvîntul intră în vocabularul religios, denumind fie „grădina lui Dumnezeu“, fie „starea de pace și fericire de la începutul și sfîrșitul timpurilor“. Pentru popoarele antice, grădina era simbolul ordinii, fertilității și vieții.

Edem/Eden: Cuvîntul ebraic eden, o denumire geografică ce nu poate fi localizată, este identic semantice cu sumerianul *eden* „stepă, desert“, dar iudeii l-au apropiat de eden „desfătare, bucure“, din rad. din „bucurie, desfătare“. De aici au fost posibile varianțele traducerilor latine: VL *hortus voluptatis* „grădina desfătării“, *hortus delictarum*, „grădină plăcerilor“, IER. *paradisus voluptatis* „grădina desfătării“. Distanța dintre grădină și Eden se va pierde ulterior, în Ez. 28, 13–31,9. Edenul este grădina lui Dumnezeu, iar în Is. 51,3 este grădina lui Iahve, ce se opune desertului și stepei. În română „veche“, corepondentele erau *crieu* < lat. *caelum* și *rat* < sl. *raj*. Acestea își se adaugă ulterior imprumuturile savântă *eden* < fr. *eden* și *paradis* < fr. *paradis*, germ. *Paradies*.

„Era grădină mare cum n-a mai fost vreodata ; / Era-n Edenul păcii plantăje divină, / Terestru Parâdis. / Acolo fu puș omul, că-n shul fericiril...“ (I. HELIADE RĂDULESCU, *Anatolida*, III. *Viața sau androginul*, I, Opere, 1967, I, p. 278).

„De-o fi să fie raiul, să fie un zăvoi / Cu sălcările-n muguri și ierburi mol...“ (ION PILLAT, *De-o fi să fie raiul...*, Opere, 1986, p. 24).

„Dincolo de-vîntul turbat, / De-vîntul spre care se-avîntă-n vîzduh ciocârlan beat, / Bate – zice-se – vîntul din Rai. / De boarea lui dulce fulgerat cazi pe plai“ (DAN BOTTA, *Dincolo de...* Scrieri, 1968, I, p. 84).

[9] lemnul/arboarele cf. 1, 11.

pomul vieții – În multe tradiții religioase este consemnată existența arborelor lumii, ce își are rădăcinile în flinjurile subpămîntene, iar virful său atinge cerul. Așezat în centrul lumii, unește cele trei zone cosmice – cerul, pămîntul și străfundurile. El este o *tmago mundi*, un simbol al înnoirii permanente, al regenerării cosmice și deci al fertilității universale, al realității absolute și al imortalității. În tradițiile îndice și iranie, strămoșul mitic să-a hrănit cu fructele sale sau datorită lui a căpătat nemurirea. În Ez. 31 și Dan. 4,7 – arboarele vieții poartă într-un universal și hrănește toate creațurile. Datorită unei vechi tradiții iudeice, care îpropria arboarele vieții de creație lui Adam și mintuirea mesianică autorii creștini au, văzut în arboarele vieții prefigurarea Crucii. Astfel *lignum sau arbor vîlde* devine un simbol important a două teme creștine esențiale – Paradisul și Crucea. Anumite credințe, cu mare răspândire și audiență în popor, au făcut să se ievască convingerea provenienței crucii pe care a fost răstignit Isus din lemnul arborelui vieții.

pomul cunoștinței redă sintagma greacă τὸ ξύλον τοῦ εἰδέναι γνῶστον καλοῦ καὶ πονηροῦ „arboare de a ști cunoașterea...“, o traducere literală a sintagmei grecești; de altfel varianțele latine ale LXX o redau prin *scientia*. Așezat în Paradis alături de arboarele vieții, opune unității acestuia dualitatea (bine/rău) și va fi instrumentul căderii lui Adam.

I. HELIADE RĂDULESCU își intitulează Cintul IV din *Anatolida*, care îl prilejulește un istoric al motivului în mitologia antică, *Arborul sălinet*.

[10] *Incepuluri* (din BB brașe) redau gr. ἀρχή „Inceput”

Vv. 10–14 sint o paranteză introdusă de autorul iehovist, care utilizează pentru descrierea configurației pământului noțiuni geografice vechi. Înțeția sa nu era aceea de a localiza grădina Raiului, ci de a arăta că toate mările fluviilor, „arterele vitale” ale celor patru regiuni ale pământului, își au izvorul în Paradis, tot acolo fiind prin ele și originea fertilității întregului pămînt. De aceea nu este de mirare că această geografie este nesigură și confuză.

[11] *Fison*, cbr. *pischon*, riu neidentificat.

I. HELIADE RĂDULESCU identifică, în *Anatolida*, IV, p. 293, mai mult sentimental, brașul *Fison* cu *Istrul* (denumirea antică a Dunării).

finul lut Evilat/jara Havila, cbr. *hawila*, o regiune a Arabiei locuită de ismaieliți și amalechiti. Redarea în română, în majoritatea cazurilor, prin (pământul/jara) *Evilat*, reprezentă transcrierea cuvintului așa cum apare el în LXX „τὴν γῆν Εὐιλάτ”.

[12] *rubinul/bdeliu*, cbr. *b. dolah*, descris de PLINIUS (*Hist. XII*, 19) și DIOSCORIDES (I, 80), LXX îl redă prin ἔρυπαξ „piatră prețioasă de culoare roșie, rubin sau granat”, VL prin *carbunculus* „platră prețioasă de culoare roșie, rubin”. În ceea ce privește identificarea pictrelor prețioase, așa cum erau ele cunoscute și denumite de evrei și greci, este dificil de a stabili corespondențe exacte, deoarece cele două popoare se puteau referi la pietre asemănătoare exterior, mai cu seama coloristic, dar a căror compozitie chimică era totală diferită. *Bdeliu* este probabil o secreție a lui *Commiphora opobalsamum*, un arbust ce crește în Arabia și Somalia. Răsina aceasta este la început galbenă și viscoasă, devenind apoi brună și tare, gustul este amărui, mirosul aromatic. Era folosită ca mireasmă ascuțită și smirnei, sau în medicină — Mekkabalsam.

piatra verde/piatra de onix redau gr. λίθος πράσινος „piatră verde” corespondentul cbr. *selohām*, piatră semiprețioasă, provenită dintr-un strat multicolor de cuart, utilizată în special pentru geme, camee și sigilli. VL *lapis prasinus*, IER. *lapis onychinus* (cf. PO *piatra scumpă onithinos*).

[13] *Gheon/Gihon*, ebr. *gihon*, riu neidentificat, probabil Nilul nubian. Transcris în gr. prin Ιἵων, lat. (VL; IER.) *Gcon*, este redat prin grafii diferențite în limba română: *Gihon* (PO), *Gheon* (BB), *Gheon* sau *Gthon* (variantele mai noi).

Etiopia, ebr. *Kusēh*, nume al imperiului pe care l-au stăpinit între 645 î.e.n. — 350 e.n. regii din Napata și Meroe la sud de Egipt, între a treia și a șasea cataractă a Nilului, deci în Sudanul de astăzi. Locuitorii Palestinei înțelegeau prin Cūs ținuturile la sud de Egipt. Această regiune locuită de oameni înălți și cu pielea neagră era denumită de antici Etiopia. Cf. LXX Αἴθιον, VL, IER. *Aethiopia*.

[14] *Tigru*, ebr. *hiddequel*, gr. *Tigris*, lat. *Tigris*, la fel cu Eufratul, și arc izvoarele în munții Armeaniei.

merge/curge redau gr. πόπεύειν „a merge, a curge”. *împinge* redau gr. πηδεύειν „a impinge”. *împinge/curge* redau gr. κατένευντι „opus, față în față”, cf. lat. VL. IER. *contra*.

Astrillor/Assur, ebr. *aschschür*, oraș pe Tigru, cea mai veche capitală a imperiului assiran, căruia îi dă și numele.

Efrat/Eufrat, ebr. *p. rat* (cf. sum. *buranunu*, akk. *purattu* „marele fluviu”) cel mai lung fluviu al Orientului mijlociu (2 850 km.), gr. Εὐφράτης, lat. *Euphrates*.

„El spune că Edenul a parte din Asia, / Prin care trece Tigru, / Gheon și Eufratul, / și poate și-nsuși Istrul, cui și Phison se zice, / Grădină ce-avea-ntr-însa Siria, Etiopia, / Cu Indii împreună, cu țările — Evilat” (I. HELIADE RĂDULESCU, *Anatolida*, IV, *Arborul sălinet*, VIII, Opere, 1967, pp. 293–294).

[16] cu mîncare să mânnești / să mânnești redau sintagma greacă βρῶσει φάγη (βρῶσαι „mîncare”, φάγειν „a mîncă”).

[17] a pricepe/cunoaștești redau gr. τοῦ γνῶσκεν „de a cunoaște”. Cunoașterea este un privilegiu divin pe care omul îl va uzurpa prin păcatul originar (Fac. 3,5). Acest tip de cunoaștere nu înseamnă nici omnisciencă, pe care omul căzut n- poate avea, nici discernămînt moral, pe care-l avea omul innocent. Dumnezeu, neputindu-l refuza creaturii sale raionale, ci ea înseamnă facultatea de a decide singur între ceea ce este bine și ceea ce este rău și de a acționa în

consecință. Încărcarea interdicției divine reprezintă o revendicare de autonomie morală prin care omul își reneagă statutul său de creațură (cf. Is. 5,20), păcatul originar — atingerea de fructul oprit — devenind astfel un atentat la suveranitatea lui Dumnezeu, o revoltă orgolioasă (BJ).

să nu mânnești pentru gr. οὐ φάγεσθε (imp. pers II-a, pl.). Utilizarea pluralului aici este un argument în favoarea ipotezei conform căreia relatarea credinții femeii provine dintr-o tradiție independentă. Aici, ca și în Fac. 3, 24 ; 3, 1–3, referirea se face în același timp la bărbat și femeie. Traducerile latinești ale LXX ezită în folosirea pluralului (VL non edetis, ederitis, morte mortemini) și a singularului (IER. ne comedas, comederis, morte moreris).

cu moară veți muri / de moară veți muri redau sintagma gr. θανάτῳ κροθανεῖσθε (cf. lat. VL *morte mortemini*, IER. *morte moreris*), care traduce formula ebraică folosită în legi sau sentinje să provoace în mod necesar moartea. Adam și Eva supraviețuiesc, iar pedepsirea lor (Fac. 3, 16–19) se referă la moarte ca simbol al unei vieți miserabile, păcatul săvârșit de ei meritând însă pedeapsa cu moartea (BJ).

I. HELIADE RĂDULESCU dă o interpretare în sens luminist creației și interdicției divine, proclamând încrederea în stință: „Scriptura ce-ji depinde / Figurile erorii te face să vezi singura / A ta regenerare în fructele stinței, / În Dumnezeu — Cuvîntul.” (*Anatolida*, IV, *Arborul sălinet*, Opere 1967, p. 299).

„Fructul oprit” este pentru V. VOICULESCU însăși divinitatea: „Pe-o ramură ce-anzul în străpunge / De ce nu ești un măr înruminat ? ... / Cum te-ă mușca de te-ă putea ajunge, / Tu, Doamne, -n lume singur fruct oprit.” (Fructul oprit, Versuri 1968, p. 32).

[18] către dinsul / pe poaliva lui redau gr. κατ' αὐτοῦ «asemeni lui», cf. lat. VL *similem sibi*, IER. *similem sui*.

[19] cimpul / pămîntul redau gr. ἄγρος „pămînt cultivat”, cf. rom. *ogor*.

tot ce / așa cum redau conj. gr. εἰνα care în greaca tîrzie se confundă cu εἰν modal, datorită dispariției distincției de cantitate. În gîndirea popoarelor vechi numele era ca o imagine sau umbră a celui ce-l purta, un simbol al personalității acestuia, pe care o putea reprezenta. și în Israel era răspîndită credința în legătura strînsă dintre nume și purtătorul său. Pronunțarea unui nume transpuie energie potențială în forță operantă; Adam denumește simțele instaurînd astfel dominația sa asupra lor.

[21] puse pre / a coborît asupra redau gr. ἐπιβάλλειν „a arunca peste”.

somnu / toropeală redau gr. ἔκστασις, cuvînt cu semnificații multiple, de la sensul concret de „schimbare a locului”, cf. ARIST. An. I, 3 p 406 b 13 : „κλίνεσθαι ἔκστασις ἔστι τοῦ κινουμένου”, plină la denumirea a diverse tipuri psihice de „sufere de sine”. PHILON din Alexandria, în *Quis rerum divinarum heres sit* (Rer. div. her.) 240 urm., distinge patru tipuri de extaz psihic: 1. nebunia, 2. stupearea și groaza, 3. înșîntea deplină, toropirea, 4. inspirația. Aici cuvîntul denumește toropeala în care Iahve l-a cufundat pe Adam. Dacă IER. redă exact cuvîntul grecesc prin *sopor* „toropeală”, variantele din VL ezită în traducere: *extasis*, *somnium*, *mentis alienatio*, *sopor*.

coastă redă gr. πλεύρα, care la rîndul său traduce ebr. *שְׁלֹד*, simbol al legăturii și atracției puternice dintre bărbat și femeie, care originar au fost un singur trup.

plini / l-a umplut redau gr. ἀντιληφώ „a umple”.

trup / carne redau gr. σάρξ, care traduce ebr. *בָּשָׂר*, cuvînt cu semnificații multiple: „carnea trupului uman sau animal, opusă oaselor și singelui”, „corpul întreg”, „legătura de rudenie”, prin extensie „umanitatea sau ansamblul ființelor”. Ebraica nu are un cuvînt pentru corp, trup, de aceea în NT această lacună va fi suplinită prin utilizarea lui oțmă „corp” alături de σάρξ „carne”. În cînd se încredează că se dezvoltă opoziția între cele două componente ale omului, carnea, partea fragilă și perisabilă a sa, și spiritul care o animă, făcînd-o să devină vie.

[22] zid / a sfîrui redau gr. ὀλοδοπεῖν „a construi o casă, a construi”.

Dumnezeu / Domnul Dumnezeu, cf. II, 5.

[23] mulere / femeie redau gr. γυνή „femeie”, care traduce ebr. *iscscha*, derivat de la *isch* „om, bărbat”. Unele traduceri însearcă să redea jocul de cuvinte din ebraică, cf. IER. *virago* „ficioară” LUTHER *Mannin*, derivat de la *Mann* „bărbat”, PO (va fi *chémat*) *bărbațească*.

Creația Eevei este povestită pitoresc în orașile de punță, cf. CAR. TOJAN 1974, II, p. 278 ss.

H. ELIADE dezvoltă conținutul versetelor 2–24 într-un întins și exaltat elogiu adus femeii (III. *Viața sau Androginul*, II–VI, id. ibid., pp. 280–288). „*Şatul de această lume nemiscată, / Cu flori, cu fructe toată, / Sunt, azuri, tulburătoare, / Cu gheare de petale la mîini și la privire, / Cu nou și fraged iz de păcat*” (V. VOICULESCU, *Pelec de vecche fene*, Poezii, 1968, II, p. 188).

CAP 3 Înțelegere și traducere

[1] *şarpe* redă gr. ῥάπις care traduce ebr. *nāħash*. În mitologile vechi orientale, ca și în toate celelalte mitologii și religii ale lumii, șarpele este un arhetip fundamental cu valoare simbolice ambivalentă. Înțelesarea sa neobișnuită și mușcătura sa periculoasă pot trezi teamă și repulsie, în timp ce frumusețea și misterul său sale pot fascina. În textul de față el simbolizează o creațură ostilă lui Dumnezeu și dușmană a omului; în care ulterior Cărțile înțelepciunii și Noul Testament, ca și întreaga tradiție creștină, vor recunoaște pe adversar, pe diavol. Acesta este numai o ipostază a funcțiilor complexe pe care simbolismul șarpei (sie el dragon sau levitan) îl are în Cartea Sfintă. Cf. Z. Rusu, *Der Kult der Schlangen* (Tomis, în *DACOROMANIA* (1981/2) p. 133–160).

[2] *ințelegi/strel* redau gr. φρόνιμος, folosit pentru a traduce conceptul ebraic de „înțelegiune practică” — capacitatea de a putea judeca corect oamenii și lucrurile și de a-i allege mijloacele adecvate pentru atingerea scopului propus; este deci virtutea practică care asigură succesul. VL, în diferența sale variante, ezită în redarea termenului, optind în majoritatea cazurilor pentru variantele tradiționale ale redării termenului grecesc, în latină *prudens* sau *sapiens*, în timp ce IER. îl traduce prin *callidus* „ingenios, sărat”. Variantele românești ezită și ele între *înțelegi* și *sărat*: *PO* altic „viclean” *sărat*, DOSOFTEI *cuminte*, HELIADE *quel mal intelligent*.

[3] Am întîlnit „un șarpe împodobit și splendid... // Aici ridicat călcilul. El m-a privit în drept, / C-o grea făgăduință în ochiul-lui destepț : // Știu că și păcatul... și nu l-am mai uisit !” (V. VOICULESCU, *Şarpele*, Poezii 1968, II, p. 238).

[4] *nu veți muri de moarte / nu veți muri*, cf. nota C, II, v. 17.

[5] „ca niște Dumnezei / semeni lul Dumnezei” redau sintagma greacă ως θεος „ca niște Dumnezei”, pluralul referindu-se aici bineînțeles la Adam și Eva.

cunoșind binele și răul – este posibil ca aici șarpele să vrea să trezească Evei gândul că ar putea cunoaște elementele bune și rele ale naturii, obținând astfel putere asupra lor (LTHK).

[6] *a-l pricpe* redă gr. κατανοεῖς aici cu sensul „a deveni constițent de un lucru, care prin concentrare, asupra-își se înțineste”. *mîncără / a mîncără* – în majoritatea variantelor LXX apare pl. ἔφαγον, ceea ce corespunde originalului ebraic, în textul FRANKF. este folosit sg.

Abia în evul mediu tîrziu ponul cunoștinței (în alte variante cel al vieții) a fost considerat a fi mărul, la început smochin. Mărul apără pentru prima dată la poetul creștin Ciprian (sec. V). Simbolismul mărlului este ambivalent. Pe de o parte, simbol al fertilității (vezi mitul Hesperiilor), funcția sa ca atribut al Afroditei, al Demetrei și al lui Dionisos, precum și diferențe obiceiuri de nuntă sau practici de îndepărțare a sterilității, în care mărul are un rol esențial – cf. și ELIADE 1964, p. 106 ss. Pe de altă parte, simbol al distrugerii și morții (vezi mitul Persefonei, Albă ca Zăpada etc.). El își păstrează acest caracter ambivalent și în tradiția creștină – simbol al păcatului și morții sau, în mina Marii și, începând cu sec. al XI-lea, în mina pruncului Isus, al mîntuirii și al vieții vesnice.

[7] *au astădat că sănă gol* – efectul atingerii de fructul oprit este golul uneia, autorul iehovist folosind aici un joc de cuvinte. Între gol și sărat, atributul șarpei din 3,1. Este de așteptat ca omul, da-

torită fructului oprit, să devină asemenei șarpei, ce pare a poseda aceea cunoaștere misterioasă, dar el devine gol, ceea-ce în concepția VT reprezintă o înjosire a omului (cf. Fac. 9, 22; 2 Regi 6,20; Is. 20,3 ss. Iez. 16,76 și LTHK), un semn al săraciei și nevoii extreme (cf. Deut. 28,48). Ea reprezintă și trezirea instinctului erotic, prima dezordine pe care păcatul o introduce în armonia creației (BJ). Pentru scena din rai e de remarcat pictura murală de pe latura de mijlocănoapte a Voronețului în care deslușirea totării tradiția spirituală a Părinților bisericesti (NYSSEN 1978, p. 160 ss.). Adam și Eva, simbol al „inocenției primitive” (cf. EMINESCU, *Cezara*, apărând în cîteva lăcașuri de cult din Moldova și Bucovina, unde au venit în următoarele secole și au înflorit în rai, în mijlocul raiului) – în unele variante ale LXX: ἐν μέσῳ τοῦ Κυλού τοῦ παραδελου „în arborii raiului”, în textul FRANKF. în μέσῳ τοῦ παραδελου „în mijlocul raiului”.

[8] Cf. 2,4.

[9] Cf. 2,4.

[10] Cf. 2,4.

[11] *dușmană* – textul ebraic, anunțând ostilitatea dintre descendenta șarpei și aceea a femeii, opune pe om (Diavolului) și lăsa să se întrevadă victoria (Inală) a omului. Este o primă anticipare a mintuirii (BJ).

[12] *înțelegi/strel* redau gr. φρόνιμος, folosit pentru a traduce conceptul ebraic de „înțelegiune practică” — capacitatea de a putea judeca corect oamenii și lucrurile și de a-i allege mijloacele adecvate pentru atingerea scopului propus; este deci virtutea practică care asigură succesul. VL, în diferența sale variante, ezită în redarea termenului, optind în majoritatea cazurilor pentru variantele tradiționale ale redării termenului grecesc, în latină *prudens* sau *sapiens*, în timp ce IER. îl traduce prin *callidus* „ingenios, sărat”. Variantele românești ezită și ele între *înțelegi* și *sărat*: *PO* altic „viclean” *sărat*, DOSOFTEI *cuminte*, HELIADE *quel mal intelligent*.

[13] Cf. 2,4.

[14] *înțelegi/strel* redau gr. φρόνιμος, folosit pentru a traduce conceptul ebraic de „înțelegiune practică” — capacitatea de a putea judeca corect oamenii și lucrurile și de a-i allege mijloacele adecvate pentru atingerea scopului propus; este deci virtutea practică care asigură succesul. VL, în diferența sale variante, ezită în redarea termenului, optind în majoritatea cazurilor pentru variantele tradiționale ale redării termenului grecesc, în latină *prudens* sau *sapiens*, în timp ce IER. îl traduce prin *callidus* „ingenios, sărat”. Variantele românești ezită și ele între *înțelegi* și *sărat*: *PO* altic „viclean” *sărat*, DOSOFTEI *cuminte*, HELIADE *quel mal intelligent*.

[15] *dușmană* – textul ebraic, anunțând ostilitatea dintre descendenta șarpei și aceea a femeii, opune pe om (Diavolului) și lăsa să se întrevadă victoria (Inală) a omului. Este o primă anticipare a mintuirii (BJ).

[16] *păcatul* – textul ebraic, anunțând ostilitatea dintre descendenta șarpei și aceea a femeii, opune pe om (Diavolului) și lăsa să se întrevadă victoria (Inală) a omului. Este o primă anticipare a mintuirii (BJ).

[17] *în mijlocul raiului / într-o linie...* cf. 1,4.

[18] *ciulini* cf. gr. τριβόλως, lat. *tribulus* (*Tribulus terrestris*) „plantă cu spini”.

[19] *invîrtej / te vel înțoarce* redau gr. ἀποτρέψεις „a se întoarce, a reveni”.

[20] *pedeapsa* și înțelegere sunt două poziții să producă ceva (cf.)

[21] *pedeapsă* și înțelegere sunt două poziții să producă ceva (cf.)

[22] *pedeapsă* și înțelegere sunt două poziții să producă ceva (cf.)

[23] *pedeapsă* și înțelegere sunt două poziții să producă ceva (cf.)

[24] *pedeapsă* și înțelegere sunt două poziții să producă ceva (cf.)

[25] *pedeapsă* și înțelegere sunt două poziții să producă ceva (cf.)

[26] *pedeapsă* și înțelegere sunt două poziții să producă ceva (cf.)

[27] *pedeapsă* și înțelegere sunt două poziții să producă ceva (cf.)

[28] *pedeapsă* și înțelegere sunt două poziții să producă ceva (cf.)

[29] *pedeapsă* și înțelegere sunt două poziții să producă ceva (cf.)

[30] *pedeapsă* și înțelegere sunt două poziții să producă ceva (cf.)

[31] *pedeapsă* și înțelegere sunt două poziții să producă ceva (cf.)

[32] *pedeapsă* și înțelegere sunt două poziții să producă ceva (cf.)

[33] *pedeapsă* și înțelegere sunt două poziții să producă ceva (cf.)

[34] *pedeapsă* și înțelegere sunt două poziții să producă ceva (cf.)

[35] *pedeapsă* și înțelegere sunt două poziții să producă ceva (cf.)

[36] *pedeapsă* și înțelegere sunt două poziții să producă ceva (cf.)

[37] *pedeapsă* și înțelegere sunt două poziții să producă ceva (cf.)

[38] *pedeapsă* și înțelegere sunt două poziții să producă ceva (cf.)

[39] *pedeapsă* și înțelegere sunt două poziții să producă ceva (cf.)

[40] *pedeapsă* și înțelegere sunt două poziții să producă ceva (cf.)

[41] *pedeapsă* și înțelegere sunt două poziții să producă ceva (cf.)

[42] *pedeapsă* și înțelegere sunt două poziții să producă ceva (cf.)

[43] *pedeapsă* și înțelegere sunt două poziții să producă ceva (cf.)

[44] *pedeapsă* și înțelegere sunt două poziții să producă ceva (cf.)

[45] *pedeapsă* și înțelegere sunt două poziții să producă ceva (cf.)

[46] *pedeapsă* și înțelegere sunt două poziții să producă ceva (cf.)

[47] *pedeapsă* și înțelegere sunt două poziții să producă ceva (cf.)

[48] *pedeapsă* și înțelegere sunt două poziții să producă ceva (cf.)

[49] *pedeapsă* și înțelegere sunt două poziții să producă ceva (cf.)

[50] *pedeapsă* și înțelegere sunt două poziții să producă ceva (cf.)

[51] *pedeapsă* și înțelegere sunt două poziții să producă ceva (cf.)

[52] *pedeapsă* și înțelegere sunt două poziții să producă ceva (cf.)

[53] *pedeapsă* și înțelegere sunt două poziții să producă ceva (cf.)

[54] *pedeapsă* și înțelegere sunt două poziții să producă ceva (cf.)

[55] *pedeapsă* și înțelegere sunt două poziții să producă ceva (cf.)

[56] *pedeapsă* și înțelegere sunt două poziții să producă ceva (cf.)

[57] *pedeapsă* și înțelegere sunt două poziții să producă ceva (cf.)

[58] *pedeapsă* și înțelegere sunt două poziții să producă ceva (cf.)

[59] *pedeapsă* și înțelegere sunt două poziții să producă ceva (cf.)

[60] *pedeapsă* și înțelegere sunt două poziții să producă ceva (cf.)

[61] *pedeapsă* și înțelegere sunt două poziții să producă ceva (cf.)

[62] *pedeapsă* și înțelegere sunt două poziții să producă ceva (cf.)

[63] *pedeapsă* și înțelegere sunt două poziții să producă ceva (cf.)

[64] *pedeapsă* și înțelegere sunt două poziții să producă ceva (cf.)

[65] *pedeapsă* și înțelegere sunt două poziții să producă ceva (cf.)

[66] *pedeapsă* și înțelegere sunt două poziții să producă ceva (cf.)

[67] *pedeapsă* și înțelegere sunt două poziții să producă ceva (cf.)

[68] *pedeapsă* și înțelegere sunt două poziții să producă ceva (cf.)

[69] *pedeapsă* și înțelegere sunt două poziții să producă ceva (cf.)

[70] *pedeapsă* și înțelegere sunt două poziții să producă ceva (cf.)

[71] *pedeapsă* și înțelegere sunt două poziții să producă ceva (cf.)

[72] *pedeapsă* și înțelegere sunt două poziții să producă ceva (cf.)

[73] *pedeapsă* și înțelegere sunt două poziții să producă ceva (cf.)

[74] *pedeapsă* și înțelegere sunt două poziții să producă ceva (cf.)

[75] *pedeapsă* și înțelegere sunt două poziții să producă ceva (cf.)

[76] *pedeapsă* și înțelegere sunt două poziții să producă ceva (cf.)

[77] *pedeapsă* și înțelegere sunt două poziții să producă ceva (cf.)

[78] *pedeapsă* și înțelegere sunt două poziții să producă ceva (cf.)

[79] *pedeapsă* și înțelegere sunt două poziții să producă ceva (cf.)

[80] *pedeapsă* și înțelegere sunt două poziții să producă ceva (cf.)

[81] *pedeapsă* și înțelegere sunt două poziții să producă ceva (cf.)

[82] *pedeapsă* și înțelegere sunt două poziții să producă ceva (cf.)

[83] *pedeapsă* și înțelegere sunt două poziții să producă ceva (cf.)

[84] *pedeapsă* și înțelegere sunt două poziții să producă ceva (cf.)

[85] *pedeapsă* și înțelegere sunt două poziții să producă ceva (cf.)

[86] *pedeapsă* și înțelegere sunt două poziții să producă ceva (cf.)

[87] *pedeapsă* și înțelegere sunt două poziții să producă ceva (cf.)

[88] *pedeapsă* și înțelegere sunt două poziții să producă ceva (cf.)

[89] *pedeapsă* și înțelegere sunt două poziții să producă ceva (cf.)

[90] *pedeapsă* și înțelegere sunt două poziții să producă ceva (cf.)

[91] *pedeapsă* și înțelegere sunt două poziții să producă ceva (cf.)

[92] *pedeapsă* și înțelegere sunt două poziții să producă ceva (cf.)

[93] *pedeapsă* și înțelegere sunt două poziții să producă ceva (cf.)

[94] *pedeapsă* și înțelegere sunt două poziții să producă ceva (cf.)

[95] *pedeapsă* și înțelegere sunt două poziții să producă ceva (cf.)

[96] *pedeapsă* și înțelegere sunt două poziții să producă ceva (cf.)

[97] *pedeapsă* și înțelegere sunt două poziții să producă ceva (cf.)

[98] *pedeapsă* și înțelegere sunt două poziții să producă ceva (cf.)

[99] *pedeapsă* și înțelegere sunt două poziții să producă ceva (cf.)

[100] *pedeapsă* și înțelegere sunt două poziții să producă ceva (cf.)

[101] *pedeapsă* și înțelegere sunt două poziții să producă ceva (cf.)

[102] *pedeapsă* și înțelegere sunt două poziții să producă ceva (cf.)

[103] *pedeapsă* și înțelegere sunt două poziții să producă ceva (cf.)

[104] *pedeapsă* și înțelegere sunt două poziții să producă ceva (cf.)

[105] *pedeapsă* și înțelegere sunt două poziții să producă ceva (cf.)

[106] *pedeapsă* și înțelegere sunt două poziții să producă ceva (cf.)

[107] *pedeapsă* și înțelegere sunt două poziții să producă ceva (cf.)

[108] *pedeapsă* și înțelegere sunt două poziții să producă ceva (cf.)

[109] *pedeapsă* și înțelegere sunt două poziții să producă ceva (cf.)

[110] *pedeapsă* și înțelegere sunt două poziții să producă ceva (cf.)

[111] *pedeapsă* și înțelegere sunt două poziții să producă ceva (cf.)

[112] *pedeapsă* și înțelegere sunt două poziții să producă ceva (cf.)

[113] *pedeapsă* și înțelegere sunt două poziții să producă ceva (cf.)

[114] *pedeapsă* și înțelegere sunt două poziții să producă ceva (cf.)

[115] *pedeapsă* și înțelegere sunt două poziții să producă ceva (cf.)

[116] *pedeapsă* și înțelegere sunt două poziții să producă ceva (cf.)

[117] *pedeapsă* și înțelegere sunt două poziții să producă ceva (cf.)

[118] *pedeapsă* și înțelegere sunt două poziții să producă ceva (cf.)

[119] *pedeapsă* și înțelegere sunt două poziții să producă ceva (cf.)

[120] *pedeapsă* și înțelegere sunt două poziții să producă ceva (cf.)

Dar dogorindu-mă ca pe-un drimă și sătăchiș un blestem în cecă: — Cu apa frunții să-ți agoniscesti/ azima de toate zilele, / a zis, cindva Patr. nul" (ION VINEA, *Adam, Opere*, 1971, I, p. 257).

„Să pling, Adam nemernic, la sacre porți de rai...“ (V. VOICULESCU, *Ultimile sonete... CCI, Poezii*, 1968, II, p. 299).

[20] *viajă / Eva* — ebr. *ḥayyā*, după povestitorul iehovist numele primei femeii, pus în legătură cu *hay* „viu” și *hayah* „a trăi”, deci ar însemna „aceea care dă viajă”. LXX îl traduce cu *Zōē* „viajă”, traducerile latine ale VL cu *Vita*, IER. *Hava*. Ulterior, în 4, 1, LXX îl va reda prin „Eva, numele intrând astfel în tradiția creștină.

[22] Pomenul vieții are conform textului de aici capacitatea de a reînnoi forța vitală a omului și a-l feri astfel de moarte. Povestitorul biblic vrea în același timp să redea ideea că Dumnezeu a gîndit inițial pentru om nu numai o viajă lipsită de suferințele și poverile vieții pămîntesti ci și lipsită de teama de moarte. Textul nu spune dacă prin aceasta a fost gîndită o viajă vesnică în Paradis, sau că omul ar fi fost ridicat în sfera unei vieții cerești fără temea de moarte (LTHK).

[24] *in preajma / in față* redau gr. ἀνέβατι „în față”, cf. lat. VL *contra*, IER. *ante*.

ce se întoarce / roțioare redau gr. στρεφομένη < στρέψειν „a se întoarce, a reveni, a se întoarci“

heruvimi — ebr. k. *rūb*, cîvînt probabil de origine acad. *karibu*, sau *karâbu*, divinități protecțoare, intermediari între credințoși și divinitatea supremă, reprezentate ca ființe mixte (jumătate om, jumătate animal), înaripate. Analogia numești și a formei nu presupune și identitatea funcțiilor. Pe cînd *karibu* era o divinitate secundară feminină sau masculină, în VT *heruvimii* sunt fără sex, fără atribut divin, numai însoitori ai unei divinități absolute, căreia îl reveleză prezența. În textul de față ei au rolul de a păzi calea către pomul vieții, în alte locuri ei formează sau poartă tronul lui Dumnezeu (cf. 2 Regi 22, 1, 4 Regi 19, 25, Iez. 1,5–21, Ps. 18, 11, 80, 2, Is. 37, 16 etc.), sau, foarte des, sunt legați de chivotul legii (cf. 1 Regi 4, 4, Ies. 25, 18–20, 37, 7–9, 3 Regi 6,23–32 etc.).

pomul vieții, cf. ELIADE 1974, p. 229 ss.

„Cînd izgonit din cibul vesnicie / înțilul om/trecă uimit și-îngindurat prin codri ori pe cîmpuri, / îl chinuiau mustreñdu-l / lumina, zarea, norii și din orice floare / îl săgeata c-o amintire paradisul — / și omul cel dintîi, pribegul, nu știa să plingă“ (LUCIAN BLAGA *Lacrimile*, *Opere*, 1982, I, p. 20).

CAP 4

[1] Este probabil că povestirea se referă nu la copiii primului om ci la strămoșul eponim al chenelor (cf. Num. 24, 21–22). Preluată de tradiția iehovistică, ea a fost pusă în legătură cu originea omenirii și a căpătat un alt înțeles: după revolta omului împotriva lui Dumnezeu, urmărează acuza lupta omului împotriva omului (BJ). *qan* a fost pus în legătură cu verbul *qanah* „a primi”, el reprezintă arhetipul ucigașului violent.

„Nu vedeaș că risul vostru e în fiii voștri plini. / Că-i de vină cum că neamul Cain încă nu s-a stîns?“ (EMINESCU, *Scrisoarea IV*).

[2] *adăose a se naște / a mai născut* redau sintagma gr. προσέθηκεν τεκεῖν < προστίθεμαι „a adăuga”, dar în LXX verbul înseamnă mai ales „a repeta sau a continua o acțiune“, cf. Fac. 18, 29; 38,5 etc. și *τεκεῖν* „naște“.

Abel, ebr. *hebel*, numele este pus în legătură fie cu *hebel* „suflare, abur, nîncinie” și s-ar referi la scurtința vieții sale, fie cu *sum. ibla*, acăd. *aplū* „flu“. Cel doi frați sunt reprezentanții, conform concepției vechi orientale, ai celor mai vechi îndeletniciri umane — păstoritul și agricultura. Dar această opozitie cultural-istorică este marginală și umbrită de opozitie etico-religioasă a celor doi frați. Povestitorul vrea să subliniere aici efectul puterii Răului, care prin păcatul părinților și-a pus pecetea pe întreaga umanitate (LTHK).

[3] *si fu după cîteva zile / si s-a întimplat după un timp* redau gr. ἐγένετο μεθ' οὐεξας „și s-a întimplat după un timp“.

[4] Abel este simbolul Dreptăredințiosului ale cărui jertfe Dumnezeu le primește cu placere.

[5] Prima apariție a temei mezinului preferat fratului mai mare, preferință prin care se manifestă libera alegere a lui Dumnezeu,

disprețul său față de mărinile lumii și predilecția pentru cei umili. Această temă revine frecvent altă în Fac. (Isaac este preferat lui Iacob 21, Iacob lui Iosav 25, 23, Rahila-Lici, 29, 15–30, fiind primul celor acesei din urmă), cît și în întreaga Biblie (cf. 1 Regi 16, 12, 3 Regi 2,15 etc.) (BJ).

scribi / s-a miniat redau gr. λυπεῖν „a suferi, a durea“. Cuvîntul grecesc nu traduce un anume termen ebraic: în LXX el este utilizat pentru a reda o întreagă categorie de termeni care se încadrează în sfera semantică a durării fizice sau psihice, durere (Fac. 3,16), suferință, provocată de moartea rudelor (Fac. 42, 38 ; 44, 29–31), sau de copiii pornișii pe căi greșite (Pilde 10,1, Sir. 22,4 ss.), durere provocată de nenorocirea Ierusalimului sau a poporului (Tes. 1, 22, Tov. 2,5). Dar mai poate reda efortul fizic și obosalea (Fac. 3,17), sau, ca aici, nemulțumirea și minția. Cf. VI. *contristatus est*, dar IER. *iratus*.

[7] Versetul 7 a ridicat și ridică mari probleme în traducerea sa, textul ebraic fiind corupt și de aceea dificil de transpus în alte limbi. Cu această dificultate au fost confruntați și traducătorii LXX, care au redat nu tocmai fidul textul original, încercind să-i păstreze oarecum semnificația, care pare a fi pericolul îspitei ce amenință un susținut inclinat spre rău. Traducerile latinești diferă și ele. VL, care transpusă textul grecesc: „nonne și recte offeras recte autem non dividas neccasti...“ „nu este așa, dacă jertfești drept, dar nu împărți drept, greșești...“, IER., care urmărează originalul ebraic: „nonne si bene egeris recipies sine autem male statim in foribus peccatum aderit...“ „nu este așa, dacă faci bine, vei primi, dacă însă faci rău păcatul își va veni pe dată în prag...“. În BB apare o dificultate în plus, care fine de lectiunea textului grecesc, lectiune ce nu respectă textul FRANKF.

a aduce (jertfe) redă gr. προσφέρειν, care în LXX se întâlnește mai ales cu sensul religios „a aduce o jertfă“.

În ceea ce privește motivul acceptării sau refuzului jertfei, textul biblic nu dă nici o explicație. Theodotion, urmat de Părinții Bisericii, este primul care explică alegerea prin căderea unui foc din cer, care a mistuit jertfa lui Abel și nu și pe a lui Cain (Fac. 4,4 ss.). Scrierile rabinice nu dau nici ele vreo explicație pînă la exegetul iudei ai sec. I c.n. (JOSEPHUS, *Analiq.* 1, 54, PHILO, *De sacrificiis Abelis et Caini*, 88). Conform lor, hotărîtoare pentru alegere a fost calitatea jertfei, care, implicit, să-a răsfîrt și asupra celui ce a adus-o. Comportamentul etico-religios al celui ce a jertfit apare hotărîtor abia în traducerea sau parafrazarea aramaică a VT (Targum Pseudoionian, Gn. 4,8).

Gîndirea raționalistă („Accesta n-a fost vocea divinelor rațiuni, / Ci vână ajurare...“) îl determină pe HELIADĂ, *Anatolida*, V. *Moarlea sau frații*, II, la un lung excurs asupra formalismului ritualic al jertfei, căruia îl cade victimă Cain, împins pe calea aceasta, potrivnică adevăratei credințe, la crima împotriva fratelui său Abel (id. ibid., pp. 302–306).

MIHAI CODREANU încearcă o reabilitare a lui Cain, justificându-i capătă prin dorință arătoare, devenirea mobilă al crimei, de a i se face dreptate, acceptindu-i-se și lui jertfele: „Părinte sfînt al celor ceu dreptate, / Primește funul și din jertfa mea... / Să dă-mi și milo[ră]tășită stea / Pe cerul tău cel plin de bunătate“ (*Rugăciunea lui Cain*, *Cinclul desătăcunii*, 1927, p. 49).

[8] Abel, învinuit pe nedrept de frațele său, datorită binecuvîntările lui Dumnezeu, este ucis violent. Prin crima lui Cain se înălțeară o relație ostilă, care se va transmite apoi întregii umanități. Dreptăredințiosul este victimă pe nedrept dușmanită și urmărită de cel nedrept, care-l consideră un vesnic răproș adus sălăinsu (cf. Pild. 2,12–20 : I. Ioan 3,12; Mt. 23,35; Luc. 11,51). Ca arhetip al celui drept, pe nedrept urit și ucis, Abel devine în literatură și arta creștină timpurie simbol al lui Isus și al bisericii sale, persecutat de frații săi, iudeii necredințioși.

[9] *Domnul Dumnezeu/Dumnezeu* — cf. 2,4.

Din loc în loc, HELIADĂ reia în *Anatolida*, cu mici modificări, pasajele întregi din *Bible*, versificându-le: „Să unde este Abel? și unde e-al tău frate? / Ce are să răspunză? Nu știu! (Căci n-are încă / întreagă conștiință de-a saptele împlinire) / Nu știu! ... n-am fost custode!“ (V. *Moarlea sau frații*, *Opere*, II. 1967, I, p. 306).

[10] *Domnul/Dumnezeu* — cf. 2,4.

În majoritatea religiilor și culturilor, singele (ebr. *adam*) era considerat sediul vieții și al forței vitale, în această calitate aparținea lui Dumnezeu și ca atare orice vîrsare de singe nevinovat reprezenta o neglijire împotriva divinității (Fac. 9,5 ss.; Ies. 20, 13; Deut. 5,17). Singele nevinovat cere răzbunare (Fac. 4, 10; 2 Mac., 8,3; Ies. 16, 18) și apăsa ca „Blutschuld“ asupra celui vinovat (Ies. 22,1; Deut. 10, 10; 1 Regi. 25, 26–33).

In interpretarea lirică a lui ION VINEA, conflictele interioare poartă numele lui Cain și Abel, iar blestemul care-l apasă pe fratele ucigaș, sortit unei veșnice „rătăciri”, se regăsește în neconcordanță dintre gând și cuvint: „Dezinat de mine, niclodată unul, / gândul și evintul, ca doi frași dușmani, / Se alungă-n noaptea lui Cain și Abel. / Ruga-n van te-îndeamnă, Cerule străin, / în trufia oarhă, să-mi sănșești blestemul” (*Rătăcire*, Opere, 1971, I, p. 368).

[11] și-a căscal / și-a deschis redau gr. γάσκειν, preluat de latina pop. cascara.

[12] cind/căci redau conj. gr. ὅτι, care în greaca tîrzie capătă funcție cauzală.

va mal adaoe / va mai vol redau gr. προστίθημι „a adăuga, a pune la dispoziție”. Cf. nota V, 2.

puterea lui / bunătățile lui redau gr. λαχές, cel mai folosit termen în LXX pentru forță sau putere.

suspințind / neșteori redau gr. στένειν „a se văla, a gemo”, cf. VL *gemens*. La IER. însă intîlnim *vagus* „rătăcitor”, ce pare a corespunde mai bine textului original, Cain fiind condamnat la o pribejie permanentă.

tremurind redă gr. τρέμειν „a tremura”, cf. VL *tremens*, IER. *însă profugus* „fugă, pribeg”. Traducerile românești ezită între cele două variante, în funcție de modelul pe care îl urmează în traducere. PO *nestăriu* și *dudușlău* (pribeg).

[13] Domnului Dumnezeu/Domnului – cf. 2,4.

[15] *tzbindiri pa dezlega / pa ispăști* redau sintagma greacă „a răzbuna exact o greșeală, a pedepsă”.

semn redă gr. σημεῖον (ebr. 'ō). Aici textul se referă la un semn de recunoaștere, care identifică o persoană sau un obiect, făcindu-le astfel de recunoscut sau de sesizat. Semnul lui Cain nu este un stigmat infamant, ci un semn distinctiv, în același timp protector, care-l desemnează ca membrul unui clan, în cadrul căruia se practică violent răzbunarea singelui (BJ).

[16] *in pămîntul lui Naid / în flinul Nod*, variantele LXX ezită între formele *Natđ/Nauđ*, cf. VL, IER. *Naid*. Regiunea nu a fost identificată, denumirea ei a fost pusă în legătură cu ebr. *nad* „rătăcitor” și ar însemna flinul lipsit de liniște, flinul mizeriei, simbolizând o viață deparțe de Dumnezeu.

În preajma / la răsărît redar gr. κατέναντι „la răsărît”.

[17] Este inserat acum un fragment al genealogiei iehoviste. Aceeași nume vor apărea, cu variante, și în genealogia sacerdotală a lui Set, între Cainan și Lameh (5,12–28). Această listă de nume este atașată artificial lui Cain, fiul lui Adam, cel condamnat la o viață veșnică rătăcitoare, deoarece aici el pare a fi constructorul primului oraș, strămoșul civilizației primitive a creșătorilor de vite, muzicanților și meseriașilor. Atribuirea rolului de civilizator, fondator al primului oraș are pentru autorul iehovist valoare simbolică, aceeași pe care o vom regăsi și în relatarea iehovistă a turșului lui Babel (11,1–9) – condamnarea vieșii urbane și un argument pentru degenerarea umanității primitive prin extinderea caracterului violent.

era zidind redă sintagma greacă ἦν οἰκοδομῶν, impf. verb. εἴη și part. pr. a lui οἰκοδομέω „a zidi, a construi”; în greaca tîrzie formele verbale simple sunt substituite prin participii însosite de forme ale verbului „a fi”. VL: *erat aedificans*, IER.: *aedificavit*.

[18] Se întînesc multe ezitări în redarea numelor ebraice, specifice majoritatii traducerilor în alte limbi: LXX *Γαϊδᾶς*, VL *Gaidâd*, IER. *Irađ*, PO *Iarea*, BB *Gatdad*.

LXX *Ματῆλη*, VL *Mevla*, IER *Maviahel*, PO *Maviahl*, BB *Maleeli*. LXX *Μαθουσαλα*, VL *Mal(h)usael*, IER, *Mathusael*, PO *Matușail*, BB *Mathusala*. LXX *Λαμεχ*, VL, IER. *Lamech*, PO *Lameh*, BB *Lameh*; etim. cuvîntului este nesigură.

[19] LXX *Ἄδ(δ)α*, VL, IER *Ada*, LXX *Σελᾶ*, VL, IER. *Sela*, PO *Silla*, BB *Sela*.

Caracterul insolent și degenerat al descendenței lui Cain culminează cu Lameh, primul care și-a luat două soții, contravenind astfel ordinii inițiale stabilite de Dumnezeu în creație, aceea a monogamiei.

[20] LXX *Ιωβελ*, VL *Jobel*, IER. *Jabel*, PO *Javal*, BB *Juvil*, ebr. *jâbâl*, cf. arab. *abbâlum* „conducător de cămile”.

colib/corturi redau gr. σκηνή „cort”, care la rîndul său traduce ebr. 'ôhel „cort”, făcut din piele sau plină, locuință obișnuită a israeliștilor și strămoșilor lor în epoca prepalestiniană.

celor hrânlitori de dobtloace / păstorilor redau gr. κτηνοτρόφων „păstor”, cf. VL *pecurorum*, IER. *pastorum*, sănă beduinii, locuitori la marginea desertului siro-arab, inițial crescători de vite mici.

[21] LXX *Ιωβελ*, VL *Jabal*, IER. *Jubal*, PO *Jupal*, BB *Jupal*, ebr. *jûbâl*, cf. ebr. *jabel*, arab. *wabala* „a lovi” dar și „a susla în trîmbită”.

au arătat redă gr. καταδεικνύμι „a inventa”.

canonul redă gr. ψαλτήριον (derivat al verbului ψάλλειν „a ciupi” (coardele), care traduce la rîndul său ebr. *nâbel*, instrument cu 10 coarde.

copuzul redă gr. κιθάρα, care traduce ebr. *kînnâr*, instrument cu cinci sau mai multe coarde, cu forme diferite, folosit inițial la acoperământul cîntecelor laice sau cultice, ulterior utilizat și în procesiuni.

Echivalarea celor două instrumente în alte limbi este natural rezultată, o dificultate în plus reprezentând-o asemănarea, precum și utilizarea lor de multe ori concomitentă, cf. VL *psalterium et cithara*, IER *cithara et organum* (< gr. ὄργανον), instrument muzical de coarde sau cu burduf, cf. și variante rom. PO *cedeleri și cîmpoul*, acesta din urmă fiind preluat și în traduceri moderne, BB *canonul* (instrument muzical cu trei coarde, acordate în aceeași tonalitate, cf. TIKTIN² s.v.) și *copuzul* (< turc. *kopuz*, cf. TIKTIN² s.v.).

[22] LXX *Θοβελ*, VL *Tobel*, IER. *Tubalcain*, PO *Tuvalcain*, BB *Thovel*, ebr. *Tubal-qain*, cf. ugarit, acad. (w)abâlu „a aduce”. *bătător de ciocane și faur/faurar* redau sintagma greacă σφυροκόπος „ciocănăr”, χαλκεύς „lucrător în aramă, lucrător în metal”.

LXX *Noeț*, VL, IER. *Noemua*, PO *Nohma*, BB *Noema*, numele ar însemna „cea frumoasă, cea iubită”, etimologie ce a făcut posibilă presupunerea referirii aici la o altă plagă a vieșii urbane – făcile plăcerii.

[23] *Băgați în urechi/luați aminte* redau gr. ἐνωτίζομαι „a fi numai urechi”.

struncinare / vinătate redau gr. μάλωψ „vinătate”.

[24] *s-ai tzbindit / s-a ispășit* redau gr. ἔχειν εἶναι, cf. nota v. 15. V. 23/24 reprezintă un cîntec sălbatic compus spre gloria lui Lameh, erou al desertului, și este inserat aici ca mărturie a violenței crescînd ale neamului lui Cain. Cîntecul nu aparține inițial spațiului israelit, ci era o odă cheneitică, pe care autorul iehovist o utilizează ca să caracterizeze degradarea etiică (poligamia) și sălbăticirea relațiilor umane (răzbunare singelui) după păcatul originar. Conform tradiției iehoviste, setea de răzbunare a lui Lameh reprezintă al treilea păcat (după atingerea de fructul opriț și crima lui Cain) din perioada anterioră lui Noe, cauză nemijlocită a Popotului.

[25] LXX *Σηδ*, VL, IER. *Selh*, PO *Sit*, BB *Silh*, ebr. shēl „înlocuire”. Conform tradiției iehoviste, al treilea fiu al lui Adam și al Evei, conform celei sacerdotale, primul fiu al lui Adam (cf. 5,3–8), strămoșul setișilor. În acest verset este inserată o nouă genealogie primitivă.

rădicatu-mi-ai redă gr. ἐξαγίνειν „a trimite”.

[26] LXX *Ενως*, VL, IER. *Enos*, PO *Enos*, BB *Enos*, ebr. ēnôsh „om“. În ceea ce-l privește pe acesta, tradiția sacerdotală urmează aceeași genealogie. În una dintre diferențele relatării originare ale istoriei primitive israelite, el era strămoșul întregii umanități, cu o poziție asemănătoare lui Adam, fiul său Cainan corespunzând lui Cain, sub ambele nume fiind gîndit strămoșul chenelor.

a nădădui redă gr. ἀλτίζειν „a spera”, cf. VL *speravit*, IER. Însă *cepit* „a început”, conform textului ebraic. Tradiția eloistă și sacerdotală întiază pînă la Moise revelarea numelui divin (iez. 3,14; 6,25 ss.).

CAP 5

[1] *carlea*, cf. nota 2,4.

făcieri oamenilor / seminței lui Adam – datorită polisemiciei termenilor ebraici *tōl 'dōl* (redat în gr. prin γένεσις) și *'adam*, intîlnit atât ca

nume propriu, cît și ca nume generic pentru oameni (cf. notele 2,4; 2,7) apar diferențe în traducerea acestei sintagme, cf. VL *natiotitis hominum „nașterii oamenilor”*, IER, *generationis Adam „ncamului lui Adam”*, ultima variantă fiind desigur conformă cu logica textului.

Această cronologie apare în tradiție sacerdotală și se alătură acelui din 2,4, intenționând să completeze intervalul dintre *Creatie* și *Potop*, după cum genealogia lui Sim (11,10–32) va acoperi perioada care separă *Potopul de Abraham*. Natural ea nu trebuie privită ca un cumul de fapte cronologice sau istorice reale, numele fiind niște resturi ale unor tradiții foarte vechi. Multe se găsesc și în lista iehovistă a descendenților lui Cain (cf. 4,17 ss.). Cifrele, care se referă la durată de viață a patriarhilor, sunt diferite în versurile grecești față de Pentateuhul samaritan. O durată de viață foarte lungă este atribuită primilor patriarhi, între Noe și Abraham ea se va reduce la două pînă la șase sute de ani, apoi la o sută pînă la două sute de ani pentru patriarhul ebrei. Această diminuare a lungimii vieții omenești este pusă pe seama creșterii răului (cf. 6, 3 în tradiția iehovistă), căci o viață lungă reprezintă o binecuvântare a lui Dumnezeu (BJ) și va fi unul dintre privilegiile crei mesianice (Is. 65,20).

[2] *nuntile lut*, în textul FRANKF. apare sg. αὐτοῦ, în alte variante pl. αὐτῶν.

[3] Apare aici prima divergență între cifrele transmise de diferite tradiții privind perioadele sau chiar durata întreagă a vieții primilor patriarhi, discordanță existentă și în variantele latine (VL *dūcentiā trīginta annis*, IER. *centum trīginta annis*) și care apare și în traducerile românesti, în funcție de modelul urmat de acestea (PO *130 de ani*, DOSOFTEI, BB *230 de ani*).

chipul / asemănarea redau gr. ἀέρα „formă, aparență” cf. VL *effigiem*, IER. *similitudinem*.

obrazul / chipul redau gr. εἰκών, cf. nota 1,27. Similitudinea cu divinitatea este transmisă de primul om urmașilor săi.

Set, cf. nota 4,25. Urmașii săi sunt setișii, care formează de la Adam la Noe zece generații cu o foarte lungă durată a vieții.

[4] VL anni CCC, IER. oclingenti anni, PO 8 sute de ani, BB anni 700.

[6] VL anni CCV, IER. : centumquinque annos, PO 105 anni BB anni 200 și cinc.

Enos, cf. 4, 26. Prin darea acestui nume fiului său, Set recunoaște slăbiciunea vieții omenești, opunându-se astfel semefiei descendenților lui Cain. Spre deosebire de Chenei, oameni ai împărăției pămîntești, setișii, începînd cu Enos, recunosc împărăția lui Jahve.

[7] VL anni DCCVII, IER. oclingentis septem annis, PO opt sute și șapte de ani, BB anni 7 sute și 7.

[9] VL anni CXC, IER. nonaginta annis, PO 90 de ani, BB anni 190. LXX Καίνων, VL, IER. Cainan, PO Cainam, BB Cainan.

[10] VL anni DCCXV, IER. oclingentis quindecim annis, PO 8 sute 15 ani, BB anni 700 și 15.

[12] VL anni CLXX, IER. septuaginta annis, PO 70 de ani, BB anni 100 și 70.

LXX Μαλελην, VL Malēlēl, IER. Malelēl, PO Malalil, BB Malelēl.

[13] VL anni DCCXXXX, IER. oclingentos quadraginta annos, PO 8 sute 40 de ani, BB anni 700 și 40.

[15] VL CLXV, IER. sexaginta quinque annos, PO 65 de ani, BB anni 160 și 5.

LXX Ιαρεδ, VL Iarel(h), IER. Jared, PO Iārid, BB Jared.

[16] VL DCCXXX, IER. oclingentis trīginta annis, PO 8 sute și 30 de ani, BB anni 700 și 30.

[18] LXX Ενωχ, VL, IER. Enoch, PO Enoh, BB Ehol, ebr. הַנֹּח „inișiat, om din apropierea lui Dumnezeu”. În lista iehovistă apare sub acest nume fiul lui Cain, cf. 4,17.

[21] LXX Μαθουσαλα, VL Mathusalam, IER. Mathusalam, PO Mathusalam, DOSOFTEI. BB Mathusala, ebr. מִתְשָׁלָה, atât

etimologia, cît și proveniența cuvintului sunt neclare. S-a presupus că ar reprezenta un derivat semitic cu *Isch* „bărbat” și inserat stirpsi războinice anterioare potopului (cf. 6,25 ss.).

[22] și bine plăcu lui Dumnezeu redă sintagma εὐγένεταις... τῷ Θεῷ. Verbul grec εὐγένεται, un derivat al lui ςέστειν „a place cu foarte mult”, este folosit în LXX pentru a traduce termenul ebraic „a umbla cu Dumnezeu”, adică „a fi în bună înțelegere cu Dumnezeu”, „a fi în posesia tainelor divine”, calitate pe care o vom regăsi la Noe (6,9). Această specializare a verbului derivat nu a fost resimțită de unii traducători, de aceea întîlnim divergențe în redarea textului respectiv: VL placul Enoch deo, dar IER. ambulavil Enoch cum deo, PO imblă Enoh cu Domnezeu.

[23] Lui Enoch î se atribuie cea mai scurtă durată de viață, care însă reprezintă o cîrstă perfectă, aceea a unui an solar.

[24] și bine plăcu / și a umblat, cf. v. 22.

I-a mutat redă gr. μετατρέπει „a duce în alt loc”, aici „a face să dispară de pe pămînt”.

Enoh se distinge de ceilalți patriarhi prin cîteva trăsături: are viață cea mai scurtă, dar care atinge o cîrstă perfectă, este posesor al tainelor divine, dispără misterios luat de Dumnezeu, este al săptămînăi în serie Adam (1), Enoh (3), Noe (10) și primul în marea heptadă Enoch, Noe, Avram, Isaac, Iacob, Moise și Isus — cei săptă stîlpi ai lumii, cele săptă coloane ale caselor înțelepciunii, ceci săptă păstori. El devine o figură importantă a tradiției ebraice, care îl va da ca exemplu de pietate și îl va atribui paternitatea cărților apocrife. Textul de față reprezintă cel mai vechi fragment păstrat referitor la Enoch.

[25] Lamech, cf. 4, 18.

[26] Trăind nouă sute șaizeci și nouă de ani, atinge cea mai înaintată vîrstă dintr-o patriarhi. Probabil la aceasta și la scurtîmea vieții piosului său tată se referă comentariul din Înzel. 4,4–11.

[27] VL anni CLXXXVIII, IER. centum octoginta duobus annis, PO : 182 de ani, BB anni 188.

[29] LXX Noe, VL, IER. Noe, PO Noe, ebr. נֹהֶה, conform înțelesului pe care îl dă textul de față derivat din *nwḥ* „a liniști, odihni”, deci numele ar însemna „(aducător) de mîngliere, de odihnă”, cf. VL *dabit requiem*, IER *consolabitur*.

faptele noastre / muncile noastre redau gr. ἔργα „munci“. Necessitatea de a-și cîștiga viața cu trudă este în VT pedeapsa păcatului originar.

scirbele/truđă redau gr. λυπή, cf. nota 4,1, aici însemnind „esfert și trudă”.

Versul 29 reprezintă un fragment al tradiției iehoviste, inserat aici în contextul tradiției sacerdotale.

[30] VL anni DLXV, IER. quinquegentes nonaginta quinque annos, PO 5 sute 95 de ani, BB 565 de ani.

[31] FRANKF. ἐπτακόσια πεντήκοντα τρία deci 753.

CAP 6

[1] și su / și alunci redau sintagma gr. καὶ ἐγένετο, un ebraism — care s-ar traduce „și s-a întimplat așa” și reprezintă într-o relatăre formula inițială (cf. JOHANNESOHN 1926).

[2] Episodul dificil apărîne tradiției iehoviste. La toate popoarele există reprezentarea dimensiunii supraomenești a generației mitice — Ghilganes, la sunerieni, Thor, Ymir și dolmii la germani, Titanii, Gigantii, Ciclopii la greci etc. Autorul se referă la o legendă populară despre giganti (*n. phillm*), titani orientali născuți din unirea muritoarelor cu flinje cerești. Povestitorul biblic reînvie amintirea unei stîrpe insolente de supraoameni — exemplu al degenerării crescînd care va provoca potopul.

Iudaismul posterior și primii scriitori creștini, aproape fără excepție, au interpretat pe *fili oamenilor* (ol. וּלְאֵת עָדָה) ca îngerî căzuți. Începînd cu secolul al IV-lea, datorită unei concepții mai

spirituale despre îngeril, Părinții Bisericii au văzut în ol olof toū șeod pe urmășii lui Set, iar în *fleicele oamentilor* (θυγατέρες τῶν ἀνθρώπων) descendența lui Cain.

[3] *de-a pururi* redă gr. εἰς τὸν αἰῶνα, care lipsește în textul FRANKF.

o sută douăzeci de ani este durată maximă la care Dumnezeu reduce viața umană, conform tradiției iehoviste; pentru tradiția sacerdotală cf. 5,1.

[5]. Această secțiune combină două tradiții paralele, una iehovistă – foarte pitorească și vie (6,5–8; 7,1–5,7; 7,10 (remaniată); 12/16, 17, 22–23; 8,2–3,6–12,13, 20–22), o a doua, sacerdotală – mai reflexivă, dar mai seacă (6, 9–22; 7, 6–11, 13–16, 18–21; 24; 8, 1–2, 3–5, 13, 14–19; 9, 1–17). Redactorul final, fără a încerca să suprime divergențele de detaliu, a respectat mărturia celor două relatări. Există mai multe narăriunii babilonice despre potop, ce reprezintă asemănări cu povestea biblică, ceea ce presupune existența unei surse comune – amintirea unică sau mai multor inundări catastrofale ale văii Tigruului și Eufratului, pe care tradiția le-a exagerat plină la proporțiile unui catastrofism universal. Autorul a încărcat această amintire cu o invâzătoră veșnică despre dreptatea și misericordia divină, despre răutatea oamenilor și despre înțintuirea dreptilor (BJ).

cu nevoiță / slatornic redau gr. ἐπιμελῶς „cu grija, vigilent“.

[6] să mlăuti redă gr. ἐνθυμέομαι „a regretă, a se căl“ verb ce redă în LXX o serie de cuvinte ebraice, cf. lat. VL, IER. paenituit „s-a căl“. Regretul lui Dumnezeu reprezintă aici slăjenia sa, ce nu poate suporta păcatul. Mult mai frecvent, „regretul“ lui Dumnezeu se referă la potolirea mănci și la retragerea amenințării sale, cf. Ier. 26, 3.

[7] Dumnezeu – în textul FRANKF. lipsește δ θεός. stinge-pot/pot pierde redă gr. ἀναλεπτεῖν „a distrugе, a pierde“ cf. VL perdere, IER. delere „a distrugе“.

[8] har redă gr. χάρις, care la rîndul său traduce, alături de alți termeni, cbr. ἡ恩/հեշտ „indurare, binefacere, bunăvoie“. Termenul nu are importanță pe care o va căpăta în NT, nu este încă un concept teologic, ci înseamnă, atunci cînd se referă la Dumnezeu, orice fel de indurare sau bunăvoie a sa, de la salvarea ocretoitoare (ca în textul de față, sau Am. 5,15) pînă la privilegiul comununii cu Dumnezeu (Ies. 33, 12–17). Deși această bunăvoie presupune o deplină libertate a manifestării ei, semnifică indurării divine nu se arată decît provocate și motivate de o situație limitată de demnitatea sau rugămintea clară a celui ce se va bucura de ocorea. Cf. lat. VL, IER. gratia.

[9] nașterile / slirpcă redau gr. γένεσις (aici la pl.); cf. nota 2, 11.

drept / drept redă gr. δίκαιος „drept“, cf. lat. VL, IER. iustus – cel ce își îndeplinește în comunitatea teocratică îndatoririle față de Dumnezeu în consens cu legea acestuia; cel ce este loial față de Dumnezeu și în măsura în care comportamentul său concordă cu exigențele divine are dreptul la un tratament echitabil. desăvîrșit / neprînhănit redă gr. τέλειος „desăvîrșit, ireproșabil“, cf. lat. VL, IER. perfectus.

bine placu lui Dumnezeu, cf. nota 5, 22.

[11] strimbălate redă gr. ἀδικία „nedreptate“, termen care în LXX înseamnă esențial „orice greșeală comisă împotriva lui Dumnezeu“.

stricat redă gr. καταφθεլετύ „a se strica, a degenera moral“, cf. lat. VL, IER. corruptio (corrupta).

[13] Domnul Dumnezeu/Dumnezeu – cf. 2,4.

vremea redă gr. καιρός „clipă, momentul anumit, hotăritor“. În LXX „momentul hotăritor destinat de Dumnezeu“. Deoarece Dumnezeu hotărăște și clipă morții, a devenit posibil sensul de „clipă a judecății“, „clipă a morții, a sfîrșitului“ pe care o cheamă Dumnezeu; cf. VL tempus „temp“, însă IER. finis „sfîrșit“ (Vremea vine... cf. EMINESCU).

voi strica / voi pierde redă gr. καταφθελετύ „a distrugе, a ucide“ – cînd se referă în LXX la oameni, cf. VL, IER. disperdere „a pierde cu totul, a distrugе“.

[14] scriu / corabie redă gr. κιβωτός „ladă, cutie; cufăr“, care traduce ebr. lebâh „ladă, cutie“, astfel fiind numit și coșul în care

a fost aşezat Moise (iez. 2,3), în acel loc cuvîntul fiind redat în LXX prin ὁτὶς „cos impletit din rafie“, cf. lat. fliscella. Traducerile latine redau gr. κιβωτός prin arca „ladă, cutie“, care va pătrunde apoi în terminologia creștină. BB ezilă între scriu și chivot (6, 19). Arca va deveni în tradiția biblică și creștină unul dintre simbolurile cele mai bogate și mai frecvent comentate. În tradiția iudeică ea este o plău pe care s-a refugiat speranța lumii (Insel. 10,4; 11,6); pentru Sfîntul Petru (1 Petr. 3,20 ss.) ca reprezentă modelul Botzului, iar pentru Părinții Bisericii ea este simbolul Bisericii și al vieții veșnice. Adevăratul Noe este Iisus Cristos, care a construit singur Arca bisericii, iar popolul reprezintă pentru cei drepti boțeu

V. VOICULESCU imaginează o corabie a răului, a nezbăvășilor, mereu îspătiți de păcat: „Aci-ngăduite de sacra Urgie, / Perechi se adună împreună sojori, / Din culpeșul șarpe smintite alțiori... / Arcă răului, Poetă, 1968, II, pp. 199–200).

Indicațiile date de Dumnezeu lui Noe pentru construcția arcei, precum și unele detalii ale construcției propriu-zise, cum ar fi întrarea laterală, se încadrează într-o tradiție sacerdotală.

lemn în patru muchii / cu patru muchii redau gr. τετράγωνον „cu patru unghii egale“, traducerea cbr. gopher, o specie de lemn greu de recunoscut exact, de aceea și traducerile termenului sunt foarte variate, cf. IER. de lignis levigatis „din lemn neted, netezit“. Traducerile ulterioare îl interpretează ca lemn de esență rașinoasă, LUTHER „Tannenholz“, BJ „en bois résineux“, PO „lemn de brad“, sau „salcim“ (BIBLIA 1975), „neputredzător“ (DOSOFTEI).

cîtușuri / despărțituri redau gr. νοσοί „cuib de păsări mici, cuib“ după o interpretare mai nouă este pusă la indoială existența despărțiturilor în arcă, această interpretare datorindu-se probabil unei false traduceri (LThK).

[15] Dimensiunile arcei, așa cum au fost date de Iahve lui Noe, au fost ulterior interpretate în sensul simbolistică creștină. (ORIGEN, AMBROSIUS, ISIDOR, HUGUES DE SAINT-VICTOR etc.).

[16] adunindu-l / redă gr. ἀπιστυνάγετε „a aduna, a strîngi împreună“, cf. lat. VL „colligere“. Pasajul este nesigur, după unele interpretări arca ar fi avut sus o fereastră, cf. JER. fenestram in arcā facies „vei face în arcă o fereastră“, LUTHER, PO etc., intercalându-se astfel un element al tradiției iehoviste, care apare în 8, 6, 13. După alte interpretări, arca avea deasupra o pantă, care permitea scurgerea apelor cerului, și astfel forma ei era aceea a unei piramide.

cu cămară dedesubt redă gr. τὰ κατάγατα „camerele de la nivelul solului, de la parter“. DOSOFTEI: beciuri.

cu două rinduri de poduri redă gr. τὰ διώφορα „încăperile de la nivelul al doilea“.

cu trei rinduri redă gr. τὰ τριώροφα „încăperile de la nivelul al treilea“.

și corabie în care este salvat Utnapiștim, Noe babilonean, avea o formă ascuțită și era împărțită în șapte nivele (Ghilgaș, 11, 56, 60).

[17] popoul redă gr. καταχλυσμός „inundație“, care traduce ebr. mabbûl „oceanul cerului, haosul de apă“, cf. lat. VL, IER. diluvium.

În mitologia multor popoare vechi și mai noi (cf. ELIADE 1981, p. 176 ss.) există o relatăre despre potop, care în epoca mitică a distrus, cu excepția a citorva supraviețuitori aleși, omenește. Prima legendă de acest fel, cunoscută nouă, este aceea sumeriană datind din jurul anului 2000 i.e.n. Elementele sale esențiale se relințilesc apoi în Epopaea lui Gilgames, mitul-grec despre Deucalion și Pyrrha sau acela despre strămoșul Indian Manu.

Relatarea biblică are multe elemente comune cu mitul babilonean despre Utnapiștim – prevenirea de către Dumnezeu/Enki, construirea corăbiei cu ajutorul căreia sunt salvați Utnapiștim / Noe și familia lor, proba cu păsările, jertfa de mulțumire adusă după potop, dar ea se deosebește în extrem de multe privințe de aceea amintită mai sus, în așa fel încât nu se poate vorbi doar de dependență directă. Deși tradiția sacerdotală și aceea iehovistă se deosebesc atât de mult în privința detaliilor, ele concordă perfect în reprezentarea popoului ca „pedeapsă divină pentru omenește decăzută“.

[18] Făgăduință / legămint redă gr. διαθήκη „dispoziție, ultimă dispoziție, testament“ prin care se traduce cbr. בְּרִית, termenul cel mai important din VT pentru a defini raportul lui Dumnezeu cu oamenii sau acela al oamenilor între ei. El se referă pe de o parte la făgăduința grației și a mintuirii, pînă la împlinirea lor finală, pe de altă parte la prescripțiile care regleză viața umană, la exigen-

tele etice și cultice. Israelitii numeau prin acest termen legătura lor strinsă, resimțită ca istoric trăltă, cu Dumnezeu. Deși acest legături reprezintă manifestarea plină de forță a voinei divine, prin care Iahve își exprima relația sa cu oamenii, potrivit intenției sale mintuitoare, el nu putea fi încălcat de niciuna dintre părți, fiind încheiat pentru totdeauna, consfințit prin ritualuri sacre și întărit de o loialitate reciprocă. Διαθήκη, termen tehnic al vocabularului juridic, a fost atât pentru a reda termenul ebraic, în leul lui συνθήκη, termenul obișnuit pentru contracte, legături, ca fiind mai potrivit pentru a exprima dispoziția voinei suverane și deci reprezentarea înaltă a lui Dumnezeu din LXX., cf. VL *testamentum*, IER. *foedus* „legătură”.

[19] *in chivot / in corabile* redau gr. κεφαλός.

să le hrănești cu lini / să rămină în viață redau gr. τρέψειν „a (se) hrăni, a se menține, a rămine în viață”.

două cîte două sintagmă gr. δύο δύο. Acest fragment aparține tradiției sacerdotale, conform căreia au fost salvate cîte o perche din fiecare viață. Ființele iraționale sunt asociate destinului uman (BJ), atât în ceea ce privește pedeapsa, cît și salvarea, deoarece răutatea oamenilor a corupt întreaga creație (cf. 6, 13).

[20] *păsările / păsările înaripate* – în textul FRANKF. lipsește πετετός „înaripat”, care se găsește însă în alte variante ale LXX.

Construcția navei salvatoare face obiectul uneia din cele mai profunde creații dramatice ale lui I. Blaga, *Arcu lui Noe*, în care ritualul biblic se impletește cu elemente din folclorul românesc. *Arcu bunel speranței* de I. D. SIRBU apare ca un vapor modern. Ca în toate literaturile, și în literatura română, nava patriarhului biblic e folosită drept titlu al unor opere (I. TEODOREANU, N. MANOLESCU etc.).

CAP 7

[1] *dirept / drept*, cf. nota 6,9.

[2] *curate* redă gr. καθαρός „curat, pur”, care traduce ebr. לְהֹר „care lese la lumină, strălucind ca lumina”, *necurate* redă gr. μὴ καθαρός „necurat, impur”, care traduce ebr. לְמַטֵּה. VT împărtășește interesul deosebit pentru aceste două concepte alături de toate popoarele antice, în special cele vechi orientale, acest interes provenind din reprezentări magice și animiste străvechi. Ambele devin apoi concepte cultice primare, primul reprezentând starea cultică obligatorie de contact cu divinitatea și devenind unul dintre simbolurile participării la viață divină, cel de al doilea, în forma sa cea mai exagerată, intrînd în sferea morții și a tot ce este legat de aceasta. Cele două concepte operatează în toate domeniile vieții – fizic, religios sau moral. Toate popoarele vechi sau noi au cunoscut și cunosc tabuuri de luană, provenite fiecare în parte din cauze diferite. Pentru israeliți în categoria animalelor necurate intră mai cu seamă neclăca care aparțină unor culturi străine și de aceea neplăcute lui Iahve. Intră aici acele animale care inițial fusese totomă, sau închinăte unei alte divinități: porcul – animal săsăt în Babilon, Cipru și Siria, ciunile – în Fenicia, Babilon, Egipt și Persia; soareci, șerpi și șopârli erau privite ca purtătoare de forțe demonice etc. Se mai adăugau criterii estetice sau igienice. Contactul cu cadavrele unor astfel de animale aduce cu sine necurătenia, ele neputind să fie minătate și nici jertfite.

Intervine aici un fragment ce șine de tradiția iehovistă, conform căreia au fost salvate cîte șapte animale curate și cîte o perche din cele necurate.

[3] să hrănească / să păstreze redau gr. διατρέψειν „a menține, a păstra”.

[4] Acest verset redă versiunea iehovistă, conform căreia potopul a durat patruzece de zile; caracteristica este și introducerea destul de frecventă a unor perioade de șapte zile.

rădicarea / toate ființele redau gr. ἔξαντστσαις „înălțare, ridicare”, dar și „expulzare, distrugere”, cf. lat. VL *generationem* sau *resurrectionem carnis*, IER. *substantiam*.

[6] se făcea, cf. nota 6,1.

[7] *pentru / de frica* redau sintagma gr. διά + α., care are valoare cauzală, cf. IER. *propter aquas diluvit.*

[9] *două cîte două*, cf. nota 6, 19.

[10] *su*, cf. nota 4, 1.

să facă redă gr. ἐγένετο < γίγνεσθαι, care în unele cazuri suplineste forme ale verbului „a fi” (είναι).

[11] *între ani 6 sute și 1 / în anul șase sute* – în majoritatea variantelor LXX, conform textului ebraic, este dat „anul șase sute”, în textul FRANKF. însă, întîlnim „în anul șase sute și unu”.

în a doua lună – israeliții urmău anul lunar. O lună (ebr. הָוֶדֶשׁ / יְרֵאַת) dura 29 sau 30 de zile. Inițial au fost folosite denumirile canaanice ale lunilor. Ulterior, în perioada tîrzie a regilor și a exilului, s-a folosit desemnarea lor prin numerale ordinară, preluindu-se însă anul babilonean, care începea primăvara. După exil pătrund tot mai frecvent și denumirile babilo-asiriene ale lunilor. Luna a două ar fi aprilie-mai, luna Ijjar în denumirea ulterioară.

a doăzeci și șaptea zi – cu excepția Sabbatului, zilele nu erau numite ci numărate. Ziua (յօմ) era socotită de dimineață pînă dinineașă, așa cum apare în relatarea despre Creație. Ulterior, această determinare a fost înlocuită cu aceea babiloneană – de seara pînă seara, ceea ce este obișnuit în NT. Ziua propriu-zisă avea trei momente principale – dimineață, amiază și seara, abia în NT se întîlneste împărțirea ei în ore (12). Noaptea era împărțită, ca în Babilon, în trei veghi (de noapte) (ebr. 'אַשְׁמֻרָה), care apoi, datorită influenței romane, au devenit patru.

fără fundului / adincului, cf. nota 1,2; în VL., IER. (*abyssus*), este vorba despre izvoarele apei primordiale (*tehōn*). Conform tradiției sacerdotale potopul a fost provocat de o năvălă a apelor cosmice, care au rupt zăgazurile puse de Dumnezeu (1, 7), primejdindu-se astfel reintărcerea la hăos.

jihaburile / zăgazurile redau gr. καταρράκτης „cădere de apă”; cf. lat. VL., IER. *calaracte*, PO *fereștile*, DOSOFTEI *stăvilele*.

[18] *se întărîția* redă gr. ἐπιχράτειν „a stăpini, a avea putere peste”.

platea, redă gr. ἐπιφέρειν „a pură pe, peste”.

[19] *se întărîția / slăpînea*, cf. nota 18.

[21] [22] *și toți oamenii* redau gr. πᾶν χρωμός, care în unele variante ale LXX aparține versetului 21, în textul FRANKF. însă, versetului 22.

[23] *rădicarea / ființă*, cf. nota 7,4.

[24] *120 de zile / o sută cincizeci de zile*. Conform tradiției sacerdotale potopul propriu-zis a durat o sută cincizeci de zile; cifră pe care o dă și textul FRANKF.

Declanșarea cataclismului a format tema multor opere poetice, amintim poezia lui C. NEGRUZZI, *Popolul*: „Bolta cerului se sparge subt a apei greutate, / Ploaia se aruncă riuri ca pe gura unui scoc, / Sate, tigruri și orase, cetăți, turnuri inecate, / Se văd numai cînd prin nori își fac fulgerile lor“. Un alt climat spiritual și estetic oferă I. BARBU, *Arcă*: „În turburatu-mi suflet am construit o Arcă / – Informă nălucire de biblic corăbier –, / și turme-nregi de gînduri pe puntea ei se-mbarcă, / Noroade-nregi, plecate puternicului cer“.

CAP 8

[1] *vînt* redă gr. πνεῦμα, care traduce ebr. רַבָּה, cf. nota 1,2.

[2] *să descoperiră / s-au închis* – în majoritatea variantelor LXX se întîlneste verbul ἐπικλεψτεῖν „a (se)închiide, a (se)acoperi“, conform cu textul ebraic. În textul FRANKF. apare însă ἀποκλεψτεῖν „a (se)descoperi“.

[3] *scădea* redă gr. ἐνδιδομι „a se retrage, a scădea“ (despre riuri etc.).

mergind / scurgindu-se redau gr. πορεύειν „a merge, a curge“.

pre pămînt / de pe pămînt redau sintagma greacă ἀπό τῆς γῆς, ἀπό + gen. avind valoare separativă.

[4] *luna a săptea*, cf. nota 7, 11, ar corespunde lunii Tisri de mai (septembrie-octombrie).

ziua a douăzeci și șaptea, cf. nota 7, 12.

pe muntele Ararat, gr. τὰ Αράρατ, ebr. ararat, acad. urartu, vechiul nume al Armeniei de mai tîrziu. Identificarea numelui ţării cu cel al unui anume munte este rezultatul unei interpretări ulterioare false. Cf. IER. super montes Armentae, care însejează cuvintul ca numele unui ţăru și nu al muntelui pe care s-a oprit arca. Utuapîștim, în legenda babiloniană, se oprește pe muntele Nisir, iar Deukalion pe Parnas, înlocuit tîrziu prin Athos sau Etna.

[5] *luna a zecea* corespunde lunii Tebeth de mai tîrziu (decembrie-iuanarie).

merging / scurgindu-se, cf. nota v. 3.

la a unsprezecelea lundă / în luna a zecea — în textul FRANK. înțîl-nim ēn ḫē tēn ḫēnēzātāw „în a unsprezece...”, în altele xəz ēn ḫēnēzātāw „în a zecea...”, ceea ce corespunde textului ebraic.

[6] Cf. nota 6,16.

[7] *Proba cu păsări apare și în legenda babiloneană. Utuapîștim trimite pe rînd un porumbel, o rîndunică și un corb. În majoritatea mitologilor, corbul este un mesager divin cu funcții profetice, de bun sau rău augur, ambivalence ce se datorează proprietăților sale fizice dizerite. Aici el ar fi simbolul perspicacității (cf. Dictionnaire des symboles, Paris, 1973). Numeroase exemple și în poezia populară română.*

[8] *de pre pămînt / de pe față pămîntului — în textul FRANKF. ՃՈ ՔԵՑ ԵԿԾ, în alte variante, mai aproape de textul ebraic, ՃՈ ՔՊԾՈՒՆ ՔԵՑ ԵԿԾ*

[9] *odihna / loc de odihna* redau gr. ἀνάποσις „odihna“.

BLAGA interpretează potopul ca simbol neliniștitor al unei mintuiri veșnic amînate: „Porumbii mi i-am slobozit / să-ncerce pajistea/cerului, / dar sfîșiaș de vînturi / se-ntore înapoia. Pe vatra corăbiei inimă mil-o-ngrup supt spuză / să-și țină jâratecul. Pasarea focului / nu-mi mai împinge peste perete. / Dănluire veșnic potopul. / Niciodată nu voi ajunge / s-aduc jertfa sub semnul înalt / al curcubeuului magic“. (Pe ape, Opere, 1982, I, p. 111).

[11] *stilfare / ramură* redau gr. καρπός „ramură, creangă“, cf VI. surculum, IER. ramum; *stilpare*, ramură verde, crengută înfrunzită, ramură înfrunzită de salcie care se împarte la biserică, în Dumînica Florilor.

porumbul / porumbelul gr. πεπιστερά, ebr. jona, lat. columba — singura pasăre amînată ca animal de jertfa, fiind în special ofrandă celor săraci. Simbolica sa în VT este relativ variată, în mare măsură încadrîndu-se tradiției antice mai largi, în care porumbul este simbol al susținutului. Începînd cu acest episod, el devine și simbol al păcii și armoniei. În NT va deveni mai cu seamă simbol al Sfintului Duh.

[12] *(nu)mai adaoare a se înloarce / (nu) s-a mal intors* redau sintagma greacă προσθέτο τοῦ ἐπιστρέψαται, compusă din verbul προστίθημι și inf. verb. ἐπιστρέψειν „a se întoarce“. Despre valoarea verbului προστίθημi în LXX cf. nota 4,2.

V. VOICULESCU, în versuri care comunică, printr-un motiv liric asemănător, cu poezia lui Blaga (Pe ape), tinjește după un ţîrm linistit, în care porumbelul simbolizează sufletul său rătăcitor, aspirînd mintuirea: „Sint porumbelul călător al lumii.../ Zvîrlit de înșîși voia mîinii tale / Din Arca vietă pe tărîmul lumii, / Mă uit și nînai ape vîd încale, // De atunci îl însîi sără de-nectare. / Potopul încă nu și-a tras zăporul / Si n-a crescut măslinul sfînt pe care / Să-mi odihnesc măcar o clipă zborul“ (Sufletul, Poezii, 1968, I, p. 153).

[13] și fu, cf. 6,1.

luna lîntii corespunde lunii Nisan de mai tîrziu (martie-aprilie).

[14] Conform tradiției sacerdotale, durata de la începutul potopului pînă la uscarea pămîntului a fost de un an, tradiția Iehovistă folosește cifrele 40 și 7.

[17] În textul FRANKF. lipsește începutul versetului. *Crescere...* VL, IER. *crescere et multiplicamini.*

[19] și tot lîrtilorul și totă pasărea / și toate zburătoarele și toate lîriloarele — în textul FRANKF. apare o inversare.

[20] *jîrlâvnic / altar* redau gr. θυσιατήριον, care traduce ebr. מזבחהֵך „loc de sărare, altar“, cf. VL, IER. *altare*, PO, DOSOFTEI

oltarul. În traducerile românești este incetășit termenul jertfelnit. După tradiția biblică primul altar este cel construit de Noe, probabil din piatră.

ardere de tot / jertfa redau gr. ὀλοκάρπωσις „jertfa arsă în întregime“ cf. lat. holocaustum < gr. ὀλόκαυστον, VL, IER. *holocausta*. Ca în majoritatea religiilor, jertfa ocupă în VT un loc central. Ea nu este desemnată printre termenii speciali, ci cel mai frecvent prin acela de „ofrandă“, căruia î se alătură alii termeni apropiați ca sens. Înălă în epoca regilor sunt amintite numai ocasionale practici de cult ale patriarhilor sau ale diseritelor triburi, începînd însă cu perioada de după exil este stabilită o complexă reglementare a acestora, în care sunt păstrate multe rituri foarte vechi, chiar din perioada premozaică. Înțelesul și însemnatatea jertfei în VT sunt determinate de imaginea despre divinitate a israeliștilor: o divinitate personală, etică, nesuportînd nici un fel de rivalitate, stăpînă absolută a oamenilor, ce nu o pot influența prin nici o practică magică, de aceea religia VT este permanent ostîlă magiei (Ics. 22, 17, Deut. 18, 9-13, 1 Regi 15, 23).

Jertfa avea ca scop stabilirea sau restabilirea legăturii cu Dumnezeu, obînindu-se astfel împăcarea sau ajutorul acestuia. Ea constă din ceea ce omul însuși avea nevoie pentru viață sau din ceea ce, în cursul schimbării culturilor, avea la dispoziție. În epoca nomazilor era jertfa carnei animalelor de turmă, ulterior și produse agricole. Cel mai frecvent se întîlneste în VT (de 280 de ori) tipul de ofrandă, ce constă în arderea întregului animal, jupit de piele, și care semnifică un fel de omagiu adus lui Iahve, la care se putea adăuga motivul mulțumirii (Fac. 8, 20, 1 Regl 6, 14 ; 2 Regi 6, 17) sau al rugămintelor (1 Regi 7, 9 ; 13, 9 etc.). Prin jertfa sa Noe încearcă restabilirea legăturii cu Dumnezeu, împăcarea cu acesta (LThK).

[21] *Domnul / Domnul Dumnezeu*, cf. 2, 4.

nu voi mai adaoge a blestemă / nu voi mai blestemă redau sintagma greacă οὐ προσθήσω ἔτι τοῦ καταράσσοσθαι, cf. nota v. 12.

Versetele 20-22 aparîn tradiției iehoviste. Iahve primește jertfa lui Noe și se hotărăște să nu mai distrugă propria-i creație, ci să lase să se reîntoarcă regulat anotimpurile însinuînării și ale recoltelor.

CAP 9

[1] *Fragメンル cere umîeză, vv. 1-17, aparîne tradiției sacerdotale.*

[2] *jrica și cutremurul* redau termenii greci și τρόμος „tremur“ < τρεμεῖν „a tremura“, cf. lat. VL, IER. *tremor*, și ὄ φόβος „spaimă, frica“, cf. lat. VI. *timor*, IER. *terror*. În diferențele variante ale LXX cei doi termeni apar în ordine diferită: xəz ὄ τρόμος...xəz ὄ φόβος sau ca în textul FRANKF.: xəz ὄ φόβος...xəz ὄ τρόμος. Omul este din nou binecuvîntat și consacrat rege al creației ca la începuturi, dar acum nu va mai domni armonia „vîrstei de aur“, noua epocă va fi strămîntată de lupta omului cu animalele și a oamenilor între ei (BJ).

[3] *jitorul / ce se mișcă* redau gr. ἐρπετόν „care se trăște“, dar aici cu sensul mai general de „a se mișca“, cf. VL. *reptilia*, dar IER. *quod moverit*.

tufe / verdejuri redau gr. τὰ λάγχανα „plante de grădină“, dar și „vegetale în genere“, cf. VI., IER. *holera*.

[5] *vol cere-redă* gr. ἐξηγετεύν „a căuta, a cere“, care în unele variante ale LXX, altele decît textul FRANKF. se repetă în prima parte a versetului.

[6] Singele ca sălaș al vieșii aparîne lui Dumnezeu, de aceea orice vîrsare de singe nevinovat este o sărădelege împotriva divinității și se răscumpără prin singele ulegăsului. Singele animalelor este și el proprietate divină, de aceea gustarea lui este interzisă prin pedeapsa cu moarte (cf. Lev. 3,17 ; 7,26 ss ; 17, 10-14, Deut. 12,16, 23 ; 15,23), cf. nota 4,10.

[9] *făgăduială / legămlint*, cf. 6,18.

[12] *Dumîndžu / Domnul Dumnezeu*, cf. 2,4. Conform relațiilor sacerdotale, legămlintul lui Iahve cu Noe reprezintă primul legămint al lui Dumnezeu făcut cu întreaga creație. El garantează stabilitatea veșnică a ordinii naturii după potop. Este un legămint unilateral, generos și necondițional, deoarece așa numitele „legi ale lui Noe“ (vv. 1-7) nu aparîn de fapt legămlintului

propriu-zis. Apare acum imaginea unui Dumnezeu nu numai creator, ci și hotărît să păstreze ceea ce a creat. Omul nu este de acum înainte numai creația lui Dumnezeu; ci se găsește sub protecția măntuitorului acestuia. În opoziție cu relatăriile politeiste despre potop, VT subliniază identitatea unei divinități unice, creațoare, drepte și ocroritoare, cu Dumnezeul lui Israel.

[13] *arcul / curcubeul* redau gr. τὸ τόξον „arc, curcubeu”, cf. VL, IER. *arcum* „arc, curcubeu”, ebr. *qeschet* „arc al vinătorilor și războiniciilor, curcubeu”. Metafora este specifică și limbilor moderne, cf. fr. *arc-en-ciel*, germ. *Regenbogen*, engl. *rainbow* etc.

Imaginea curcubeului a dat naștere în diferite mitologii și religii la simboluri diferențiate. Cel mai frecvent este acela al curcubeului ca pod, legătură între două lumi, între cer și pămînt, între zei și oameni (cf. Iris, mesagera zeilor în mitologia greacă). Aici el este simbolul alianței între Dumnezeu și oameni, semnul unei noi creații, ocrorită de bunăvoiețea divină.

între mijlocul meu / mine, cf. 1, 4.

[14] *voi noora / voi aduna norii* redau gr. συνφερετῶν „a aduna norii” cf. VL *innubilavero nubes*, IER. *obduxero nubibus caelum*. *arcul / curcubeul meu*, gr. τὸ τόξον μου, în textul FRANKF. lipsesc pronumele posesiv.

[16] *între mine și pămînt* – în textul FRANKF. apare în plus: ἦντι μέσον ἐμοῦ κατὰ τῆς γῆς.

[18] *Hanaan / Canaan*, gr. Χαναάν, ebr. חַנָּאָן, VL, IER. *Chanaan*.

[19] *s-au răschirat / răspindit* redau gr. διχοτομήσειν „a se împărăția”.

Versetele 18–19 reprezentă introducerea iehovistă la lista popoarelor din capitolul următor.

[21] Noe este socotit primul cultivator al viței de vie, ebr. *kerem* gr. κῆπος, lat. *vinea*. Vinul era privit ca un dar al lui Iahve și alături de piune și ulei constituia unul dintre mijloacele esențiale de hrana, având un rol foarte important în cultul religios ca băutură de jertfă. A sta la umbra viței de vie și a smochinului și a le gusta fructele este pentru VT una din imaginile fericirii. STEFAN AUG. DOINAȘ sugerează, în poezia *Symposion*, o lăbuține mistică rezumată: „Nici vinurile, nici tânia și arsă”/nicicind nu sînt menite pentru noi! (Versuri, 1972, pp. 24–25).

[22] De aici înainte numele de Ham nu va mai fi pomenit, iar Canaan va fi blestemat.

[25] *Ham / Canaan* în textul FRANKF. Χαμ, în celealte Χαναάν așa cum apare și în textul ebraic, VL *Cham*, IER. *Chanaan*.

Ham / seiorul / robul topica în textul FRANKF. Επικατάρατος, χάμ, παῖς, de altfel gr. παῖς insemnă și „copil” dar și „sclav” în fel ca lat. *puer*, VL *puer*, IER. *servus*.

[26] În textul FRANKF. acest verset aparține celui anterior.

[27] *lărgescă/înalță* redau gr. πλατύνειν „a lărgi, a extinde”, cuvîntul reprezentând un ebraism, redarea unui loc de cuvinte între numele propriu ebr. *jephel* și verbul *japhl* „a dilata”.

Binecuvîntarea sau blestemul patriarhilor peste capul unei descendente, se realizează în urmașii acestuia. Neamul lui Canaan va fi supus lui Sem, strămoșul lui Ayram și ai israeliilor, așezați sub ocrotirea specială a lui Iahve, și lui Iasif, ai cărui descendenți se vor intinde în detrimentul lui Sem. Situația istorică concretă va fi acela a domniei lui Saul și a începutului domniei lui David, cind israelișii și filistinii vor domni asupra Canaanului și cind filistinii au invadat o parte a teritoriului israelit (BJ).

[28] Se revine la relatarea sacerdotală.

CAP 10

[1] *nașterile / semințile*, cf. nota 2,4. Sub forma unui arbore genealogic, acest capitol oferă lista populațiilor, grupate mai puțin după afinițăți etnici, cit după raporturi istorice și geografice. Lista datează probabil din sec. al VII-lea i.e.n. și aparține tradiției sacer-

dotale, cu excepția versetelor 8–19,21 și 24–30, care aparțin relatării iehoviste. Descendenții lui Iasif vor popula Asia Mică pînă la Marea Neagră și insulele Mediteranei pînă în sudul Spaniei, cîi ai lui Iahve vor locui în ținuturile din sud: Egipt, Etiopia, Arabia și Canaan, făcîndu-se astfel referiri la dominația egipțeană asupra acestor ținuturi. Între ei se vor afla „iii lui Sem” – elanișii, asirienii, arameenii și strămoșii evreilor. Aceștia din urmă nu reprezintă în întregime ceea ce înseamnă azi prin populații semitice, căci, bineînțele, această listă nu este concepută după criterii lingvistice, ci reprezintă cunoștințele asupra lunii locuite, așa cum puteau ele fi în Israelul secolelor VIII–VII i.e.n. Prin ea se afirmă unitatea speciei umane, divizată în grupuri ce pornește de la o sursă comună, împărțire ce apare în v. 32 ca împlinire a binecuvîntării lui Iahve din 9,1.

[2] *Gamer/Gomer*, gr. Γαμερ, ebr. *gōmer* – probabil eponimul cimerenilor vechilor autori (cf. HOMER, Od. XI, 14) sau al populației Gimirai din inscripții asiriene. Au locuit inițial pe coastele de nord ale Mării Negre (cf. numele peninsulei Crimeea), iar în sec. al VIII-lea i.e.n. au fost silși de regii din Urartu să se îndrepte spre vest și să cucerească regatul lidian, al regelui Gyges. Ajung apoi în Ionia, de unde sint silși să se retragă în Capadoccia (Iez. 38,6). Se ezită între redarea *Gomer* (IER.) / *Gamer* (LXX, VL); PO: *Gomer*, HELIADE: *Gamer*.

Magog, gr. Μαγγώ, ebr. *māḡôg* – o populație din sud-estul Mării Negre. IOSEPHUS (Ant. I, 61) și IER. (MPL 25, 356) o identifică cu scîpsi; în Iez. 38 ss. este un ținut legendar al „dușmanilor din Nord”. Tradiția iudeică face din Magog al doilea rege apocaliptic alături de Gog.

Madi / Madai, gr. Μαδζί, ebr. *madaj* „medul”, VL *Madae*, IER. *Madai*, PO *Madat*.

Iovan / Iavan, gr. Ἰωάννης, ebr. *jawan* (cf. nead. *jamanu*, v. pers. *jauna*) – numele generic al ionienilor, locuitorii ai cetăților din Asia Mică, ulterior denumire pentru întreaga Grecie, fără a se putea face întotdeauna o distincție precisă. VI. *Iavan*, IER. *Javan*, PO *Iavan*.

Elisa/Eliya, gr. Ἐλίας, ebr. *elischa*, localitate pe coasta Mediteranei, au fost propuse Elis, în Peloponez, apoi, datorită apelativului Elissa al Didonei, Cartagina etc. Mai departe apare ca fiu al lui Iavan, de aceea în unele versiuni lipsește din acest verset; cf. VL, IER., PO: *Elisa*.

Thobel / Tubal, gr. Θοβελ, ebr. *tubal*, apare și în alte locuri (Iez. 27, 13, 32, 26, 28, 2 ss., 39, 1, 1, Paral. 1,5, Is. 66, 19) alături de Meșch, de aceea a fost identificat cu așa numiții tibarenci pomoniți de Herodot, Strabo și Plinius și cu regii asirieni Tobal pomoniți de inscripții. VL *Thobel*, IER. *Tubal*, PO *Tuval*.

Thiras / Tiras, gr. Θιρᾶς, VL *Thiras*, IER, *Thires*, PO *Thirtai*.

Mosoh / Meșch, gr. Μοσοῦ, cf. nota de la *Tubal*. VL, IER. *Mosoch*, PO *Mesc*.

[3] *Ashanaz / Așchenaz*, gr. Ἀσχανάζ, ebr. *aschk . naz* – sunt fie frigienii, care locuiau pe atunci în Bitinia (cf. numele grecesc *Ασχάνιος*), fie scîpsi, care veniseră în sec. al VII-lea în Armenia. VL *Ascanaz*, IER. *Aschenez*, PO *Aşchenan*.

Rifath/Rifat, gr. Ριφάθ, ebr. *riphath*, VI. *Risan*, IER. *Rifath*, PO *Risafat*.

Thorgama / Togarma, gr. Θοργάμα, ebr. *logarma* – populație cunoscută prin creșterea și comercializarea cailor și catirilor. VL, IER. *Thorgama*, PO *Togarma*.

[4] *Elisa / Eliya*, cf. nota v. 2.

Tharsis / Tarsis, gr. Θαρσίς (textul FRANKF. Θαρσίς), ebr. *tarschis* – unul dintr-ținuturile de coastă la vest de Palestina, grec de localizat. Oricum avea un conerș înfloritor, de acolo provenind argintul, fierul etc. (Iez. 27, 12). Unii cercetători l-au identificat cu Tarfessos în Spania, alții au propus localitate din nordul Mării Negre sau din Sardinia. Ca cetate comercială feniciană a fost presupus și Tar-sus în Cilicia, ceea ce pare a fi mai aproape de orizontul geografic al Bibliei, mai cu seamă că în Fac. 10, 4, Iez. 27, 12 este amintit alături de Ionia, iar în Is. 66, 19 alături de Lidia. VL, IER. *Tharsis*, PO *Tarsis*.

Chiténit / Chitlim, gr. Χίτιοι (textul FRANKF. Χίτιοι), ebr. *kittijim / kittim* – denumirea inițială a insulei Cipru și a locuitorilor săi, care în VT apar ca navigatori prin excelență. Ulterior a devenit numele lumii insulare egeeene (Is. 2,10), al Macedoniei (1 Mac. 1,1; 8,5) și apoi al Imperiului Roman (Dan. 11, 30). VL *Citti(i)*, IER. *Cethim*, PO *Chitli*.

Rodēnī / Dodanīm, gr. Ρόδιον – este greu de precizat ce populație se ascunde sub acest nume. Este probabil o scriere greșită pentru *dardant* sau *dānat*. El apare și ca *Rodantm*, preluat astfel de LXX, ceea ce ar putea fi o referire la *Rodos*. VL *Rodi(i)*, IER *Dodantm*, PO *Dodavim*.

[5] *ostroave / insule* – este vorba de insulele și coastele Mediteranei (BJ).

limbă / neam redau gr. ἔθνος „neam”, pe care traducătorii BB îl traduc prin „limbă”, ca și pe γλώσσα „limbă”, care apare în același verset. Cf. EMINESCU: „Un sultan dintr-o domnesc peste vro limbă” (*Scriitorul III*).

[6] *Hus/Cuș*, gr. Χοῦς, ebr. *kūš*, numele Etiopiei. El conținează ca părinte al neamurilor arabe și al asirianului *Nimrod*. VL, IER. *Chius*, PO *Cus*.

Mesratn / Mîrâtm, gr. Μεσράτη, ebr. *mîrajtm*, numele ebraic al Egiptului. VL *Mestrem*, IER. *Mesratm*, PO *Mîrâtm*.

Fud/Put, gr. Φουδ, VL, IER. *Fut*, PO *Put*. Probabil o populație a Libiei.

Hanaan / Canaan, gr. Χανᾶν, ebr. *kna'an*. Geografic termenul a devenit, din sec. al XV-lea i.e.n. plină în epoca elenistică, coasta siriană, jumătatea purpurii roșii, și regiunea din jurul ei pînă în Galilea de sus. Într-un sens mai larg termenul se referă la stăpînlarea egipteană în Palestina de la Arimanoft pînă la Merenptah. În VT mai denumește și regiunea munjilor de la vest de Iordan (Fac. 43, 2, Iez. 15, 15 etc.), apoi întregul finut promis de Iahve și cucerit apoi cu ajutorul său (Is. 19, 18). Etimologia inițială, de la un radical care însemna „a se îndol, a se aplieca”, a fost abandonată odată cu desco pierderea în inscripțiile acadiene a cuvintului *ktnahhu* „purpură roșie”.

[7] *Sava / Seba*, gr. Σάβα, ebr. *s'bā'*, strămoș al unei populații înrudite sau identice cu sibaritii. VL, IER *Saba*, PO *Siba*.

Evila / Havila gr. Ευίλα, ebr. *hāvīlā*, probabil numele Etiopiei. VL *Evilat*, IER. *Hevilat*, PO *Hevila*.

Savatha / Savtu, gr. Σαβαθά, ebr. *sabtā*, VL *Subata*, IER *Sabatha*, PO *Sapta*.

Regma / Rama, gr. Ρέγμα, VL, IER *Regma*, PO *Raima*.

Savathaca / Sableca, gr. Σαβαχαθά, ebr. *sabtā kā'* probabil un finut neidentificat din Arabia. VL *Sabacatha*, IER *Sabathaca*, PO *Sapteleca*.

Sava / Scheba, gr. Σάβα, finut din Arabia de sud cunoscut mai cu seamă datorită comerțului său, VL, IER nu apare, PO *Scheba*.

Daadan / Dedan, gr. Δαδαν, ebr. *dādān*, eroul eponim al triburilor arabe de la est de Edom, cunoscute prin comerțul de caravane. VL *Iudadan*, IER. *Dadan*, PO *Dedan*.

[8] *Nebrod / Nimrod*, gr. Νεφρωδ, ebr. *nîmrôd*, un vinător și rege legendar al Babilonului și al altor cetăți din jumătatea siriană, fondator al cetății Ninive, Asurul fiind și el sosit în stăpînlarea sa. Pare să fie regele mitic al Babilonului și Asiriei. A fost apropiat și de zeul babilonean al războiului și vinătorii Ninurta. VL *Nebroth*, IER. *Nemrod*, PO *Nimrot*.

urias / puternic redau gr. γίγας „uriaș, gigant”, VL *gigans*, IER. *potens*.

[10] *Incepătura pămîntului împărăștel / incepul înipărășiei*, în textul FRANKF. ἀρχή τῆς γῆς βροτεῖσις, în alte variante LXX τῆς γῆς lipsește.

Vavilonul / Babilonul, gr. βαβύλων, ebr. *bābel*, capitala Imperiului Babilonean. În VT este pus în legătură cu radicalul *bll* „a (se) rătăciu” (Fac. 11, 5–9). Babiloneanii înșîși înțelegau cuvintul ca *Bâb-ill* „Poarta zeilor”. După cum Ierusalimul este cetatea sfîntă, aşa este Babilonul simbolul puterii seculare, ostîlui lui Duminezeu (Is. 13, 1), iar în NT el devine numele ascuns al Romei (1Petr. 5, 13). VL, IER. *Babylon*, PO *Vavel*.

Orech / Erch, gr. Ορέχ, ebr. 'erck, acad. *uruk*, cetate la sud de Babilon, locul de cult al zeului cerular Anu și al fiicei sale Inanna (Istar). După tradiția babiloneană este rezedința dinastiei a două de după potop, căreia îl aparțin inventatorii legendari ai scrierii – Enmerkar și Gilgames. VL *Orech*, IER. *Arach*, PO *Erec*.

Arhad / Acad, gr. Ἀρχας, ebr. 'akkad, nu se poate localiza exact. A jucat un rol foarte important în jurul anului 2250 i.e.n. sub dinastia academică (Sargon I și urmășii săi). De la numele său a fost ulterior

denumit nordul Babiloniei „Tinutul acadic”. În opoziție cu sudul, denumit „Tinutul sumerian”. Limba vechilor semiti a fost de asemenea numită *acadică*, babiloneana și asiriana fiind dialecte ale sale. VL, IER. *Archad*, PO *Arad*.

Halami / Calne, gr. Χαλαννη, ebr. *kalnē*, necunoscut. VL, IER. *Chalanne*, PO *Calne*.

Senaar / Sinaar, gr. Σενναρ, ebr. *schin'ar*, denumirea Babiloniei (Sumer și Acad) distinctă de Asiria. Lăcaș al păcatului (Fac. 11, 11, 2 ss), loc al exilului (Deut. 1, 2). VL, IER. *Sennaar*, PO *Sinaar*.

[11] *Asur / Asur*, gr. Ασσουρ, ebr. *aschschar*, denumire prin care se înțelegea întregul platou de la est de actualul Mossul. VL, IER. *Assur*, PO *Asur*.

Ninevia / Nînive, gr. Νίνευη, (FRANKF. *Nînevit*), ebr. *nîn-wé* (acad. *nînuwa*, *nînuwa* sau *nînd*), capitala Imperiului Asirian în ultima sa perioadă de înflorire. Regatul babilonean, mai cu seamă Sanherib, Asarcodon și Asurbanipal au construit atât numeroase palate, iar ultimul amintit o mare bibliotecă, ale cărei texte reprezintă cele mai importante izvoare pentru cultura astro-babiloneană. În 612 i.e.n. cetatea a fost distrusă, din nou locuită în epoca elenistică, se va numi, sub împăratul Claudius, Ninus sau Nîniva. VL *Nîniveae*, IER. *Nîneven*, PO *Nentovia*.

Roovoth / Rechobot, gr. Ροωβός, ebr. *r.ḥōbōl*, o cetate în apropiere de Nînive, probabil Rechobot-Ir, VL *Roboth*, IER. *plateas civitatis*, deoarece cuvintul a fost interpretat ca *plateae „străzi”*. PO *Rehobot*.

Halah/Calah, gr. Χαλαχ, ebr. *kelah*, localitate la sud-est de Nînive, unde s-a descoperit obeliscul negru al lui Salmanasar al III-lea, VI. *Chalach*, IER *Chale*, PO *Calahaot*.

Desi / Resen, gr. Δασεμ, (FRANKF. *Δαση*), VL *Dasem*, IER. *Resen*, PO *Răsănt*.

intru mijloc / între, cf. nota 1, 4.

[13] *Luditim/Ludim*, gr. Λουδίτημ, (FRANKF. *Λουδίτεμ*), ebr. *lād/lidim* cuvintul apare în VT în singular sau plural în enumerarea diferitelor populații, care aparțin însă unor limite geografice diferite. În textul de față apar ca descendențăi al Egiptului; tot ca populație africană și în Ier. 46, 9, Iez. 30, 5. În alte părți sunt considerați ildeieni, iar în Fac. 10, 22 sunt încadrati popoarelor semitice. VL, IER. *Luditm*, PO *Luditot*.

Enemeletim / Ananim, gr. Ενεμετίτημ (FRANKF. *Ενεμετίτεμ*), VL *Enemigim*, IER. *Anamim*, PO *Anamimot*.

Lavilim, Lehabim, gr. Λαβίτημ (FRANKF. *Λαβίτεμ*), ebr. *lāblim*, libileni (cf. HOMER, Od. IV, 85); uneori este folosit termenul pentru a desemna întreaga Africa: VL *Lubilim*, IER. *Laabitim*, PO *Leabitot*.

Nefthalim / Neftalim, gr. Νεφθαλίτημ (FRANKF. *Νεφθαλείτημ*), VL. *Nefthalitim*, IER. *Neftalim*, PO *Natulim*, finut lor era la vest de Ierusalim Ghenizaret și de văile Iordanului, între Aser și Dan.

[14] *Patrosontim / Patrusim*, gr. Πατροσωνίτημ (FRANKF. *Πατροσωνίτεμ*), ebr. *patrōs*, un imprumut egipcean prin care este denumit Egiptul de sus. VL *Patrosim*, IER. *Phelrusim*, PO *Patrusim*.

Hazmonim / Caslunim, gr. Χασλωνίτημ (FRANKF. *Χασμωνίτεμ*), privit aici ca populație, ce locuia într-un finut de sub influență egipceană. Este îndeosebi dacă filisteini, sau o parte a acestora, provin de la această populație, de aceea propoziția relativă, ce urmează cuvintul, este de multă exogezi înflăcătură sau legată de Caftorim. VL *Caslonim*, IER. *Ceslunim*, PO nu există, cf. explicația de mai sus.

Filtsilim / filisteni, gr. Φυλιστίτημ (FRANKF. *Φυλιστίτεμ*), ebr. *p.łtschil*, populație din partea de sud-vest a Palestinei. În ceea ce privește locul originar, acesta este încă discutat. Este sigur că sunt o populație indo-europeană; venită inițial în Ilira, de aici în drumul lor spre Palestina s-au oprit în Caftor, care a fost identificat cu Creta, uneori cu Capadoccia.

În Palestina au preluat stăpînlarea cetăților canaanene și au întemeiat „Alianța celor cinci cetăți”, *Pentapolis*. Numele Palestinei provin de la numele lor, marinarii și negustorii greci denumind finutul Suriac tăvă *παλαιστίνῶν* „Siria Illistinā” sau simplu *Ισλαστίνη* denumire ce este atestată pentru întâia oară la Herodot și preluată apoi de scriitorii greci și latini. În VT ei apar ca străini, netâșăli împrejur. VI. *Phylstilim*, IER. *Philistim*, PO *Filtsil*.

Gafthorim / Caftorim, gr. Καφθορίτημ (FRANKF. *Καφθορείτεμ*), ebr. *kaphlōr*, identificat în general cu Creta. VL *Captorim*, IER. *Caphlritim*, PO *Calorim*.

[15] *Sidonul/Sidon*, gr. Σίδων, ebr. šidōn, port. fenician. În VL este numele fenicienilor, VL *Sidona*, IER. *Sidonem*, PO *Sidon*.

Hecon / Hel, gr. Χετταῖον, ebr. ḥēl — numele hitișilor. VL *Chetteum*, IER. *Ctheum*, PO *Heta*.

[16] *Iewuseon / Iebuseu*, gr. Ιεσουεῖον, ebr. j̄būs, numele populației primitive a Ierusalimului, ca de altfel și denumirea orașului însăși. Numele trebuie pus probabil în legătură cu *Jābusum* (cf. Iez. 16,3) de la nord-vest de Babilon sau înțeles ca hititic. VL, IER. *Iebuseum*, PO *Ebzuzin*.

Amoreon / Amoreu, gr. Αμορραῖον, ebr. ḥmōrî, amintit fie ca populația preisraelită a Palestinei (Is. Nav. 5,1 ; 7,7 ; 10,5), fie o parte din acestei din înținut „Celor două riuri”, fiind care în textele acadice și sumeriene era numit „Amurru” „Vestul”. Cuvântul apare și în textele hitite și egiptene ca nume al unui stat. În textele astriene din prima jumătate a secolului I i.e.n. era numele Siriei și al Palestinei. VL, IER. *Amorreum*, PO *Emarital*.

Ghergheseu / Gherghescu, gr. Γεργεσαῖον, ebr. ḡrḡššl, aliați ai hitișilor împotriva lui Ramses al II-lea în 1285 i.e.n. VL, IER. *Gergesseum*, PO *Ghrgsos*.

[17] *Eveon / Heveu*, gr. Εὐεών, ebr. ḥ̄w̄w̄l, populație canaană din jurul Gibeonului. Soția lui Isav vine de aici (Fac. 36, 2). VL *Eueum*, IER. *Eveum*, PO *Hvit*.

Arucheon / Archeu, gr. Αρουχαῖον, VL *Aruceum*, IER. *Araceum*, PO *Archet*.

Aseneon / Sineu, gr. Ασενναῖον, VL *Asenneum*, IER. *Sineum*, PO *Svlt*.

[18] *Aradton / Aradeu*, gr. Ἀράδιον, ebr. ḥ̄rād̄w̄d̄, insulă și cetate în Fenicia, între Laodicea și Tripolis, important centru comercial, locuită și marinari și răboiniți (Iez. 27,8). VL, IER. *Aradum*, PO *Armodit*.

Samarion / Temareu, gr. Σαμαραῖον, ebr. schurunur (as. Šmrrra), la nord de Tripolis. VL *Samareum*, IER. *Samariten*, PO *Zentarit*. (cf. nota v. 13).

[19] *Gherara*, gr. Γεράρα, ebr. ḡr̄r̄. Cetate la frontieră de sud a Canaanului, identificată cu mai multe localități din jurul Gazel, din secolul al XIII-lea i.e.n., cetate a prinților filistini. VL, IER. *Gherara*, PO *Ghera*.

Gazan / Gaza, gr. Γάζα ebr. ḥ̄zz̄ „loc întărit”, cetate în sud-vestul Palestinei în apropierea coastei, capitala filistinilor. VL, IER. *Gaza*, PO *Gaza*.

Sodom/Sodoma, gr. Σοδόμων, ebr. s. dōm, al cărui loc n-a fost cu exactitate identificat; se ezită între o localitate la sudul Mării Moarte, distrusă de un cutremur în epoca mijlocie a bronzului, și o altă la nordul acestei mări, la est de Iordan; era una dintre cetățile ce formau alianță denumită Pentapolis. VL *Sodoma*, PO *Sodoma*.

Gomor / Gomora, gr. Γομορρᾶς, ebr. ḥ̄m̄r̄ā, cetate pe coasta Mării Moarte, participând la alianța Pentapolis. VL, IER. *Gomorra*, PO *Gomora*.

Adama / Adima, gr. Αδημᾶ, ebr. 'admā. Cetate ce trebuie probabil localizată la sud-estul Mării Moarte, făcea parte din coaliția celor cinci state, VL, IER. *Adama*, PO *Adama*.

Sevolm, Tebolm, gr. Σεβότημ, ebr. s. bō'īm / s. bōjlm, cetate din alianța Pentapolis, numele s-a păstrat probabil într-o regiune la est de Marea Moartă, cf. *šebe'a*, *šebeitja*, *ṣahra*. VL. *Seboln*, IER. *Sebolm*, PO *Sebolm*.

Dasa / Lasa, gr. Δάσα (FRANKF. Δάσα), VL *Laban* sau *Lecem*, IER., *Lesa*, PO *Laja*.

[20] *lumbi / neamuri*, cf. nota v. 5..

[21] *Ever / Eber*, gr. Εἶπερ (FRANKF. ἔπειρο), ebr. 'ēber „trecător”, deci nomad. Eponim al populațiilor aramee și arabe din Mesopotamia, Siria și Transjordania, și al evrelor. VL *Heber*, IER. *Eber*, PO *Eber*.

[22] *Elam / Elam*, gr. Αἰλαῖ, (FRANKF. "Ēlāu"), ebr. 'ēlām, fiind la est de Babilonia, care în cei peste două mil de ani ai istoriei

sale a avut granițe diferite. Nucleul său îl constituia regiunea cu capitala Susa, cucerită în 639 i.e.n. de Asurbanipal și devenită provincie persană. VL *Aelam*, IER. *Elam*, PO *Elam*.

Asur / Aşur, gr. Ασσοῦρ, ebr. 'as̄š̄chr̄, eponimul asirienilor. VL, IER. *Assur*, PO *Asur*.

Arfaxadu / Arfazad, gr. Αρφαξάδ, ebr. 'arpakschad, interpretarea cuvântului este nesigură, este posibil ca cel de al doilea element al numelui să fie caldean, cf. k̄sēd̄l̄, kaṣd̄l̄. Dacă aici cuvântul reprezintă o referire geografică, atunci ar putea fi identificat cu Arrapha din imprejurimile Kerkucului. VL *Arfazat*, IER. *Arfazad*, PO *Arfasat*.

Ludu / Lud, cf. nota v. 13.

Aram / Aram, gr. Αράμ, ebr. 'ārām, eponim al arameilor, VL, IER. *Aram*, PO *Amram*.

Cañan, gr. Καναν, ebr. q̄nd̄n, înțelesul cuvântului este indoieșnic, în inscripțiile arabe apare ca nume de persoană și de zeu, în același timp în Fac. 5, 9—14 ca fiu al lui Enos. În alte versiuni este fiul lui Sem, în V. 24, mai jos, fiul lui Arfaxad. De aceea din VL, IER., PO și BIBLIA 1975 lipsește din acest verset.

[23] *Os / Ut*, gr. Ος, ebr. 'ūš, inițial probabil un „fiu” la sud-est de Palestina, locuit de arameeni. VL *Obs*, IER. *Us*, PO *Uz*.

Ul / Hul, gr. Οὐλ, VL *Ul*, IER., PO *Hul*.

Gather / Gheler, gr. Γαθερ (FRANKF. Γατερ) VL *Gather*, IER. *Gether*, PO *Gheler*.

Moso / Ma, gr. Μοσοχ, VL *Mosoch*, IER. *Mes*, PO *Mas*.

[24] *Sala / Selah*, Σελά, ebr. schelah, VL, IER. *Sala*, PO *Salah*.

[25] *Falec / Peleg*, gr. Φαλεχ, ebr. peleg, eponimul ramurei de nord a central-semișilor (evrei, aramei, nord-arabi). Numele provine de la verbul pâlag „a împărți”. VL *Falec*, IER. *Faleg*, PO *Peleg*.

Iectan / Ictolan, gr. Ιεκταν, ebr. joq̄d̄n, eponim al ramurei sud-arabice. VL, IER. *Iectan*, PO *Ictan*.

[26] *Elmodad / Almodad*, gr. Ελμωδαδ, VL *Helmodat*, IER. *Helmodad*, PO *Elmodad*.

Saleth, Šalef, gr. Σαλεψ (FRANKF. Σαλεθ), ebr. scheleph, triburile sud-arabe, VL *Salef*, IER. *Saleph*, PO *Salef*.

Sarmoth / Hajarmavel, gr. Ασαρμωθ (FRANKF. Σαρμωθ), VL, IER. *Asarmot*, PO *Asarmot*.

Ierăd / Ierah, gr. Ιεράχ, ebr. jerāḥ, populație arabică, VL, *Iarach*, IER. *Iare*, PO *Lare*.

[27] *Odora / Hadoram*, gr. Οδόρρα, VL *Odorrem*, IER. *Aduram*, PO *Adoram*.

Evil/Uzel, gr. Αἰζηλ (FRANKF. Αἴβηλ), VL *Ezel*, IER. *Uzal*, PO *Uzal*.

Decla / Dicla, gr. Δεκλα, VL, IER. *Decla*, PO *Decla*.

[28] *Obal*, lipsește din LXX, PO *Hebal*.

Abimeil / Abimael, gr. Αβιμεηλ, VL *Abimeel*, IER. *Abimahel*, PO *Abimael*.

Sovev / Seba, gr. Σωβευ, (FRANKF. Σωβευ), ebr. sch.bā', stat, inițial teocratic, din sudul Arabiei, cu mare influență între secolele al IX-lea și al VI-lea i.e.n. În *Analele* astriene apare frecvent denumirea „Reginele din Saba”, probabil preotesc. Cea mai cunoscută este „Regina din Saba” (3 Regi 10, 1—10), numită în tradiția arabă Bilqis, iar după tradiția etiopiană Makēda, care îi naște lui Solomon pe Menilek, întemeietorul dinastiei solomonice, care a fost pînă astăzi unică legitimă în Etiopia. VL *Saba*, IER. *Saba*, PO *Saba*.

[29] *Ufir / Ofir*, gr. Οφίρ (FRANKF. Ούφειρ), ebr. ḥ̄fi'r̄, fiind legendar al aurului, de unde flota lui Solomon va lua aur, argint, fildeș și malmeușe (3 Regi 9, 28 ; 10, 11 etc.). Au fost propuse mai multe ipoteze de identificare a locului, toate discutabile: estul sau vestul Arabiei, estul Africii, în India. Cea mai plauzibilă pare aceea care placează Ofirul în Africa, pe coasta Somaliei și de aici ipoteza că numele continentalui african ar veni de la numele cetății. VL *Ufir*, IER. *Ophir*, PO *Ofir*.

Etolia / Hāvila, gr. Ετολία, ebr. hāwīlā (cf. 2, 11 și 10,7 unde numele se referă la un „fiu” al Paradisului sau la un urmaș al lui Cuș) VL *Etolat*, IER. *Evila*, PO *Hevila*.

Iovan / Jobab, gr. Ιωβας, VL *Jobob*, IER. *Jobab*, PO *Jobab*.

[30] *Mast / Mesa*, gr. Μαση, ebr. *məščā'*, un ſinut arab. VL *Masse*, IER. *Messa*, PO *Mesa*.

Safira / Sefar, gr. Σωφηρα, VL *Gophera*, IER. *Sepher*, PO *Sefar*.

[31] *nearnuri redă* cuvintul gr. αἱ φυλαι, care la rindul său traduce ebr. *schibet* (sau *maſſe* în varianta sacerdotală „toiaq”) „semințe, trib”, care aici se referă la o comunitate bazată pe legătura de singe, din afară poporului israelit. VL *tribus*, IER ezită între *cognationes* (cf. și v. 20) și *familiae* (cf. v. 32), PO *rude*. Întru limbile *lor* / *ln neamurile lor* (cf. v. 5, 20) redau gr. ἔθνος care traduce ebr. *gōj*, ce denumește aici o comunitate desemnată prin determinări geografice, rasiale și lingvistice. VL *gentes*, IER. ezită între *gentes* (cf. și v. 20) și *nationes* (cf. v. 32).

CAP 11

[1] *rosti / grai* redau gr. ρύπανος „buze, cioc” dar și „de lingua qua quis utitur suo dialecto” (cf. *Thes. ling. gr.*), VL, IER. *labium*. *glas / limbă* redau gr. φωνή care traduce ebr. *qōl* „tot ce poate fi auzit, voce”, în unele contexte φωνή capătă și sensul de *limbă*.

Se revine acum la relatarea iehovistă, care explică altfel decât aceea sacerdotală, din capitolul anterior, diversitatea populațiilor pe pământ. Este deosebită unei greșeli colective, ce asemeni aceleia a păcatului originar este una a orgoliului nemăsurat (BJ).

[2] și *fū / după ce*, cf. 6,1.

Senaar — Babilonia, cf. nota 10, 10.

[3] *lut / var* redau gr. πηλός „lut, chirpici”, VL *lутum*, IER. *cementum* „piatră ce se amesteca cu mortarul mortar”.

var / smoală redau gr. στραχλος „păcură”, VL, IER *bitumen*.

[4] Textul se referă la ziguratul din Babilon, numit Etemenanki, simbol al muntelui sacru și lăcaș al divinității, „lăcașul temelilor cerului și pământului” (cf. ELIADE 1981, p. 198). Pe un fundație de 90×90 m se ridicau șapte etaje de înălțimi diferențiate, fiecare având pereții retrăși, astfel încât fiecare etaj era înconjurat de o terasă. La al șaptelea etaj se găsea un templu pătrat „lăcașul muntelui” sanctuarul zeului. Înălțimea turnului era de 90 de m ca și fundație. După tradiția sumeriană, fiecare cetate trebuia să-și aibă zigurat său, astfel că este posibil ca turnul să fie un element esențial în construirea unei cetăți. „Virful plină la cer, care apare și în actele babilonene, este o hiperbolă acolo pentru înălțimea turnului și nu un element mitologic. Tradiția iehovistă va interpreta aceasta ca simbol al unui orgoliu nemăsurat”.

În vizionarea lirică a lui V. VOICULESCU, Babel simbolizează aspirația dramatică, specific umană, spre desăvârșire: „Nu e un gind, ci-o aspiră strădaneț nestearsă: / M-adun, ure iar, mă năruim cu tot lăuntrul meu / Si mă clădesc ca turnul lui Babel, humă arsă, / În lupta grea în taină-s-a-jung pe Dumnezeu”. (Babel, Poezii 1968, II, p. 233).

[5] *lipsi / opri* redau gr. ἐκλείτειν „a lipsi, a părăsi”, cf. *eclipsă se vor apuca / și-au pus in gind* redau gr. ἐπιτίθημι „a pune, a așeza”, care în LXX are o mulțime de sensuri, aici cu înțelesul a „intenționa” (cf. THEOL. WIB, VIII, p. 160).

[6] *să turbură / să amestecă* redau gr. συγχέω „a amesteca, a tulbură”, cf. VL, IER. *confundatus*.

[7] *turburare / Babilon* redau gr. Σύγχυσις „amestecare, tulburare”. Pentru numele orașului și diferențele etimologii cf. 10, 10. VL *Confusio*, IER. *Babel*. Motivul a fost des folosit în iconografie, de ex. la biserică din Rozavle / Maramureș.

Dominul / Domnul Dumnezeu, cf. 2,4.

[10] Aici se reia tradiția sacerdotală (v. 10–27, 31–32) abandonată la 10, 32. Este urmarea genealogiei din Cap. 5, restrinsă acum la ascendenții direcții ai lui Avram. În ceea ce privește numele ce apar pînă la v. 18 a se vedea capitolul precedent.

Al. PHILIPPIDE își intitulează, după poemul cu același titlu, un volum din 1967, *Monolog în Babilon*. O aluzie la turnul Babel se desprinde și din poemul *Tainic fel*, din același volum (p. 7): „Era un vîlmașag imens de scări, / Asemeni unei uriașe schele / Care-

astupase cele patru scări. / Sî eu urcam și coboram pe ele. “Alegoria din acest poem poate fi interpretată, ca și cea din VT, ca o satiră orgoliului nemăsurat, sfidător.”

[11] 300 și 30 și 5 ani / cinci sute de ani – în textul FRANKF. nevîre xal τριάδοντα xal τριακόσια ἔτη, în altele τετρακόσια ἔτη, cf. VL, IER. *quingentos annos*.

[18] *Ragav*, gr. Ράγαν, ebr. רָגָב, VL *Ragau*, IER. *Reu*, PO *Regu*, BIBLIA 1975 *Reu*.

Seruh / Serug, gr. Σερουχ, VL *Seruch*, IER. *Sarug*, PO *Seruc*, păstrat ca nume, Sarug în textele acadice și ca nume de oraș Sarug (la vest de Haran) în textele asiriene.

[22] *Nahor* din bab. *nahâra*, spare ca bunic, al lui Avram, 11, 22–26. VL *Nachor*, IER. *Nahor*, PO *Nahas*.

[24] *Thara / Terah*, gr. Θάρα (FRANKF. Θαρρα), ebr. *terah*, VL *Thara*, IER. *Thare*, PO *Tare*.

[25] ani 120 și 9 / o sută douăzeci și cinci, cifra este foarte diferită, ea ezită cel mai frecvent între o sută douăzeci și nouă de ani și o sută nouăsprezece, FRANKF. ἔτη ἔκαττον ἑκαστούέξ, altele ἔτη ἔκαττον εκαοιπέντη.

[26] *Avram*, gr. Αβραμ, ebr. 'abraham „tatăl sublim”, primul dintre Patriarhi, a trăit probabil între secolele al XIX-lea și al XVII-lea i.e.n., după cum par să dovedească mărturile culturale și politice nebiblice ale timpului. VL, IER. *Abram*, PO *Avraam*.

Aran / Haran, gr. Χαρρα, ebr. *hārān*, VL. *Arran*, IER *Aran*, PO *Hara*, FRANKF. *'Appāv*.

Lol, gr. Λωτ, ebr. *lōl*, eponim al moabișilor și anonișilor (Fac. 19, 30–38, Deut. 2, 2, 19), opusul lui Avram, însă prefigur pentru spiritul său de dreptate (Ințel. 10, 6, Sir. 16, 8, 2 Petr. 2, 7 ss.).

[28] *Tara Haldelor / Urul Caldeei*, gr. χώρα τῶν χαλδαίων, ebr. 'ur, este vorba de Ur Chasidim, în sud-estul Babiloniei, pe malul unuia dintre brațele Eufratului. Perioada cea mai înfloritoare a fost pe vremea dinastiei a II-a (2110–2003 i.c.n.), după care nu mai este capitala Babilonici, dar rămîne locul cel mai important al cultului zeului Lunii – Nanna Sîn. VL *terra Chaldaeorum*, IER. *Ur Chaldeorum*, PO *Urul Haldelui*.

Versurile 28–30 aparțin tradiției iehoviste. Cu Terah începe istoria poporului ales, de aceea arborele genealogic se va restrînge, concentrându-se asupra lui Avram și Sarai, Nahor, bunicul Rebecăi și Lot, strămoșul moabișilor și amorîșilor.

[29] *Sara / Sarai*, gr. Σαρρα, ebr. *sārāj* „Prințesa”, VL *Sara*, IER. *Sarai*, PO *Sarai*.

Melha / Milca, gr. Μελχα, ebr. *milkā*, bunica Rebecăi, soția și nepoata lui Nahor. VL, IER. *Melcha*, PO *Milca*.

[31] *Haran*, gr. Χαρρα, ebr. *hārān*, nu se confundă cu numele de persoană. Este un oraș în nordul Mesopotamiei, centru al cultului zeului Lunii, Sîn, numit Bel Harran, „Stăpînul din Haran”. VL *Charan*, IER. *Haran*, PO *Harān*.

Este prima migrație pe drumul spre „Tara Făgăduinței”.

CAP 12

[1] Acest capitol, ca și cel următor, aparține tradiției iehoviste, cu cîteva completări sacerdotale sau ce aparțin redactorului. Plecarea lui Avram reprezintă primul său act de credință, de care depinde viitorul poporului ales.

să mergi redă în BB gr. δέδω, care apare în FRANKF., lipsind însă în alte variante.

[2] *limbi / neam* redau gr. ἔθνος, cf. nota 10, 5.

blagostovi / binecuvîntă redau gr. εὐλογεῖν, care traduce ebr. *b'rakha* în VT „a numi, a recunoaște sau a face pe cineva important, puternic, plin de succes și fericit”. Izvorul oricărui binecuvîntări este Dumnezeu, care investește cu puterea ei și pe cel ales de el, binecuvîntind totodată și comunitatea ce se află în jurul alesului său (cf. Fac. 12,2 ss., 30, 27; 30, 29, Num. 24, 9, Is. 19, 24, Icr. 4,2). Patriarhil transmit-

binecuvîntarea mai departe urmășilor lor (Fac. 9, 26 ss., 27, 23–29, 49.). Puterea cuvintelor binecuvîntărilor îl ocrotește pe cel ales atât vreme cit este vrednic de ea și cit Dumnezeu nu îl-o retrage. Omul înșuși nu-și poate retrage binecuvîntarea, odată rostită (cf. Fac. 27, 33–37).

[3] Ultima parte a versetului ar însemna în ebraică „Filii binecuvîntării precum Avram”, dar LXX și NT (Gal 3, 8) au înțeles „prin tine vor fi binecuvîntate toate neamurile”. Aceasta mai apare în Fac. 18, 18; 22, 18; 26, 4; 28, 14.

[4] *Dumndărău / Domnul*, în toate variantele, inclusiv FRANKF. se întâlnește xîrioc.

[5] *unelle / averile* redau gr. τὰ ὑπέρχοντα „proprietate, avere”, den *Haran* / in *Haran* in FRANKF. ἐξ Χαρράν, „din”, în alte variante mai aproape de textul originar ἐν Χαρράν.

[6] și *intrărăd la...* din BB, în FRANKF, aparține versetului 6, în alte variante versetului 5.

Sihem / Sichem, gr. Συχεμ, ebr. schem, oraș canaanit în munții Efraim, între Ebal și Garizim (de aici probabil și numele orașului „grumaz” – se află ca grumazul între doi umeri), important centru comercial din Palestina de Mijloc, amintit de textele egiptene începând cu sec. al XIII-lea i.e.n. Populația originară era nesemică. Ulterior este locuit de populația israelite ce nu au luat parte la Exil și devine centru de cult al Israelului (Deut. 27). Metropola politică a triburilor din nord, este primul oraș regal al Israelului și apoi capitala Regatului din Nord. VL, IER *Sychem*, PO *Sichem*.

stejarul cel înalt / stejarul Mamri redau gr. τὴν δούνην τὴν ψηλήν „stejarul cel înalt”, VL ad quercum altam „stejarul cel înalt”.

[7] s-a arătat redă gr. ὥρθη < ὥρα, care traduce ebr. מִרְדָּע „devine vizibil”, în VT teofanía lui Iahve era încă arhaic reprezentată, ca prezență corporală, iar cuvintele lui erau percepute sensitiv. Încă de la început teofanía lui Iahve este însosită de promisiuni, care odată împlinite se deschid spre alte promisiuni.

jerfelinic / allar, cf. nota 8,20. Avram va ridica altare în toate locurile unde își se arată Iahve (Fac. 13,4; 22,9), în special pe înălțimi. Nu toate altarele erau destinate jerhei, multe reprezentau locuri de pomenire.

[8] *Vethil / Betel*, gr. Βαιθηλ, ebr. בֵּתֶל „casa lui Dumnezeu“. După Ierusalim, cel mai frecvent loc amintit în VT, așezat la 19 km de Ierusalim, la o altitudine de 880 m. Conform Fac. 28, 19, orașul s-ar fi numit inițial *Luz* „migdal“ (locul mai este și astăzi bogat în migdal). Este probabil ca numele sanctuarului zeului canaanit Beth-El să fie preluat apoi de oraș. Din alte texte reiese că la începutul perioadei israelite cele două orase Luz și Betel erau deosebite, primul fiind amintit de textele egiptene; începând cu secolul al XIII-lea i.e.n., Betel devine unul dintre centrele importante ale religiei israelite, iar în epoca Judecătorilor devine chiar sanctuar național (Jud. 20, 26; 21,2 ss.), rămânind încă la începutul monarhiei un loc de pelerinaj foarte popular (1 Regi 10,3); VL, IER, *Bethel*, PO *Betel*.

despre răsărit / *Hai la răsărit* în FRANKF. lipsește Αγγαί, ebr. הַאֲיָ, cetate canaanită la est de Betel. VL *Agge*, IER. *Ai*, PO *Ai*. Israeliții se orientau după răsăritul soarelui și astfel estul era denumit *qedem* „înainte”, apusul „în spate” *akhōr*, nordul fiind la stînga, iar sudul la dreapta. Punctele cardinale erau denumite și după cele patru colțuri sau vînturi ale lumii: *mizrah* „est”, *ma'arab* „vest”, *è* „nord”, *jâmn* „sud”. Un alt sistem de orientare era acela după ūnurile învecinate: *negeb* „desertul” pentru *sud*, *jam* „mareea” pentru *vest*, sau *sâphôn* „nerușinarea” metaforă a Asirului sau Babilonului, pentru *nord*.

care își arătat lui, această ultimă parte a versetului lipsește din alte variante LXX, în FRANKF. τῷ ὥρθεντι οὐτέπ.

[9] *lăbări / făclindu-și noapte de noapte tabără* redau gr. ἔστρωτος νέκτεντες < στρατοτεθευεῖν „a așeza tabără”.

pustiu / mităzări redau gr. ἐν τῇ ἐρήμῳ, care aici traduce ebr. *negeb*, unul din termenii ce denumesc sudul. Traducerile textului original sunt ezitante, se pare că textul se referă aici nu la punctul cardinal, ci la desertul propriu-zis (BJ).

[13] Această povestire iehovistă, pe care o vom regăsi și în Fac. 20 (pasaj de proveniență elohistă) și Fac. 26, 1–11 (iehovistă), cele-

brează frumusețea strămoșilor, dar și abilitatea lor, precum și ocrotirea pe care le-o acordă Dumnezeu. Ea poartă amprenta unei epoci în care minciuna nu era disprețuită, iar viața bărbatului era mai importantă decât onoarea femeii. Conștiința morală se va forma progresiv sub îndrumarea divină. Pasajul a fost apropiat și de un obicei al Mesopotamiei, conform căruia bărbatul își putea adopta fictiv nevasta ca soră, în acest caz ea bucurindu-se de un mare prestigiu și de privilegii deosebite (BJ).

[16] *mîșcol / catîrlî* redau gr. κύπεον.

CAP 13

[1] în *pustiu / spre Negeb*, cf. nota 12,8, VL *in desertum*, IER. *ad australem plagam*, „în ținutul din nord”. Avram întorcindu-se pe același drum, ținutul Negeb era acum în nord. PO *câtre amiazăzi*.

[2] În textul FRANKF. lipsește χρυσόν „în aur”.

[3] *Anghe / Hal*, cf. nota 12,8.

[4] *cortul / mat inainte* – textul ebraic este corupt, de aceea diverse lectiuni, în FRANKF. σκηνὴ „cort“, în altele τὴν ἀρχὴν „la început“, VL *initio* „la început“, IER. *prius* „mai înainte“, PO *dentiu*.

[5] *dobitoace / corturi* în textul FRANKF, κτήνη „dobitoace“, în alte variante, cele mai frecvente σκενές „corturi“, VL *iumenta*, IER. *tabernacula*, PO *corture*.

[7] *Ferezei*, gr. Φερεζαῖον, ebr. p. *rizzl*, populație ce nu este amintită în nici o listă a popoarelor, de aceea s-a emis ipoteza originii lor precanaaniene. După alte ipoteze ar fi vorba de o populație hurită. VL *Ferezei*, IER. *Pherezeus*, PO *ferezet*.

[8] *întru mijlocul meu și al tău / intre mine și tine*, cf. nota 1,4. *oameni frați / rude* redau gr. ἄνθρωποι ἀδελφοί (probabil un ebraism) tradus literal „oameni frați“. VL *viri fratres nos sumus*, IER, *fratres enim sumus*, PO *frați*.

[10] *imprejurul / cîmpia* redau gr. περίχωρος „înunțul din jur“, aici este utilizat ca termen geografic și denumește valea de jos a Iordanului pînă în sudul Mării Moarte. VL, IER. *regionem*, PO *jinut*.

Zogora / Toar, gr. Ζογόρα, ebr. šōr ‘ar „mic“, oraș în sudul văii Iordanului. În 19,20, prin etimologie populară, îl este derivat numele de la *mis’ar* „închiisoare“, iar în 19, 22 ss., este locul de refugiu al lui Lot. Ulterior este amintit numai ca oraș moabitar (Deut. 34,3, Is. 15,5). VL *Zogora*, IER *Segor*, PO *Zoar*.

[11] *imprejurul / cîmpia*, cf. versetul anterior.

[17] și *semînșiel tale în veac* – în unele variante LXX nu apare această ultimă parte a versetului.

[18] *Mamri*, gr. Μαμβρη, ebr. *mamrē*, era probabil încă înaintea lui Avram un loc sacru.

Hebron, gr. Χερεβών, ebr. *hebrōn*, așezare la 36 km sud de Ierusalim. La 3 km nord se află Mamri.

CAP 14

[1] *Amarfal / Amrafel*, gr. Αμαρφαλ, VL *Amrafal*, IER. *Amrafel*, PO *Amrafer*, ar putea fi identificat cu Hamurabi, ale căruia noi datează (1792–50 sau 1728–1686 i.e.n.) ar corespunde epocii lui Avram. Filologic însă nu poate fi găsită nici o explicație convingătoare pentru legătura celor două nume.

Senaar, cf. nota 10, 10.

Arioch / Arloc, gr. Αρτῶχ, ebr. *arjōk*, i.–e. *arjaka*, VL nu este, IER. *Arioch*, PO *Arloc*; s-a încercat identificarea sa cu Rim-Sin, al treisprezecelea rege din Larsa, dar filologic este la fel de impos-

sibil, ca și în exemplul precedent, a se găsi o explicație plauzibilă. Numele este huritic și se întâlneste ca *Arriwuk* sau *Arriukki*. *Ellasar / Elasar*, gr. Ἐλλασσαρ, ebr. *ellásar*, VL nu este, IER, rex *Ponti*, PO *Elasar*. Probabil Larsa din sudul Babiloniei.

Hodologomor / Kedarlaoomer, gr. Χοδολλογομορ, ebr. *k'dorla'ōmer*, VL nu e, IER. *Chodorlahomor*, PO *Chederlaonor*. Nume elamitic care ar însemna „slujitorul (zei) Leganar”, neidentificat.

Elam, Atλαμ, FRANKF. Ἐλάμ, cf. nota 10,22.

Thargai / Tidal, gr. Θαργαλ, VL nu este, IER. *Thadal*, PO *Tidiia*. Acest capitol nu aparține nici uneia dintre cele trei surse importante ale Pentateuhului. Pare a fi o copie tîrzie a textelor vechi. Numele celor patru regi ai Orientului au forme arhaice, dar nu pot fi identificate cu nici un personaj istoric cunoscut. Este imposibil ca Elamul să fi stăpînat vreodata cetățile de la sud de Marea Moartă și să fi condus o alianță din care să facă parte un rege, amorit, unul hurit și un altul hitit. Pasajul vrea să-l alăture pe Avram unelui istoric și să adauge figuri sale și găureola gloriei militare (BJ).

[2] *Vala / Bera*, gr. Βαλλα, VL nu este, IER. *Bara*, PO *Bera*.

Varsa / Birsa, gr. βαρσα, VL nu este, IER. *Bersa*, PO *Birsa*.

Scenar / Sînab, gr. Σενναρ, FRANKF. Σενναρ, VL nu este, IER. *Sennaab*, PO *Sinaid*.

Semover / Semeber, gr. Συμοζορ, VL nu este, IER. *Semeber*, PO *Semeber*.

Seboim / Teboim, gr. Σεβωμ, FRANKF. Σεβετμ, VL nu este, IER. *Seboim*, PO *Seböt*, cf. nota 10,19.

Valac / Bela, gr. Βαλλαχ, ebr. *bela'*, VL *Bale*, IER. *Bala*, PO *Bela*, altă denumire a Toarului.

Sigor / Toar, cf. nota 13, 10.

[3] *valca cacia și sărtă / stdim* redau gr. ἀλόχη "sărătă". VL apud *vallem salsam*, IER, in *vallem Silvestrem*, PO *Siddim*. Cuvîntul ebraic "stdim" a fost tradus de greci prin „valca sărată”, iar de IER, prin *vallis silvestris* „valca împădurită”, această ezitare este justificată și de faptul că este singurul loc în care cuvîntul este atestat pentru a numi regiunea în care regele Kedarlaoiner și aliații săi au invins orașele din pactul numit *Pentapolis*. Există mai multe ipoteze de identificare a sa, cel mai frecvent se propune actuala parte de sud a Mării Moarte.

[5] *uriașii* redă gr. γίγαντες. VL *gigantes*, IER. *Rafaim*, PO *uriași*, BIBLIA 1975 *Refaim*, ebr. r. *phā'im*, cuvîntul apare în VT de zece ori și denumește o populație legendară a Palestinei. Înțelesul original ar fi „cei mari”, „prinții” (cf. acad. *rābul*). Aceștia, ca și cei ce sunt alături de ei, erau reprezentati ca neamuri de uriași. Este de remarcat că același cuvînt denumește în VT și susțelele sau umbrele morțiilor (cf. Ps. 87, 11 ss. Is. 26,14 etc.).

Astarol și Carnain / Astrol – Carnaim, gr. Αστρωθ καὶ ..., ebr. *aschṭarôth qarnajim*, o cetate sau două din Transiordania. Prima parte a cuvîntului „orașul lui Astartea”, ceea ce a două „Astartea cu două corne”, deci centru sau centru de cult ale acestei zeițe. VL, IER. *Astaroth Carnaim*, PO *Astarot in Carnaim*.

limbile lari / neamurile puternice, cf. nota 10,5. VL *gentes fortes*, IER. *Zuzim*, PO *Suzim*, BIBLIA 1975 *Zuzimi*.

Gomei / Emimi, gr. τοὺς Ουμμαῖους, ebr. ἐמִים „groază, fantomă”, nume moabit pentru locuitorii legendari ai Palestinei. VL *Onumaeos*, IER. *Emin*, PO *Emin*.

Savie / Šave Chiriataim, gr. ἐν Σωνι, VL *Sauhe*, IER. *Save Cariathaim*, PO *cimpul lui Caritaim*, cetate moabită.

[6] *Horei*, gr. χορραιοι, ebr. ḥōr̪i, locuitorii originari ai Edomului (cf. Fac. 32,4; 36, 20 ss., Deut. 1,44; 2,4; 12,22). În secolele XV și XIV i.e.n. statul lor Mitanni a avut o mare importanță politică în Mesopotamia de Sus. VL *Correos*, IER. *Chorreos*, PO *Horeosi*.

Seir gr. Σῆιρ, ebr. *sē'ir* „împădurit”. VL, IER. *Seir*, PO *Seir*.

Teremilho ai Faranii / cimpia Faran redau gr. τερεμίνθος τῆς Φαραν, τερεμίνθος „terebint” (arbore rășinos răspândit pe coastele Mediteranei), *Faran*, ebr. *pā'rān*, cf. 10,12; aici este presupus orașul Elath. VL nu este, IER. ad *campestris Pharaū*, PO *Faraaru*. Cetățile populațiilor amintite erau toate pe marelle drum care coboară la Marea Roșie.

[7] *Izvorul Judecății*, gr. πηγὴ τῆς κρίσεως, un izvor, dar și un loc de judecata, a cărei localizare este nesigură. VL ad fontem iudecet, IER. *Mesfat* (una din localizările propuse) PO *Misfat*. *Cadis / Gadeș*, gr. Καδης, ebr. qādēsch, a jucat un rol foarte important în istoria formării poporului israelit. La templul de lungă izvor s-au adunat credincioșii lui Iahve pentru a celebra o sărbătoare comună. VL, IER, PO *Cades*.

Amale / Amalehi, gr. Αμαλήχ, ebr. ἄμαλιχ, „populație” semitică, înrudită cu israeliți și edomiți. VL *Amalec*, IER. *Amalechitarum*, PO *amalechiteanilor*.

Amoret, gr. Αμορραῖοι, ebr. ἀμοῖρι, cf. nota 10,15. VL, IER. *Amorrheum*, PO *amoriteani*.

Asason-Thamas / Haſaſo - Tamar, gr. Ασασονθαμαρ, VL *Sasanthēm*, IER. *Asasonthamar*, PO *Hasesson*, oraș la granița de sud a Canaanului, la sud-estul Mării Moarte.

[11] *luară muntele... – în FRANKF. ἔλαφον*, care în alte variante lipsește.

călărimea / averile redau gr. ἡ ἰπνος „lapă; călărimă”, o traducere falsă în LXX, a cuvîntului ebraic *rachus* „avut, avere”. VL *equitatum* IER. *substantia „avut, avere”*, PO *marta* „vita”.

avuturile lor / bucatele în FRANKF. τὰ ὑπάρχοντα „avut”, în alte variante τὰ βρώματα „bucate”.

[12] *uneltele / averea* redau gr. ἀποκέντη „gospodărie, avut”. *celui trecut / evreul* redau gr. ὁ περάτης „pribeag, emigrant”, care în LXX traduce cuvîntul ebraic *brim*, denumire profan-etică a poporului lui Israel. Sensul exact al cuvîntului nu a rămas mereu același. În relații mai vechi ale VT apare „aproape mereu că „neliber și, în ochii străinilor, disprețuit”. Cuvîntul a fost apropiat de egipt. pr. ugarit. *pr* sunu de *dbar* „pribeag” ceea ce a condus la sensul de „nomad” sau „cel ce vine de peste (graniță? Eufrat?) Iordan?”. VL *transfluvialis*, IER. *Hebreus*, PO *evreiu*.

Mânri, cf. nota 13, 18 – inițial probabil numele printului amorit, aliat cu Avram, devenit prin brâchiologie toponim.

Eshol / Escol, gr. Εσχωλ, ebr. *eschōl* „strugure”. *Efnan / Aner*, gr. Αυννών.

impreună lăuitorii / aliați redau gr. συναρμόται „uniți prin jurămînt, aliați”.

[14] *Dan*, gr. Δαν, ebr. *dān*, oraș la unul din izvoarele Iordanului cel mai nordic oraș al Palestinei, pomenit și prin numirea granițelor ei – de la *Dan* la *Bcerseba* (Jud. 20, 1). Numele vechiului oraș locuit de canaanî era *Lais* sau *Lesem*. VL, IER, *Dan*, PO *Danic*.

[15] *Hove / Hobă*, gr. Χωβα, VL *Choba*, IER. *Hobă*, PO *Hoba*. *Damasc*; gr. Δαμασκός, ebr. *damnešet*, amintit aici pentru întâia oară în VT și pomenit mereu ca fiind capitala Siriei. VL, IER, PO *Damasc*.

[16] *călărimea*, cf. nota v. 11. *uneltele / averea*, cf. nota v. 12.

Savi / Šave, gr. Σαυη „vale, platou” fară nume propriu. Amintită și în 2 Regi 18,18, se găsea, după Iosefus, la mai puțin de 400 de metri de Ierusalem.

[18] *Melhisedec*, gr. Μελχισέδεκ, ebr. *malki-sedeq* „Melek este drept” sau „Sedec este rege”, rege – preot al Ierusalimului.

Salim, gr. Σαλημ, ebr. *schālm*, VL IER. *Salem*, PO *Salim*, nume al Ierusalimului.

Este sigur că versetele 18–20 sint un adăos ulterior, care are rolul de a-l lega pe Avram de Ierusalim și de a legitima dreptul de zeciuială al clerului. Pasajul a ridicat și ridică o serie de întrebări, fiind foarte mult exploatață în exegезa patristică. El Elyon, al cărui preot este Melhisedec, cuvînt compus din două elemente, fiecare numind o divinitate distinctă din pantheonul fenician, este identificat cu Dumnezeul lui Avram. Elyon este utilizat mai cu seamă în psalmi ca unul dintre numele divină. Aducerea pînii și a vinului, interpretată de către exegaze patristice drept sacrificiu euharistic, iar apariția lui Melhisedec în psalmul 109, 4, ca una dintre figurile lui David (și acesta rege-preot), au furnizat aceleiasi exegize un argument în plus pentru identificarea lui Melhisedec cu Iisus.

[20] *bίνειονταταὶ σὰ στε Dūmnezeu*, gr. εὐλογεῖν θεόν, o formulă foarte precisă, vîții religioase, care are ca obiect al „bînecuvîntării” pe Dumnezeu, iar înțelesul ei este acela de „a preamări, a slăvi pe Dumnezeu”. Omul israelit, care își concepe întreaga viață supusă volnjei divine, nu-și putea exprima mai bine credința, recunoștința și speranța decât prin preamărirea numelui lui Iahve.

[21] *call / averille*, cf. nota v. 11.

CAP 15

[1] *dυράς cūvîntle / dυrās acesṭea redau gr. μέτα δὲ τὰ ρήματα*, pînă la altăru de λόγος traduc în LXX ebr. dâbâr „cuvînt”, dar pînă la preluat în LXX și NT și sensul de „eveniment, care prin cuvînt este fixat și relatat”, ceea ce constituie fără indoială un ebraism, Evreii credeau că orice cuvînt rostit trebuie să reflecte raportul real dintre el și conceptul exprimat. În acest verset pînă se întineste cu ambele sensuri. VL posī haec verbā, IER. his itaque transactis.

In vîdînta nōpīl / in vis. În FRANKF. se întineste 'ev ὄραματι τῆς νόστρος, în alte variante lipsește partea ultimă a sintagmei; ὄραμα „ceea ce este de văzut” are în limbajul biblic sensul permanent de vizitare, una dintre modalitățile epifaniei divine. VL in visu, IER. per visionem, PO in vedere.

Acest capitol aparține tradiției iehoviste, în care sunt inserate probabil și primele urme ale aceleia elohiste. Credința lui Avram este pusă la încercare prin aceea că promisiunile făcute într-între să se împlinescă. Ele vor fi reinnoite și pecetuite printr-o alianță (BJ).

[2] Partea a doua a versetului este foarte coruptă în ebraică, se poate citi aproximativ așa: „și fiul – urmează un nume indescifrabil – din casă mea este Eliezer din Damasc”. În LXX apare ca nume Masech sau Masey. De aceea diferișii traducători au încercat să dea un sens textului, sau au renunțat la el. VL Masech, IER. procuratōr̄is domus, PO dregătorul casei mele. De altfel, prin versetul al treilea, o adăugire ulterioară, se încearcă clarificarea versetului anterior.

Eliezer, gr. Ἐλεῖζερ, ebr. 'ell̄ezer „Dumnezeul (meu) este ajutor”, aici apozitie pe lingă Damascus, reprezentă un joc de cuvînt cu berimesheq care înseamnă probabil „fiu moștenitor”. Acesta reapare în Fac. 24, unde este cel mai vechi slujitor ai casei lui Avram, trimis în Mesopotamia ca peștor pentru Isac.

[6] *intru dreptate* traduce gr. δικαιοσύνη, care redă incomplet conceptul ebraic, ce presupune echitatea relației dintre două părți, în cazul de față Avram și Iahve. Întreaga gîndire religioasă a israeliștilor este centrală pe ideea alianței cu Dumnezeu, *dreptatea* înseamnă în acest caz atitudinea conformă acestei alianțe, atât a părții divine, cât și a celei umane. Credința lui Avram este încredere în împlinirea unei promisiuni omenește nerealizabilă. Iahve îi recunoaște meritul – acela al unui comportament conform voinței sale și supus judecăștilor celui drept. VL aëstimatūm est et ad iustitiam, IER. reputatum est et ad iustitiam, PO se ment luit pre dreptate.

[7] *fara haldeilor / Urul Caldelli*, cf. nota 11, 28.

Eu Dumîndău / Eu sunt Dumnezeul, gr. Εγώ δέ θεός, formulă specifică a epifaniei divine prin care Iahve, ca „Dumnezeu cîrmitor și minitor”, se adresază aleșilor săi ca să le aducă la cunoștință voința sa.

[8] *Ia mte / adu-mi* redau gr. λαμβάνειν „a lua” dar și „a procura”.

[11] *șezi / alunga* redau gr. συνεθίζειν „a sta împreună, a se așeza împreună”, o traducere falsă în LXX a textului ebraic. VL consedit is, IER. abigebat eas, le-a alungat PO gonitia pre tale.

[12] *amefăldă / toropeală*, cf. nota 2,21; ἔστασις înseamnă în VT și „nebunie” (Deut. 28,28), fie „spaimă și scribă provocate de eauze naturale” (Fac. 27,33), cel mai adesea „spaimă în fața numinosului”. Aici ca și în 2,21 denumește amefăldă trimisă de Iahve. VL pavor, IER. sopor, PO mare sonn.

[13] *ștind vel sti / trebuie să ști* redau gr. γιγνώσκων γνῶση care reprezintă un ebraism; VL scies, IER. scito praeoscens, PO si știi.

[14] *limba / neamul*, cf. nota 10,5.

gălăre / avere redau gr. τράφεις, cf. nota 14,12.

[15] *hrânlindu-le / te vor îngropa* – diferență de traducere se datorează confuziei care apare în variantele LXX între τράψος (și în FRANKF.) < τρέψειν, a se hrânlă și τάρπεις < τάρπειν, a înmormânta“. VL nutritus eris, dar IER. sepultus eris, PO vor îngropa tine.

[16] *Amoreilor*, cf. nota 10,16; datorită riturilor pagine și a păcatelor lor se bucurau de un renume rău (3 Regi 21, 26, 4 Regi 21, 11). Versetele 13–16 reprezintă un adao la relatarea iehovistă.

[17] Vechi rit de alianță; participanții treceau printre bucătile de carne slingerindă și chemau asupra lor soarta animalelor jertfite, dacă și-ar fi călcăt jurămîntul. Sub simbolul focului (cf. Fac. 3,2; 13, 21; 19, 18) trece Iahve însuși, singur, căci este un angajament unilateral, bazat pe alegerea divină liberă și pecetului solemn printr-un jurămînt imprecatoriu – trecerea printre animalele despicate (BJ).

[18] *Efrat / Eufrat*, gr. Ευφράτος, ebr. p. râl „râul, marele fluviu” socotit graniță cea mai de est a Palestinei, a ţărilor promise (Fac. 23,31, Deut. 11, 24).

[19] *chenel*, cf. nota 10, 22. VL Caeneos, Cliteos, PO chenil. chenezel, gr. Κενεζαλος, populație venită în ținutul de la sud de Iuda. VL Cenezaeos, IER. cenezeos, PO cnezel. chedmonel gr. Κεδμωνειος, VL Celmonaeos, IER. Cedmoneos, PO chedmoni.

[20] *hetet*, cf. nota 10,15.

fererezei / ferezeti, gr. Φερεξαλος, VL Frezaeos, IER. Pherezeos, ferezeli.

rafaini / refaimi, cf. nota 14,5.

[21] *amoret*, cf. nota 10,16.

Bananei / canaanet, cf. nota 10,6.

evel / hevel, cf. nota 10,17.

gheneset / ghergheset, cf. nota 10,16.

ievusel / iebusel, cf. nota 10,16.

CAP 16

[1] Relatare iehovistă în care sunt inserate cîteva elemente sacerdotiale (vv. 1, 3, 15–16).

Agar, gr. Αγαρ, ebr. hâgđr, cuvîntul este arab și nu egiptean, dar Egiptul era din cele mai vechi timpuri o importantă plăjă de sclavi. VL, IER. Agar, PO Agara.

[2] Conform dreptului mesopotamian, o femeie sterilă putea da bărbatului său o slujnică drept concubină, recunoscind copiii născuți din această uniune ca ai săi.

[4] *au luat în zgău / este însărcinată* redau sintagma gr. ἐν γυναιῳ „are în plințec“.

[6] *o supără / prigoniș-o* redau gr. κακόω „a trata rău, a maltrata“.

[7] *îngerul Domnului Dumîndău / îngerul Domnului* redau gr. ἄγγελος κυρίου τοῦ Θεοῦ în FRANKF., sau ἄγγελος κυρίου în alte variante.

înger, gr. ἄγγελος, „trimis, mesager”, ebr. malâk „trimis, mesager” denumește în VT solii ai oamenilor sau al lui Iahve (Fac. 32, 4, Jud. 9, 3, Is. 44, 26). Sensul cu ioscuit a fost consacrat în Evul mediu, dar și atunci accentul a fost pus nu atât pe natura sa, cît pe funcția sa, aceea de trimis în slujba Domnului sau al Satanei (cf. AUGUSTIN, Sermo, 7, 3: „angelus enim officiū nomen est, non naturae“). În VT acești solii ai lui Iahve sunt numiți după menirea lor, prin cuivlul amintit (Fac. 19, 1; 28, 12; 32, 2, Ps. 102, 20), după înșățirea lor, ca oameni și fără aripi (Fac. 18, 2, 16; 19, 10, 12), după relația pe care o au cu Divinitatea – „căstiga lui Iahve“ (Ils. Nav. 5, 14), „oștirea cerească“ (3 Regi 22, 19). Au trăsături răzbâinice (Fac. 32, 2 ss.), stau în cer îngă Dumnezeu (Fac. 21, 17; 22, 11), conform

unei alte tradiții locuiesc și pe pămînt (Fac. 32, 2). *Ingerul lui Iahve* este în VT reprezentantul Domnului, el poate vorbi și acționa în numele acestuia (Fac. 24, 7, Ies. 14, 19; 23, 20 ss., 32, 34; 33, 2, Num. 20, 16, Jud. 21, 1 ss.). Este de fapt una din formele epifaniei divine. În acest capitol precum și în Fac. 21, 17 ss., 22, 11 ss., 31, 11 ss., Ies. 3, 2 ss., Num. 22, 22 ss., Jud. 6, 11 ss., 13, 3 ss. identificarea este neîndoilenică, ingerul Domnului este întruchiparea lui Iahve. *pre pămînt / la izvorul*, în FRANKF. ἐπὶ τῆς γῆς, în altă variantă ἐπὶ τῆς πηγῆς, ceea ce este conform textului ebraic. *Șur*, gr. Σουρ VL, IER, *Sur*, PO *Saru*.

[10] *tnmulſind tnmulſi-vou / voi tnmulſi foarte* redau sintagma gr. πληθύνων πληθυνῶν, un ebraism, repetarea verbului are valoare intensivă.

[11] *Ismail / Ismael*, gr. Ισμαὴλ, ebr. *jisch'mā'ēl* „Dumnezeu aude“, li vor urma 12 triburi, care vor locui în stepele din Iordanie de est și în Nordul Arabiei ca nomazi și comercianți (Fac. 25, 12–18; 37, 28; 39, 1). După o viață nestatornică, moare în vîrstă de 137 de ani (Fac. 25, 17). VL, IER, *Ismahel*, PO *Izmail*.

[12] *mojic / sălbatic* redau gr. ἔγραικος „rustic, grosolan“. VL *rusticus*, IER, *ferus*. În textul ebraic *fara*, care a fost interpretat ca „asinc sălbatic“.

[13] *numele celui ce grăia*, în toate variantele LXX δοματα κέριου. ce (m-al) *socotit* redă gr. ἐπίδων part. al verbului ἐπίδειν „a privi, a vedea“. Iahve este numit aici Ἐλ-ῥōl. Ebr. Ἐל ugarit. 'l acad. *ilu*, arab. *īlah* este denumirea semitică a divinității. Sensul primordial nu poate fi stabilit exact, dar toate etimologii propuse sunt de acord că prin acest cuvânt se exprima ideea de *putere, mărefte*. Începând cu mil. al III-lea, cuvintul apare ca apelativ divin și nume propriu. În VT denumește atât pe Iahve, cit și divinitățile pagine. În majoritatea cazurilor, atunci cind se referă la Iahve este însoțit de un determinant, ce reprezintă probabil denumirea locală a aceleiași mari divinități. *Ēl-Rōl* ar putea însemna „Dumnezeul viziunii“, dar textul este dificil de interpretat (B.J.).

[14] *am văzut* redă gr. εἶδον, aor. al verbului ὅράω „a vedea“. Diferența de traducere se datorează onomimiei formelor de pers. I și a III-a sg. Numele ebraic *ha-yrō'i* se poate interpreta după BJ ca „fântâna celui viu care mă vede“. Cf. IER. *puteum viventis et videntis me*.

Cadiş / Cadeş, cf. nota 14, 7.

Varah / Bered, gr. Βαράχ, VL *Barad*, IER. *Barrad*, PO *Bared*.

CAP 17

[1] *Eu sun Dumnezeul tău – ebr. El-Schaddai*, tradus în greacă prin θέος παντοχάτως „Dumnezeu cel Atotputernic“, în LXX prin θέος numai. Cuvintul este arhaic și a fost reținut mai cu seamă de tradiția sacerdotală (cf. Fac. 28, 3; 35, 11; 43, 14; 48, 3 și probabil 49, 25, Ies. 6, 3). Apropiat de acad. *šadū* „munte“ ar însemna „precaințul stâpin“ sau, mai nou, de ebr. *sadeh* „cimpie, stepă“ ar fi deci „Dumnezeul stepei“. Tradiția rabinică îl interpretează ca „Cel ce își este suficient siesă“. Cuvintul este probabil un apelativ divin adus de strămoși din Mesopotamia de Sus.

să fiu bine plătit redă gr. εὐχετεῖν, cf. nota 5, 22.

te fă curat / să fără prihană redau gr. ξεμπότος „fără pată“.

[2] Acest capitol, ce aparține tradiției sacerdotale, conține o nouă relatăre a alianței dintre Iahve și Avram. Alianța cuprinde și promisiuni ca în relatărea iehovistică (Cap. 15), dar acum își pun omului o serie de îndatoriri: perfecționarea morală (v. 1) și circumneția ca semn exterior al alianței, ce se va răsfringe și asupra urmașilor. Făgăduința și circumneția devin acum semnale distinctive ale poporului ales (Ies. 2, 24, Ps. 105, 8–11, Sir. 44, 19–22).

[5] *limbi / popoare*, cf. nota 10, 5.

Avraam, gr. Αβραὰμ, ebr. *'abrahām*, cele două forme ale numelui sunt probabil două variante dialectale ale acelaiași cuvânt, aici expli-

căt prin asonanță cu *'abhamōn* „tată al unei mulțimi“. Conform concepției antice, numele nu denumea numai ființă care-l purta, ci li determina și natura, orice schimbare a numelui reprezinta și schimbarea destinului (BJ). VL, IER. *Abraham*.

[6] *foarte, foară* redă gr. ὄφθερα σφόδρα; în greacă *tίτλε* ca și în latina populară repetarea adjecțivului suplinică un superlativ.

[8] *tinere / stăpînire* redau gr. κατάσχεται „posesiune, stăpînire“ < κατέχω „a ține strins, a poseda“.

[10] *obrezuiască / lăsat împrejur* redau gr. περιτμηθήσεται < περιτέμνω „a tăia jur împrejur“. Circumneția (ebr. *mūlā*, gr. περιτομή), practică foarte răspândită la multe popoare primitive (Africă, Oceania, Indonezia), a apărut probabil inițial în Africa. Folosirea unui cușit de piatră dovedește vechimea ei. În afară de evrel, ea se întâlnește și la alte populații semitice (egipteni, arabi), nu însă la semitii orientali (asirieni, babylonieni, filistieni). Semnificația sa primordială este nesigură, era probabil un vechi ritual de înțiere la viața clanului și casătorie. Religia israelită î-a conferit un nou sens și anume acela de semn al alianței și condiție a apariției la poporul ales. Ea începe să capete o mare importanță începând cu epoca exilului. În NT îl corespunde Botezul.

[11] *trupul / pielea*, cf. nota 2, 21.

acoperirea marginii / prepuful redau gr. ἀκροβοστία.

[13] În FRANKF. prima parte a versetului este inclusă în versul anterior.

[15] *Sara* gr. Σαρρα, ebr. *sārāj / sārā* „printesa“, probabil două forme ale acelaiași nume, explicat aici ca „mamă de popoare și regă“. VL, IER. *Sarra*, PO *Sara*.

[16] *limbi*, cf. nota 10, 5.

[17] Rîsului lui Avraam și corespondă acela al Sarei din 18, 12 și al lui Ismael din 21, 9. Ele sunt tot atâtia aluzii la numele lui Isaac, o prescurtare de la *Jishāq-el* „Dumnezeu ride“, un rîs prietenos al divinității este amintit și de textele ugarite. Rîsul lui Avraam exprimă mai puțin nelincrederea, cît uimirea în fața unei astfel de promisiuni, el dorește o confirmare, pe care o solicită amintind de existența lui Ismael (v. 18), ce ar fi putut fi moștenitorul promis (BJ).

[19] *Isaac*, gr. Ισαακ, ebr. *jishāq* sau *jishāq*, cf. v. 17 VL, IER. *Isaac*, PO *Isac*.

ca să fiu lut Dumnezeu, în FRANKF. el αὐτῷ θέος care în alte variante ale LXX, ca de altfel și în textul ebraic, lipsește.

[20] *il voi crește* redă gr. αὐξανῶ care în FRANKF. lipsește. 12 *limbi neamuri*, cf. nota 10, 5.

[26] *obrezuit / lăsat împrejur*, cf. nota v. 11.

CAP 18

[1] În partea sa finală, relatărea iehovistică redă epifania lui Iahve, însoțit de doi „bărbăți“, care conform 19, 1 sunt ingeri. Textul ează în mai multe locuri între singular și plural. Cele trei slinje divine cărora Avraam îi se adresăză la singular, au fost interpretate de mulți Părinți ai Bisericii ca un setun al misterului Sf. Treime, care se va revela abia în NT. Capitolul de față este o pregătire a celui ulterior, iehovistică preluind și reinterpretând o veche legendă despre distrugerea Sodomei, la care participau trei personaje divine. În același timp acest episod formează nucleul „ciclului Lot“, care va fi atașat „ciclului lui Avraam“.

[2] Închinarea pînă la pămînt nu reprezintă un act ritual, ci o formă de politie. Avraam nu recunoaște, la început, în noli sositori altceva decît niște oaspeți, caracterul lor divin dezvăluindu-se progresiv.

[4] răcorit / odihnit redau gr. καταψήσειν „a se răcori“. VL refri-
gerate, IER. regulescile.

[6] sligut / a alergat redau gr. σπεύδειν „a se grăbi“.

fâină curată redă gr. σεμίδαλις „fâină de grlu foarte fină“.

[7] moale / liniștit redau gr. ἀπαλός, ἡ, ov „fraged, moale“.

priplita / a zorât-o redau gr. ταχύτερη „a grăbi“.

Cina de la Stejarul Mamvri e unul din cele mai populare motive din iconografia VT. Apare în pictura murală dar și printre miniaturile mitropolitului Atanasie Crimca din celebrul său Tetraevangel.

[11] indelungat / înaintat redau gr. προβεβηκότες, part. de la προβαλεῖν „a păsi înainte, a avansa“.

[12] Unii comentatori au citit astfel textul ebraic: μετὰ τὸ κατατρέψθναι με ἐγένετο ποι ἀρρυφέται sau μετὰ τὸ παλαιώθηναι με ἐγένετο ποι ἀρρύψη „după ce am făptuit să devin din nou tineresc“.

Risul Sarel este o nouă aluzie la numele lui Isaac (cf. 17,17). El nu înseamnă lipsa credinței în Dumnezeu, Sara nu cunoaște identitatea oaspeților, pe care o va bănuia abia în v. 15, cind va începe să se teamă (BJ).

[14] în ceasuri / pe vremea acestea redau gr. εἰς δρασ.

[18] Intru limbă, toate limbile / întru neam, toate neamurile, cf. nota 10,5.

să vor blagoslov / se vor binecuvînta, cf. nota 12,2.

[19] dreplate, cf. nota 15,6.

judecată redă gr. συντάσσειν, care traduce ebr. *mischpāt*, termen prin care se desemnează reglarea raporturilor într-o anumită comunitate, ce nu pot fi înțelese decât în funcție de valabilitatea lor în sinul acestei comunități.

[20] strigarea / strigăt redau gr. κραυγὴ < κραυγάζειν, a cere cu strigăt“, termen ce se referă întotdeauna la strigarea și chemarea lui Dumnezeu în perioade de încercări grele ale poporului sau individului.

necurat redă gr. ἀσεβῆς „necredincios“.

[22] Partea finală a versetului a fost modificată de comentatorii textului ebr.; ea avea sensul de „Dumnezeu continuă să stea în fața lui Avraam“, fapt care ar fi lezat concepția lor despre raporturile Dumnezeu / om.

[25] În vechiul Israel sentimentul responsabilității colective era atât de puternic, încât aici nu apare posibilitatea salvării individuale celor drepti Dumnezeu îl salvează pe Lot și familia sa, dar principiul responsabilității individuale nu se va degaja decât în Deut. 7,10; 24,16, Ier. 31, 29–30, Iez. 14,12 ss. 18. Avraam cere ca toți să îlăbu același soartă, dacă cel drepti, puțini la număr, nu vor obține lărtarea și pentru cel nelegiuș. El nu îndrăznește să cobeoară numărul celor drepti sub zece; în Ier. 5,1 și Iez. 22,30, Dumnezeu va cruța Ierusalimul, dacă va afla acolo un singur om drept, iar în Is. 53 apare suferința unuia singur, care poate să salveze poporul întreg. Toate aceste lucruri sunt interpretate ca semne de împlinire a jertfei salvatoare prin Iisus (BJ).

[28] se vor impușta cu 50 de direpți în 40 și 5 / cel cincizeci de direpți vor fi mai puțini cu cinci – diferența de traducere se datorează varianteelor folosite; în textul FRANKF.: ἔλαττον οὐ πεντήκοντα δίκαιοι εἰς τεσσαράκοντα πέντε, în alte variante: ἔλαττον θώσιν οὐ πεντήκοντα δίκαιοι πέντε.

[29] adăose redă gr. προστίθεμι „a așeza în față, a propune“.

CAP 19

[1] lîngă celală / lîngă poarta – în FRANKF. παρὰ τὴν πόλιν „lîngă celală“, în alte variante, conform textului ebraic, „lîngă poarta“.

Acest capitol este pregătit de cel anterior (cf. v. 16–32). Îngeril său „bărbății“ din Cap. 18, care și aici se adresează sau sunt invocați fie la plural, fie la singular, ca trimiși ai lui Iahve, în numele căruia vorbesc și acționează. În aceste texte vechi se afirmă caracterul moral al religiei lui Israel și puterea universală a lui Iahve. Evenimentul va fi adesea evocat Deut. 29,22, Is. 1,9,13,19.

Lot cf. 11,27.

Pe „ospitalitatea“ lui Lot față de emisarii cărești (v. 1–3, 6–7) și pe vrăjnișia locuitorilor Sadomei față de acești (v. 4–5, 9–11) își construiește BLAGA, înîndu-se foarte aproape de povestirea biblică, un frumos poem, apărut în „Gîndirea“ V, 1, 1925, p. 8: „Ah, și ai cetăților, în orice faptă / voi tăgăduiți pământului obînsa cerească!“.

Îngerii săi cu preșuri nu i-ași ospătat, / aripile lor de praf nu le-ați sters, / ci i-ași certat – din singe smulgindu-le penele, / și împodobiți cu ele jucăți, jucăți / în preajma galbenă a viților blestemăji,“ (*Lot*, Opere, 1982, I, p. 275–276). Trimiterea la „viții blestemăji“ face legătura cu cartea următoare din Pentateuh (*Exod*, 32, 4).

[4] înainte de a se culca... este inserat în textul BB în versetul anterior, ca dependență de ἔργον „au mîncat“; în FRANKF. reprezintă, ca și în celealte variante, începutul versetului 4.

[5] să ne facem împreună cu ei / să-i cunoaștem redau gr. σὺ γνῶσκω „a cunoaște împreună, a împărtăși o greșală împreună cu cineva“.

cei ce au intrat / bărbății care au intrat, în FRANKF. lipsește olăvăresc, care apare în alte variante.

[7] să nu vă duceți / să nu faceți... rău. În FRANKF. se întâlneste μή πορεύσαθε „să nu mergeți“, în alte variante μή πονεύεισθε „a face rău, a greșii“.

Viciul care și primește numele din această narăjune era abominabil în ochii israeliștilor (Lev 18,22) și se pedepsea cu moarte (Lev 20,13). De altfel, în ceea ce privește motivul pedepsei Sodomei și Gomorei există neconcordanțe: homosexualitatea, ca în textul de față; la profesii însă sănătatea adulterul, minciuna, huzurul, orgoliul (Is. 1, 10,3,9 Iez. 16,49 Ier. 23,14).

[8] stilpilor mei / caset mele redau gr. η δοξός „stilp“, dar metonimie „casă“.

fete / două fete, în FRANKF. lipsește numeralul δύο „doi“.

[9] afară / să spargă redau gr. συντρίβειν „a sparge“, care apare și în FRANKF.

[11] să slabiră redă gr. παραλύειν „a detășa, a pune capăt la ceva“.

[16] și fu cind / și după ce, cf. nota 6,1. În alte variante această sintă gândă reprezintă începutul versetului următor.

[17] mintuind mintuilește redă sintagma greacă σφέων σφέα care reprezintă un ebraism. LXX redă infinitivul absolut ebraic prin participiul și infinitivul verbului respectiv; sensul ar fi: „Pleacă, dacă vrei să-ți mintuiescă susținel“.

[19] judecată / milă redau gr. δικαιοσύνη (cf. 15,6). Datorită înțelesului specific pe care iudeii îl acordau conceptului de dreptate – în sfera căreia intra și ideea de ajutor, salvare, bunătate – LXX traduce prin δικαιοσύνη și cuvîntul ebr. care este redat de obicei prin „milă“.

[20] pentru lîne, în FRANKF. Ενεκεν σο! lipsește în alte variante.

[21] m-am ciudat de față la / cinstesc față redau gr. ἔθαψ-μασάσσων τὸ πρόσωπον „și cinstesc față“, ce traduce expresia ebr.

„accept rugămintea ta”; gr. θαυμάζειν „a se mira, a se minuna, a admiră”.

[22] *Sigor / Toar*, cf. nota 13,10. Prin etimologia populară a fost pus în legătură cu mișcările „mic, neînsemnat”.

[24] *tarbă pucioasă / pucioasă* redau gr. θεῖον „sulf, pucioasă” VL, IER. *sulphur*. Textul permite să se localizeze cataclismul (probabil un cutremur de pământ însoțit de o emanație de gaze) în regiunea meridională a Mării Moarte. Alături de Sodoma și Gomora au mai fost distruse Adma și Teboim (Fac. 14).

[26] „Femeia mea se va face stîlp de sare / privind înapoi” (L. BLAGA *Lot*, Opere 1982, I, p. 276.)

„Fugea departe Lot, ieșit din minți... / Ardeau în urma lui Sodoma și Gomora / Și miezul nopții flacără ca aurora / Un val de valere și de scrișiri de dinți / Și urletele tuturor”. V. VOICULESCU. *Sodoma*, Poezii 1968, I, p. 72

[28] *văpăie/fum* redau gr. ἄψης „fum, abur”.

[29] *și su / cind*, cf. nota 6,1.

[30] Acest apendică reproduce o tradiție moabită și amorită. Gloria unei astfel de ascendențe se răstrengă și asupra popoarelor respective. Asemeni lui Tamar (Fac. 38), fiicele lui Lot acționează nu din lipsă de podoare, ci din impulsul puternic de perpetuare cu orice preț al stirpei.

[31] Versetul presupune că unică supraviețuitoră ai cataclismului au fost Lot și fiicele sale.

[32] *să-l adăpăm / să-l îmbătăm* redau gr. ποτίζειν „a da să bea”. Pentru *adăpa* în sensul „da să bea” cf. „Și la săn mă legăna/Și cu lapte m-adăpa” (AL. P.P., HEM² I, 210).

[37] *Moav / Moab*, gr. Μωάβ, ebr. *mō'āb*, pus în legătură prin etimologie populară cu *me'lāb* „ieșit din tată”. Geografie se referă la Iordanie de est unde se găsea o populație hrudită cu israeliți. VL, IER. *Moab*, PO *Moān*.

Amân / Ben-Amuri, gr. Ἀμμών, ebr. *ammôn*, fiind la est de Israël; a cărui populație își constituisse un regat propriu cu centrul Rabbah (astăzi capitala Iordaniei, Amman) (Jud. 11,12; 14,28). Timp îndelungat se aflat în lupte permanente cu israelișii pînă cînd sînt învîști definitiv de regele David (2 Regi 10, 1 – 11; 12,26 – 31). VL, IER. *Ammon*, PO *Amon*.

CAP 20

[1] *intră mijlocul / intră*, cf. nota 1,4.

Cadis / Ćadeş, cf. nota 14,7.

Sur, cf. nota 16,9.

Gherara, cf. 10,19 – loc cunoscut ca „Primejdurea străbunici” Sara (20,1–18), Rebeca (26,7–11).

Acest capitol reprezintă un dublet elohist al episodului din 12, 10–20, atenuat printre morală mai evoluată (BJ).

[2] *Animelch / Abimelecc*, gr. Ἀβιμελέχ, ebr. אַבִימֶלֶךְ „tatăl este rege”. Același lucru, la fel de important teologic, va fi povestit despre Abimelech și în episodul Isaac – Rebeca (Fac. 26,1–33), cf. și Fac. 12, 10–20. El este prezentat ca rege al filisteilor, ceea ce nu e posibil, deoarece această populație a ocupat coastele de sud-vest ale Palestinei abia în sec. al XIII-lea i.e.n.

[3] *iaste împreună / are bărbat* redau gr. συνοικέω „a trăi împreună, a fi căsătorit”.

[4] *limbă neștiind / neam nepinoval* redau gr. ἔθνος ἀγνοεῖν. Textul este în general corectat, cuvintul ἔθνος fiind introdus prin dictionar (BJ).

[5] *în dreptatea minilor / cu minți neprihănite* redau gr. ἐν δικαιοσύνῃ χειρῶν ; δικαιούντη, comportament uman, plăcut lui

Dumnezeu, poate și interpretat și ca antonim al lui ἔνομα „fărădelege, neglijire”. Cf. IER. *munditia manuum mearum* „curățenia, neprihăinarea mănilor mele”.

[7] *prooroc redă* gr. προφήτης, care traduce ebr. נָבָї. În ceea ce privește semnificația radicalului ebraic, s-au emis diverse ipoteze. Comentariile evidă între acceptarea înțelesului activ „cel ce chemă, invocă”, sprijinit prin termeni ca acad. *nabū* „a chemă”, „a vesti”, arab. *nab'a* „a împărăți”, sau acela pasiv „cel chemat”, pus în legătură cu acad. *nabī'um*, el denumeste pe trimisul harismatic al lui Dumnezeu. În textul de față este utilizat în sensul mai larg de „persoană ce are relații privilegiate cu divinitatea, devenind astfel inviolabilă și un intermediar foarte de temut”.

[13] *drepitate / înlesnire* traduc gr. δικαιοσύνη, aici cu sensul de „favoare, bunăvoie”, cf. IER. *misericordia*.

[16] Partea a două a versetului este coruptă în textul ebraic, de aceea toate traducerile sunt aproxiimate și nu coincid. În majoritatea dintre ele este de ex. înlocuită sintagma τιμὴ τοῦ προσώπου „cinstea obrazului” prin „ca la IER”, *τιμὴν ὄculorum* „vâl al ochilor”. Sumă de bani reprezentă o despăgubire prin care se reface poziția etică haljală.

[17] Abimelech și întregul său harem fuseseră pedepsiți prin sterilitate.

[18] *inchinând închișese / închișese* redau sintagma gr. συγκλεῖσεν συνέχελτεν, cf. nota 19,17.

Versetul este o glosă.

CAP 21

[1] *a socot / redă* gr. ἐπισκοπεῖν „a privi la, a vizita”. În acest capitol fuzionează toate cele trei tradiții (BJ), cea iehovistă (v. 1a, 2a, 7), cea sacerdotală (v. 2b, 5) și cea eloiștă (v. 1b, 6).

[3] *Isaac*, cf. nota 17,17/19.

[6] Același joc de cuvinte legat de numele lui Isaac (cf. 17,17; 18,2). De data aceasta este un ris care exprimă bucuria.

[7] *apleacă / alăptă* redau gr. θελάζειν „a alăptă”. Cf. „Patria ce pre săi săi/La săn apleacă, buni și răi...“ (I. VĂCAR, ap. HEM² II, 149) și „Iacă-s zămislit în strimbătate, aplecat de maiacă-mea-n păcate“ (DOS. PS. N. 50, 14, ap. TIKTIN² I, 190).

[8] Este introdusă aici o paralelă eloiștă a tradiției iehoviste din cap. 16. Dar cele două tradiții diferă în ceea ce privește circumstanțele alungării lui Agar, cît și atitudinea protagoniștilor.

[9] *se joacă / ride* redau gr. παίζειν „a se juca“. În ebr. ca și în alte limbi, același cuvint exprima ideea de joc și ris, cf. J. Huizinga, *Homo ludens*, mai cu seamă capitolul *Conceperea și exprimarea noțiunii de joc în limbă*. O nouă aluzie la numele lui Isaac.

[13] *limbă marc / mare neam*, cf. nota 10,5.

[14] *Fintina Jurămintului/Beer-Şeba*, gr. τὸ φέρετε τὸ δρῦν „Fintina Jurămintului”, ebr. בֵּר שְׁבָא „Fintina celor săptă”, oază în deșertul Negeb, vechi lăcaș de cult canaanit al „Dumnezeului timpurilor de început”, preluat apoi de israeliți. Ocupă un loc important în istorie lui Avraam, Isaac și Iacob. Denumirea este etimologic explicată și prin „Fintina celor săptă (oi)” (Fac. 21, 30), și prin „Fintina jurămintului“ (Fac. 21, 31; 26, 31), din această cauză apar și diferențele variante de încercare a traducerii cuvintului, cf. VL *pūtum iurationis*, IER. *Bersabee*, PO *Verzave*.

[15] *brad / copac* redau gr. δάκτην „brad”. Dar atât în VL cît și la IER. înțîlnim *arbor*, cf. PO *lemn*, BJ *buisson*, GN *Strauch*.

[16] *proscă / bălaie* redau gr. βολῆ „aruncătură”.

În textul ebr. subiectul ultimei părți a versetului este Agar și nu Iisrael, ca în BB.

[18] *Limbă marc / neam mare*, cf. nota 10,5.

[21] *Faran*, gr. Φαράν, ebr. פָּרָן — desert la sud-vestul Mării Moarte.

În legătură cu ceci doisprezece fiți ai lui Nahor. O tradiție diferită este redată în 10, 23.

[22] *Abimelec*, cf. nota 20, 2.

Ohozath / Ahuzat, gr. Οχοζᾶθ, VL *Ochorath* — numele apare numai în Fac. 26, 26, și este introdus în acest capitol de traducătorii greci.

Filoh / Ficol, gr. Φιόχολ, VI., IER *Phicol* repare în Fac. 26, 26.

Este introdus acum un episod eloiș (cu excepția v. 33) care combină cele două explicații ale denumirii Beer-Şeba (cf. v. 14).

[23] *Jurământul*, ebr. sch. בְּרִית, gr. δέκτης, era punctul central al încheierilor unei alianțe. El era însoțit de anumite gesturi și jertfe sau daruri. Era invocat numele lui Dumnezeu (Elohim) ca cea mai înaltă garanție morală, de aceea încheierea oricărui jurământ reprezenta un păcat mare. Cuvântul ebr. este pus în legătură cu schēbā „șapte” și interpretat ca „a sta sub influența a șapte lucruri”; conform tradiției, arabi stropeau șapte pietre cu singele celor ce încheiau un jurământ. Probabil, inițial, jurământul era însoțit de o jertfă a șapte animale (cf. v. 28). Apropierile celor două cuvinte, stă la baza uneia dintre interpretările denumirii Beer-Şeba..

[24] *făgăduință / legămînt*, cf. nota 6, 18.

[25] și [32] *Fintina Jurământului / Beer-Şeba*, cf. nota v. 14.

[32] *Ohoath / Ahuzat* lipsește din textul ebr., cf. nota v. 22.

[34] Menționarea filistenilor aici și în v. 32 reprezintă un anacronism (BJ).

CAP 22

[1] *fu după cuvintele / după cete povestile*, cf. nota 15, 1.

Acest episod aparține tradiției iehohiste, deși conține și unele elemente iehoviste (v. 11, 14, 15–18). Încercarea la care este supus Avraam dovedește credința sa exemplară. Pe de altă parte, este implicit condamnată jertfarea de ființe umane, practicată de canaaniti, fiind instaurată totodată prescripțiile rituale ce-i privesc pe primii născuți închinăți lui Iahve.

[2] *La pămîntul cel înalt / îninutul Moria*, în textul gr. εἰς τὴν ὑψηλὴν οὐρανὸν „pămîntul cel înalt”. Tradiția iudaică identifică locul cu colina pe care se va ridică templul din Ierusalim.

[9] *impiedicind / legind* redau gr. συμποδίζειν „a lega împreună picioarele, a lega”.

[13] *saad sarec / tufis* redau sintagma gr. ἐν πυρὶ στεξεῖν. Variantele LXX, ezită în redarea cuvintului ebr. AQ¹, și SYM, îl redau prin συγχέονται, hătis, „tufă de spini”, THEOD, îl redă prin *Sabechi*, transcriere ebr. Basbâc; VL în virgula Sabec(h), IER. inter vepres, PO *tufă de spini* saad, DOS. savec.

[16] *Jurământul lui Iahve pe sine însuși* (Fac. 22, 16, Is. 45, 23, Am. 6, 8), pe viața sa (Num. 14, 21, Ier. 46, 18, Iez. 33, 11) sau pe numele său ales (Ier. 44, 26) sunt moduri de exprimare antropomorfă (LTHK).

[17] *blagoslovind te voi blagoslovi / voi binecuvînta*, cf. nota 19, 17.

[18] *limbile / rieamurile*, cf. nota 10, 5.

[19] *Fintina Jurământului / Beer-Şeba*, cf. nota 21, 14.

[20] *Melha / Milca*, cf. nota 11, 29.

[21] *Uzni / Uf*, gr. Ωζή, VL *Ob(s)*, IER *Hus*, PO *Hus*.

Vaix / Buiz, gr. Βαυξ, VL *Bauz*, IER *Buz*, PO *Buz*.

Camoil / Chemuel, gr. Καμουηλ, VL *Camuel*, IER. *Camuhel*, PO *Camuel*. *Tatâl Sîrilor / tatâl lui Aram*, gr. πατέρα Σύρων, VL, IER. *patrem Syrorum*, PO *tatâl sîritanilor*. Aram (ebr. 'âram) era sotul strămoșul sirieneilor.

Este inserată acum o listă iehovistă a triburilor arameene, atașate

[22] *Hazad / Chased*, gr. Χασαδ, FRANKF. γαζαδ VI. *Canazat*, IER. *Chased*, PO *Cades*.

Nazaf / Hazo, gr. Αζαν, VI. *Azan*, IER *Azau*, PO *Azav*, FRANKF. αζαν.

Faldes / Pildas, gr. Φαλδας, VL *Faldas*, IER. *Pheldas*, PO *Feldas*, FRANKF. Φαλδες.

Eldaf / Idlaif, gr. Ιεδλαφ, VL *Iudul*, IER. *Iedaliph*, PO *Eldaf*.

Vathuil / Batuel, gr. Βαθουηλ, ebr. בְּתַה'ֵל, VL, IER. *Batfuel*, PO *Betuel*.

[23] *Reveca / Rebecca*, gr. Ρεβεκκά, ebr. רֵבֶקָה, VL *Ribqâ*, IER. *Rebecca*, PO *Râveca*.

[24] *Retma / Reumia*, gr. Ρεγμά, VL *Régma*, IER. *Roma*, PO *Reuma*.

Tavec / Tebah, gr. Τεβεκ, VL *Gnam*, IER. *Tabee*, PO *Tebâ*.

Taam / Gaham, gr. Ταξπι, VL *Taber*, IER. *Gâomi*, PO *Gâham*, FRANKF. *Taxpi*.

Tohos / Tahas, gr. Τοχος, VL *Toccus*, IER. *Thaas*, PO *Taas*.

Moha / Maaca, gr. Μωχά, ebr. ma'âkâ — mic stat arameic, ce apare într-o veche listă a douăsprezece state arameice aliate. Cf. VL *Mochas*, IER *Maacha*, PO *Maakha*, FRANKF. *Moyâ*.

CAP 23

[1] Acest episod este atribuit tradiției sacerdotiale, dar utilizază un document mai vechi. Obținerea locului de veci reprezintă, conform interpretării povestitorului, începutul împlinirii făgăduinței (12, 7; 13, 15; 15, 7).

[2] *Arvuc / Chirtat — Arba*, gr. Αρβοκ, FRANKF. 'Αρβοδ β VL *Arboc*, IER. *Arbee*, PO *nunțile vechi al Hebronului*.

[3] *sectorilor lui Hel* — hitișii, cf. nota 10, 15.

[4] Israelii, acordau o mare importanță îngropării mortului, deoarece se credea că o viață fericită după moarte depinde de atenția acordată cadavrului. A rămîne neîngropat reprezintă o mare nenorocire (Is. 14, 19 ss.), Iacob (50, 13), Rebeca, Lea (49, 31). Descrierea tratativelor de cumpărare relevă cunoștințe exacte ale vechilor obiceiuri juridice, amintite și în tablile de la Nuzi (către huritică din Mesopotamia în care au fost descoperite 4.000 de tablile, ce fac posibile confrontări cu epoca patriarhilor).

[8] *Efrom / Efron*, gr. Εφρών, VL *Efron*; IER. *Ephron*; PO *Efron*. *Saar/Tohar*, gr. Σααρ, VL *Saar*, IER. *Soor*, PO *Zoar*.

[9] *peștrira cea Indoiltă / peșteră Macpela*, ebr. מַקְפֵּלָה, tradus în LXX prin διπλοῦ „dublă”. Aici sunt îngropăti Avraam (25, 9 ss.), Isaac (35, 27 ss.), Iacob (50, 13), Rebeca, Lea (49, 31). Descrierea tratativelor de cumpărare relevă cunoștințe exacte ale vechilor obiceiuri juridice, amintite și în tablile de la Nuzi (către huritică din Mesopotamia în care au fost descoperite 4.000 de tablile, ce fac posibile confrontări cu epoca patriarhilor).

[12] și *feciorilor lui Hel* — în FRANKF. καὶ τοὺς διοτέ τοῦ χετ., în alte variante lipsește. Este o transcriere a sintagmei din v. 7.

[15] *Pentru că am auzil / ascultă-mă* — în FRANKF. apără o altă tematică a acestei fraze. Se introduce după ἀπέκπος „am auzit”, dar și topică pers. II-a sg. „ascultă-mă”, o propoziție completivă, διτ... imp.

[16] *ales de la negustori / după măsura negustorilor* redau sintagma gr. δοκίμιον ἔμποτος „evaluat de negustori”.

[17] *peștrira cea Indoiltă / peșteră Macpela*, cf. v. 9. Vinderea peșterii împreună cu bucate de pămînt în care se găsea, ca și pomeneirea copacilor ce se aflau într-însă, săn procedee juridice ilustrate și de acte autentice din mil. al II-lea.

[19] *farinii cea Indoiltă / farina Macpela*, cf. nota v. 9.

CAP 24

Acest capitol aparține tradiției iehoviste care încheie astfel istoria lui Avraam. Versetele 1–9 presupun că patriarhul se află pe patul de moarte (cf. 47, 29–31). Mențiunarea morții sale pe care trebuie să o conțină povestirea primitivă a fost îndepărțată pentru a fi posibilă inserarea episodului (25, 1–6). O altă inadvertență se referă la Rebecca. Aceasta conform v. 48 este silișa lui Nahor, fratele lui Avraam, ceea ce este conform și cu 29,5. Dar după o altă tradiție, ea este silișa lui Batuel (25,20 ; 28,2/5), fiul lui Nahor (cf. 22,22–23). În consecință Batuel a fost introdus și aici (cf. vv. 15,24,47,50), dar cel care se comportă ca șeful familiei este Laban, fratele Rebecăi (cf. v. 29) și fiul lui Nahor după v. 29,5 (BJ).

[2] *armul meu / coapsa mea* redau gr. ὁ μερός „coapsă“. *slugii celci mai bătrâne...* — identificată de tradiție cu Eliazar (cf. 15, 21), dar textul este corupt.

[7] În LXX este transcrisă și formula din v. 3 δ θεός τῆς γῆς „Dumnezeul pământului“, care lipsește din textul ebr.

[9] Gestul se va repeta și în 47,29. Atingerea părților vitale era unul dintre procedeele de pecetuire a unui jurământ.

[10] *mijlocul râurilor / Mesopotamia*, o traducere a cuvintului gr. περιοπταύτης „pământul dintr-o râu“ care redă ebr. ḥām nahā-raylm „Aramea celor două râuri“, denumirea Mesopotamiei de sus, între Balih și Hahor, doi afluenți ai Eufratului. Acolo se află Haran, reședința părinților lui Avraam (cf. 11,31). VL, IER. *In Mesopotamiam*, PO la *Mesopotantia*.

[12] *fă-mi cale bună înaintea mea* redă gr. εὐδοκεῖν „a avea trecere liberă, a avea succes, a prospera“. *cultura / urciorul* redau gr. ὑδρία „vas de apă“. *pînd unde se vor opri / pînd ce se vor sălăru* redau gr. πάσειν „incepta“.

[15] *Reveca / Rebecca*, cf. nota 23,23.

[19] *votu adăpa* — În FRANKF. apare și ποτίζω, care lipsește din alte variante, mai aproape de textul ebr.

[21] *o pricepea / se uita la ea* redau gr. καταμανθάνειν „a observa bine, a privi cu atenție, a înțelege“. *de îndepărțat / l-a binecuvîntat* redau gr. εὐδοκεῖν care în LXX are sensul de „a fi de acord, a găsi că este bine, a consimții“.

[22] și *fu / după ce*, cf. nota 6,1.

[25] *sălărăi / fin* redau gr. χόρτασμα „hrană pentru animale“, foarte rar înțisit cu sensul „hrană pentru oameni“.

[26] *binevrînd / bucurindu-se* redă gr. εὐδοκεῖν, aici cu sensul de „a se bucura de“.

[27] *dereptatea / mîla*, cf. nota 16,6 și 20,13.

adevărul redă gr. ἀλήθεια care traduce ebr. ἔμελ „statornicie, fermitate“. Cel doilăzmeni apar des împreună, exprimând în același timp bunăvoie și statornicia lui Iahve, puterea sa de binecuvîntare și mintuire. Dumnezeul alianței este un Dumnezeu al Adevărului, care este fidel alegerial și făgăduinței sale (LTHK, BJ).

[28] *acasă* — În FRANKF. lipsește εἰς τὸν οἶκον, înțisit în alte variante.

după cuvîntele acestea / cîte se petrecuseră, cf. nota 15,1.

[29] *Lavan / Laban*, gr. Λαβᾶν, ebr. läbän „alb“, inițial „provenind din cultul Lunii“. Alături de Isav cea mai pregnantă figură secundară din istoria Patriarhilor.

[30] *Sl fu / cînd*, cf. 6,1. Apare încă aici o trăsătură de caracter fundamentală a lui Laban — lăcomia.

[34] *sluga lui Avraam*: „Ευ σιν! / „ευ σιν sluga lui Avraam“ — în BB o topică care nu se întâlnește în FRANKF.: καὶ εἰπὲ παῖς Ἀβραὰμ ἐγώ εἰμι. Sl a spus „Ευ σιν sluga lui Avraam.“

[36] Variantele LXX se deosebesc de textul ebr. în care vîrstă înaintată se referă la Sara și nu la Avraam.

[40] *bine am plăcut / umblu*, cf. 5,22.

[48] *calca adevărului / calca adevărălată* redau sintagma gr. ἐν ὀδῷ ἀληθείᾳ, „calca adevărului“. Calca adevărălată, între altele posibile, este aici aceea care se dovedește incununată de succes.

[49] *vef face milă și dreptate / de arătașă înselegere și bunăvoie*, cf. termenii gr. Ἐλεος și ἀληθεία. Pentru semnificațiile lor cf. 16,6 ; 19,19 ; 20,13.

[52] *fu / cînd*, cf. 6,1.

[53] *vase / podoabe* redau gr. σκεῦλη, ce are un sens foarte larg (cf. lat. *apparatus*) „podoabe, lucruri de preț“.

[57] *să întrebăm gura ei / să-o întrebăm pe ea* redau sintagma gr. ἐρωτήσωμεν τὸ στόμα αὐτῆς

[59] *uncilele ei / slugile ei* redau gr. τὰ ὑπέρχοντα „proprietate, avere“.

[62] *pren pustie de călă Flințina Vîdenică / din Beer-Lahai-Rol*, cf. nota 16,14.

[65] *brobodînecul / vălul* redau gr. τὸ δέριστρον „văl“.

[66] *toate cuvîntele / înțimplările* redau gr. τὰ φήματα, cf. 15,1.

CAP 25

[1] *adaogind*, cf. nota 4,2.

Helura / Chelura, gr. Χεττουρά, ebr. q.führā „cea învăluită în mireasmă de mirodenii“, din care deschind populațiile Arabiei. VL *Cellura*, IER *Chelura*, PO *Chitura*.

Acest episod este adăugat istoriei lui Avraam cu intenția de a arăta că Isaac este moștenitorul cu drepturi depline, și nu triburile desertoare arabice. Vv. 1–6, 11 și 18 aparțin tradiției iehoviste, restul celorici sacerdotiale (BJ).

[2] *Zomran / Zamran*, gr. Ζεμράν, FRANKF. Zemrān, VL *Iemram*, IER *Zamram*, PO *Sinram*.

Iezan / Iocșan, gr. Ιεζάν, FRANKF. Ieṣān, ebr. jogschān, VL *Ieclan*, IER *Iezan*, PO *Ecsan*.

Mada / Madan, gr. Μαδάν, FRANKF. Maðāz, ebr. m.dān, VL, IER *Madan / Madijan*, gr. Μαδιάν, ebr. midān, VL, IER. *Madian*: eponimul midianișilor, populație nomadă renumită pentru cămile sale (cf. Jud. 6,5 ; 8/21).

Ievoc / Isbac, gr. Ιεζώχ, FRANKF. Iežóx, VL, IER. *Iesboc*, PO *Ezboc*.

Soua / Suah, gr. Σουά, FRANKF. Souā, IER. *Sue*, PO *Sua*.

[3] *Sava / Šeba*, gr. Σεβά, VL *Saban*, IER *Saba*, PO *Siba*.

Thaman / Teman, gr. Τεμάν, VL *Theman*, IER. lipsește, PO lipsește.

Dedan, gr. Δαιαδάν, ebr. d.dān, VL *Dedan*, IER. *Dadan*, PO *Deda*. În 10,7 acest nume îl poartă un urmaș al lui Ham, aici eponimul unei populații cunoscute prin comerțul de cămăile.

Ragull / Ragail, gr. Ραγούηλ, VL *Raguel*, IER. lipsește, PO lipsește.

Napdeil / Naveel, gr. Ναβδεηλ, VL *Namdel*, IER. lipsește, PO lipsește.

Asuritm / Asurim, gr. Ασσουρίμ, VL *Assyri*, IER. *Assurim*, PO *Asurim*, ebr. 'as̪šir̪, în alte părți ale Fec. (2,14 ; 10,11 și 22) denumește personaje și populații diferite, aici este considerat ca eponimul unei populații arabice.

Lalurim / Lelusim, gr. Λατουρίμ, FRANKF. *Lathurim*, IER. *Lathurim*, VL *Lâlusim*, IER. *Lathurim*, PO *Latusim*.

Laomim / Leumim, gr. Λωμούμ, FRANKF. *Loomerim*, ebr. *lummim*, VL *Lamomin*, IER. *Loomim*, PO *Leumim*.

[4] *Ghefar / Efa*, gr. Γαῖφα, FRANKF. Γεφαρ, VL *Gefar*, IER. *Epha*, PO *Efa*.

Afer / Efer, gr. Αφέρ, VL *Afer*, IER. *Opher*, PO *Efer*.

Enoh, gr. Ενωγ, ebr. ḥānōk, cf. Fac. 4,17,18 ; 5,12—21 ; 5,22—24. Aici apare ca fiu al lui Midian, iar în Fac. 46,9, Ies. 6,14, Num. 28,5, Psalm 5,3 ca un fiu al lui Ruben.

Avitha / Abida, gr. Αἴθη, FRANKF. Αἴθη, VL *Abira*, IER. *Abida*, PO *Abida*.

Eldaga / Eldaa, gr. Ελδαγα, FRANKF. Ελδαγα, VL *Ezrasa*, IER. *Eldaa*, PO *Eldan*.

[5] *uneltele / averile*, cf. nota 12,5.

[9] *peștera cea întoță / peștera Macpela*, cf. nota 23,9.

[10] *Fintina veherii / Beer-Lahai-Roi*, cf. nota 16,14.

[11] *Ismail/Ismael*, cf. nota 16,11.

[13] *Navatot / Nebatot*, gr. Ναβατῶθ, ebr. n. bājāt, VL *Nabeoth*, IER. *Nabatoth*, PO *Naball*.

Chidar / Chedar, gr. Κηδαρ, ebr. qēdār, VL, IER. *Cedar*, PO *Chedar*.

Navdel / Abdeel, gr. Ναθεηλ, VL *Nabdel*, IER. *Abdeel*, PO *Abdeel*.

Masam / Mbsam, gr. Μασσαμ, ebr. mīšām, VL *Aza*, IER. *Mabsam*, PO *Mipsam*.

[14] *Masm / Misma*, gr. Μασμα, VL *Masmam*, IER. *Masma*, PO *Mizma*.

Duma, gr. Ιδουμα, ebr. dūmā, VL *Iduma*, IER. *Duma*, PO *Duma*.

Masi / Masa, gr. Μασση, ebr. mīssā, VL *Massen*, IER. *Massa*, PO *Masa*.

[15] *Hodan / Hadad*, gr. χόδδαδ, VL *Chodam*, IER. *Adad*, PO *Hadad*.

Theman/Tema, gr. Θαμαν, ebr. emā, VL, IER. *Thema*, PO *Tema*, eponimul populației dintr-o oază din nord-vestul Arabiei, cu un important caravanserai la încrucișarea unor căi comerciale importante.

Ietur / Elur, gr. Ιετουρ, ebr. j.tār, VL *Iethur*, IER. *Itur*, PO *Elur*, eponimul unui fiu din nord-estul Galileei.

Nafes / Nafis, gr. Ναφες, VL *Nafer*, IER. *Naphis*, PO *Nafis*.

Chedma, gr. Κεδμα, VL *Chedmar*, IER. *Chedma*, PO *Chedma*.

[16] *În corturile / așezările* redau gr. σκηνή „cort”-tipul specific de locuință. În ceea ce privește denumirea locuințelor, se poate spune că termenul ebraic oddle / laberele redau gr. ἔσαυλτς „loc de înnoptare, sălay”. Urmașii lui Ismael, constituși într-o altanță de douăsprezece triburi, cresători de vite mici, negușători de cămile, nomazi și brigani.

[18] *Eoitlat / Havila* cf. nota 2,11. Aici un fiuț a cărei localizare este nesigură. Denumirea și descrierea identică, pe de o parte, a locului de așezare a ismaelilor, pe de altă parte, a midianitilor arabici (1 Regi 15,7), pare a demonstra că în Arăbia era totuși cunoscut un fiuț, că se numea astfel.

[19] O relatăre iehovistă, cu excepția vv. 19—20 și 26 care aparțin tradiției sacerdotale.

[20] *Strului / Arameul*, gr. τοῦ Σύρου, arameii fiind una dintre populațiile Siriei.

sora lui *Laban Arameul*, în FRANKF. nu se găsește acăstă sintagmă, ea apare însă în alte variante: ἀδελφὴ Λαβᾶν τοῦ Σύρου,

[22] *Jucal/se-bâlea* redau gr. στίλβνται „se izbi, a se ciocni”, cf. VL *exultabant* „săreau”, IER. *collidebantur* „se ciocneau”. Lupta și pilnic la sinul mamiei prevestește cștiințitatea dintre cele două popoare: edemii, urmașii lui Isav, și israeliții, urmașii lui Iacob (R.J.).

[23] *limbi neamuri*, cf. nota 10,5.

[25] *Isaf/Isav*, gr. Ἰάσο, ebr. יִשָּׂאֵל probabil „păros”. Etimologia populară ca aceea care îl numește și *Edom* < adinență „roșu” (Fac.

25,30; 36,1/8), sau aceea care îl compară cu un cojoc, se ară și îl localizează astfel în finul muntos Se'ir, fac din el strămoșul edomitilor, populație înrudită cu israeliții, care în cursul sec. al XIII-lea i.e.n. s-a stabilit în finul stincos de la est de valea Iordanului. Cultivatori de viță de vie, meșteșugari și comercianți, au fost subjugăți de David, care ocupă astfel și calca de acces la Marca Roșie; s-au liberat abia în sec. al IX-lea, în jurul anului 840 i.e.n. VL, IER. *Esau*, PO *Isav*.

Iacob, gr. Ιάκωβ, ebr. ya'āqōb, formă prescurtată de la ja'qob-^{il} „Dumnezeu să ocrotească”, o etimologie populară îi leagă numele de cuvântul *aqeb „călcii”; VL, IER. *Jacob*, PO *Jacov*.

[27] *magie / cutrelerind cimpurile* redau gr. γέρωνχος „locuind la țară, la cimp”, fig. „grosolan, necioplit”. VL *agrestis*, IER. *homo agricola*, PO *plugarlu*.

neviclean / pașnic redau gr. ἄπλαστος „natural, necontrafăcut, necreat”. Traducătorii Italei au avut probleme în redarea acestui termen grecesc, traducindu-l fie prin *simplex*, fie prin *stne dolo* „fără violență”, IER. *simplex*, PO *destointe*.

[30] *Edom*, cf. nota v. 25.

[31] *nașterile tale cele dentiliu / dreptul de întii-născut* redau gr. τὰ πρωτότοκα „dreptul de prim născut”. Primul născut se bucura de drepturi speciale: moștenire dublu decât frații săi, devenind capul familiei după moartea tatălui, dar ceea ce însemna un privilegiu deosebit, era obținerea binecuvintării (cf. 12,2).

[34] *ocări / a nesocotil* redau gr. φυλιζεῖν „a deprecia, a dispărea“.

nașterile dentiliu / dreptul de întii-născut, cf. nota v. 31.

Isav apare aici ca personaj impulsiv, stăpinit de patima momentului, fără înțelegerea adincă pentru privilegiul său de prim-născut, și astfel moștenitor al făgăduinței divine făcute seminției lui Avraam, de aceea în alte texte este numit βέβηλος „cel fără simț pentru divin“.

CAP 26

[1] *Avimelech / Abimelec*, cf. 20,2.

filistiliu / filisteni, cf. 10,14.

Gherara, cf. 10,19.

Isaac alături de Avraam și Iacob este un personaj istoric din perioada imigrării triburilor israelite în Palestina. Acest capitol, de tradiție iehovistă, cu unele elemente sacerdotale (vv. 34—35), este cea mai importantă relatăre despre Isaac, constituită din elemente narrative ce aparțin și istoriei lui Avraam. Asemenei acestuia din urmă, Isaac încheie un pact cu Abimelech, la Beer-Şeba (cf. Fac. 21,22—32), crezându-și prietenită viața se comportă la fel în ceea ce o privește pe Rebeca (cf. Fac. 12, 10—20, 20).

[2] *Dumnezeu / Domnul*, cf. nota 2,4.

[4] *limbile / neamurile*, cf. nota 10,5.

[5] Termenii grecești τὰ προστάγματα, ἐντολαι, τὰ δικαιώτατα, τὰ νόμιμα redau diferențe nuanțe ale aceluiași concept ebraic care denumește „poruncă unică”, a legii Vechiului Testament“. τὰ προστάγματα „invățări“, cf. VL, IER. *praecepta*, PO *giudecarea*, αἱ ἐντολαι (intilnit mai cu seamă la plural) „ceea ce este prescris, ordonat de Dumnezeu, prescripțile și poruncile divine“, cf. VL, IER. *mandata*, PO *porincile*; τὰ δικαιώτατα „cerințele. Legii, mai cu seamă cele ce privesc sferea cultică și socială“, cf. VL *tustilia* (C), *iustificaciones* (I), dar IER. *cærimontas*. PO *toomeala*; τὰ νόμιμα „prescripțile, poruncile legii, legi“. În textul LXX primii trei termeni, mai cu seamă, sunt utilizati, împreună sau separat pentru a reda sensul conceptului ebraic.

[8] *glumind* redă gr. παίζειν, cf. nota 21,9. Întîlnim același joc de cuvinte ca în versetul amintit între nuncile lui Isav. Yśaq și mcsaheq, care aici înseamnă „a mănglia“.

[10] *necunoașință / păcăi* redau gr. γνωστά „necunoaștere, neștiință“, ulterior, sub influența filosofiei stoice, „neștiință ca pricina a comportamentului moral desfășurat“; cuvântul a fost preluat cu

acest sens în LXX: „greșală provocată de neștiință”. VL *peccatum. vinovat/pedepsit* redau gr. ἔνοχος „vinovat” și în consecință „pasibil de pedeapsă”, cf. VL, IER. *morte morietur.*

[14] *dobitoce / turme... circzi* redau gr. κτήνη „turme”, sg. τὸ κτῆνος „animal, vîlă”, cf. IER. *possessionem, PO dobitoace.*

[15] În condițiile climaterice ale Palestinei, apa reprezenta condiția necesară supraviețuirii, și era privită ca un semn al binecuvîntării lui Iahve. Tradiția acordă Patriarhilor inițiativa forării a numeroase flintini, ce devin centre ale vieții sociale și religioase. În întreg VT este celebrată acțiunea binecăatoare a apelor.

[20] *Strimbătate / Esc* redau gr. Αδύτια „nedreptate”, care traduce ebr. עֲרָבָה „ceartă” cf. VL *Iniquitas* „nedreptate”, IER. *Calumnam, PO Escac.*

[21] *Isaac* în FRANKF. lipsește.

Vrajibă / Silna: redau gr. Εὐθύπλευ „vrajibă”, care traduce ebr. שׁוֹנָה „invinuire”, VL, IER. *Inimicitia* „dușmânie”, PO *Silna.*

[22] *Lărgime de loc / Rehobot* redau gr. Εὐρυγόπεια „spațiu larg”, care traduce ebr. רְחֹבוֹת „spații libere”, VL, IER. *Rehobot*, PO *Rāhabot.*

[23] *Flinina Jurământului / Beer-Şeba*, cf. 21,14.

[24] Religia Patriarhilor este aceea a „Dumnezeului tatălui” plină în revelarea numelui lui Iahve (Ies. 3,13–15). Este religia unei populații nomade, pentru care Divinitatea se relevă strâmbușul unei comunități, pe care îl protejează și-l conduce, promulgându-i totodată o descendență sigură și un pămînt în care să se stabilească (BJ).

[26] Pentru acest episod cf. 21,22–33.

[28] *vărind te-am văzut / am văzut* redau sintagma greacă Ἰδόντες εἰδόπειραν, pentru sensul unei astfel de sintagme cf. 19,17. *fie dară / să fie înțelegeră* – este posibil ca traducătorii BB să fi interpretat gr. ἀρά „jurământ” ca particulă adverbială, ἄρα, deși accentuarea celor două cuvinte face imposibilă confuzia lor.

între mijlocul nostru / între noi, cf. 1,4.

[29] în prima parte BB traduce textul gr. literal.

[33] În legătură cu etimologia numelui cetății cf. 21, 14.

[34] *Iudin / Judil* redau gr. Ιουδίν.

Veil / Beeri redau gr. Βεηρ, FRANKF. Βεηλ.

Vaseimath / Basemala, gr. Βασεμάθ, FRANKF. βασεμάθ.

Elon, gr. Αἴλων, FRANKF. Ελών.

CAP 27

[1] Acest capitol sparcine tradiției iehoviste. Elogierea sărăeniei lui Iacob este; în redactarea definitivă, temperată prin dezaprobarea discretă a violenței Rebecăi și prin compătimirea lui Isav (BJ). Însăraciunea amintită aici este folosită în săcăciunile divine, a cărei liberă alegere îl preferă pe Iacob lui Isav. Redactorul capitoului este pătruns de credință într-o divinitate suverană, care se manifestă fără de greșală în împlinirea intențiilor sale benefice, relevante în făgăduință făcută lui Avraam și Isac. Violența și însăraciunea lui Iacob se înscriv în concepția conform căreia Dumnezeu participă la relații ginduri ale oamenilor, pe care însă le înțoarce în bine (cf. Fac. 50,20). Astfel de „ginduri reale” sunt îngăduite, ele contribuind la împlinirea planului divin.

și fu / după ce, cf. nota 6, 1.

să împiră / au slăbit redau gr. ἀμβλύνειν a (sc) slăbi, a se ramoli“.

[7] *căsi*, în FRANKF. *îzaz*, conjuncție finală, în alte variante *xz*, conjuncție copulativă.

[11] *neted / pielea netedă* redau gr. λεῖος „plat, neted”.

[12] *un nebăgal în scamă / om de nimic* redau gr. κατάρρων „demn de disprețuit”.

[18] În FRANKF. prima parte a acestui verset aparține versetului anterior.

[27] *I-a blagoslovit / I-a binecuvîntat* redau gr. εὐλογεῖν, cf. nota 12,22. Această binecuvîntare care îi făgăduiește păstorului Iacob o prosperitate agrară, asemenei acordelor și lui Isav (vv. 39–40), nu se referă la cei doi patriarhi, ci la descedenții lor. Binecuvîntarea – *b.răkă* –, transmiterea forței vitale de la tată la fiu; își relevă și acți originea sa magică, în ritualul ei aparținând înțincarea forțăflontă. Transmiterea binecuvîntării se împlineste într-o formă rituală, alcătuită din trei componente, săt gestul și cuvîntul.

[28] *limbi/popoare*, cf. nota 10,6.

tâlcine-lău, în alte variante LXX apără τῆς μητρὸς σοῦ „mamei” tălcă, conform textului ebr.

[30] *fu / după ce*, cf. nota 6,1.

[33] *cludi / cutremura* redau gr. ἔξοτριψι, care înseamnă cel mai adesea în LXX o surescitară psihică provocată de spaimă, temă sau stufoare, ca și substantivul corespunzător, ἔξοτρος (cf. nota 2, 21), care aici înseamnă „spaimă, groază provocată de o cauză naturală”. Cf. VL *expavil pavore*, IER. *expavil stupore*, PO *păcătoare se spămlintă*.

[34] *fu / după ce*, cf. nota 6, 1.

[35] Binecuvîntarea ca și blestemul, odată pronunțate, sunt irevocabile (BJ).

[36] O altă etimologie a lui *ja'āqōb* „el înșeala” (cf. Ier. 9,8, Ios. 12,3), care a dat naștere unei scriri de povestiri ce nu au nimic comun cu figura istorică a lui Iacob. Prima parte a vieții lui este plină de o serie de întâmplări în care Iacob joacă pe rînd rolul de înșelător și înșelat.

[38] *strigă cu glas mare „Isaf”* lecțione greșită a textului, subiectul verbului este Isav și nu Isac.

[39] *din grăsimice pămîntului / departe de pămînt mănos, ăno* τῆς πτότητος τῆς γῆς; prepoziția ἀπό are aici valoare separativă, Isav, respectiv descendenții săi vor locui în afara Palestinei fertile (BJ).

[40] Totul fiind dat lui Iacob și descendenților săi, singura binecuvîntare pe care o mai poate primi Isav este aceea de a trăi „prin sabia sa”, adică din jos și liliacrie. Ultima parte a versetului este probabil un adao tirzii, după eliberarea edomiilor, cf. 4 Regi 8, 20–22 (BJ).

[42] *infricoșează / amenință*, redau gr. ἀπειλεῖν „a amenință”.

[43] *la mijlocul riurilor / Mesopotamia*, cf. nota 24, 10.

[46] Acest verset aparține tradiției sacerdotale, care însearcă să dea un alt motiv, decât cel din vv. 41–45, plecările lui Iacob în Mesopotamia. A se observa deosebnile și echivalențele dintre flacile heteilor și aceleale ale Canaanilor din 28,1 (BJ).

CAP 28

[2]. *la mijlocul riurilor / în Mesopotamia*, cf. 24,10.

[3] *adunări / multime* redau gr. συναγωγή, cf. nota 1,9; VL *ecclesi gentium* „adunări de popoare”, IER. *turbas populorum* „mulțimi de popoare”, PO *oamet mare*.

limbi / neamuri, cf. nota 10,6.

[4] *nemernicel* redă gr. παροκησις „pribegie”, cf. VL *habitationis salashiure*, IER. *peregrinationis* „pribegie, rătăcire”, PO *pămînt în care nimearnic este*.

[5] *mijlocul riurilor / Mesopotamia*, cf. 24,10.

(Baluel) *Strul / Arameul*, cf. 25,20.

[6] *la mijlocul riurilor Siriei / Mesopotamia*, cf. 24,10. Se continuă aici tradiția sacerdotală.

[7] *la mijlocul riurilor Siriei / Mesopotamia*, cf. 24,10.

[8] *rele redă* gr. ποντίαι „rele“, cf. VL *malignae „rele“*, IER. *non libenter aspicere* nu le vedea cu plăcere“, PO *nu bucuros veade*.

[9] *Mælēth / Mahalal*, gr. *Mælēth*, VL *Malalael*, IER. *Meleth, PO Mahala*.

Naveoth / Nebaiot, cf. nota 25,13.

[10] *Finilina Jurământului / Beer Seba*, cf. nota 21,14. Este introdusă acum o relatată în care se combină elemente ale tradiției elioice: scara ce duce la cer, ideea de sorginte mesopotamiană, simbol al tururilor etajate, zigurat, v. 12 și 17; jurământul lui Iacob și întemeierea sanctuarului de la Betel, v. 18, 20,21*, 22. Acesteia îi se adaugă elemente ale tradiției iehoviste: apariția lui Iahve, care reîmplinește făgăduința făcută lui Avraam și Isaac, recunoșterea de către Iacob a lui Iahve ca Dumnezeul său, v. 13–16,19,21*. Ambele tradiții subliniază prestigiul sanctuarului de la Betel (BJ).

[12] *și văzu vis* redă gr. ἐνοπλίζειν „a visa“. Visul ca mijloc de revelare a intenției divine apare, în momentele hotăritoare ale istoriei divine în VT.

[12] *intărâtă / sprijinită* redau gr. στήριζειν „a sta fix, a fi fixat“.

[12] *era intărât* redă gr. ἐπιστήριζειν „a sta fix pe“.

[14] *spre mare / la apus* redau gr. ἐπὶ θάλασσην, cf. nota 12,8.

[18] Piatra localizată prezența divină, ea devine *bēl*, ‘el „casa lui Dumnezeu“ și este sfântă cu ulei. Astfel de practici cultice răspindite în religia canaaniană și a popoarelor semitice în general vor fi condamnate ulterior de Lege și Profeti (cf. Ies. 23, 21). Chiar și-aici ideea unui locas divin pe pămînt este alăturată unei mai spirituale – Betel este „poarta cerului“, unde se află Dumnezeu (BJ). Grăcii denumieau *baetylós* (împrumut din feniciană sau ebraică) o coloană conică, usată cu ulei, vîn sau singe, în care se credea că sălășuiește un zîu și că este căzută din cer. Hesychios relatează că piatra ce-l simboliza pe Zeus copil, înghitită și apoi scuipată de Cronos, este arătată la Delphi și numită „Baetylós“.

[19] *Casa lui Dumnezeu / Betel*, cf. nota 12,8.

Ulamaus / Luz redau gr. οὐλαμαυς, VL *ulamaus*, IER. *Luz*, PO *Luz*, FRANKF. οὐλαμαυς.

CAP 29

[1] *ridicindu-și picioarele / pornind* redau sintagma gr. ἔξαρας.. τὸς ποδῶν.

răsăriturilor / celor ce-locuiesc la răsărit redau gr. ἀνατολῶν.

Capitolul continuă relatarea iehovistă din cel precedent și se alătură pasajului 27, 41–45 (BJ).

[6] *Rahil / Rahila*, gr. Ραχίλ, ebr. *rāhēl* „femeia“, VL *Rachel*, IER. *Rahel*, PO *Rahila*.

[7] *păsat / ducești-vă* redau gr. ἀπελθόντες, part. < ἀπέρχομαι „a pleca“.

[10] *fu / cind*, cf. 6,1.

[13] *fu/după ce*, cf. 6,1.

[16] *Lia*, gr. Λεια, ebr. *lē'a*, VL, IER. *Lia*, PO *Lita*.

[17] *ghizdavă / frumoasă* redau gr. ὁραῖς „frumoasă“.

[23] Cérémoniile nupțiale durau între 7 și 14 zile (cf. Tov., 8,19), numărul celor invitați era foarte mare. Ceremonia centrală era a ducerei miresei, acoperită de vîl, în casa miresei. Dezvăluirea miresei

a avea loc abia în camera nupțială, obicei ce permite înșelăciunea lui Iacob și explică eroarea lui Iacob (BJ).

[24] *Zelfan / Zilpa*, gr. Ζελφών, ebr. *zilpā*, VL, IER. *Zelpham*, PO *silfa*.

[25] *sminil / înșelat* redau gr. παραλογίζομαι „a înșela“.

[27] *posluși / sluji* redau gr. ἐργάζομαι „a munci, a lucra“.

[29] *Vala / Bilha*, gr. Βιλλάων, ebr. *bilhā*, VL *Ballam*, IER. *Balam*, PO *Vala*.

[31] *să urăște / este disprejuită* redau gr. μοστίν „a ură, a fi ură“, dar termenul desemnă aici situația nefavorabilă a soției mai puțin iubite într-o căsătorie poligamă (BJ).

Incepe acum un fragment ce aparține tradiției iehoviste, în care sunt inserate elemente elioiste, prin care triburile lui Israel sunt atașate genealogiei patriarhală. Este forma cea mai veche a „sistmului celor 12 triburi“, care va suferi diferite transformări. Aici cifra doisprezece este implinită prin includerea Dinei, care ulterior va fi înlocuită de Veniamin, născut în Canaan (35,16 ss.). Levi, devenit trib sacerdotal, va fi înlocuit prin dedublarea lui Iosif (Efraim și Manase). Acest sistem, chiar și în forma sa cea mai veche, nu a putut fi stabilit de către după așezarea în Canaan. Cel „dosprezece filii lui Iacob“, care în marea lor majoritate nu vor juca nici un rol în evenimentele Genezei, sunt numai strămoșii eponimi ai triburilor constituuite (BJ).

Rubim / Ruben, gr. Ρουβῆν, ebr. *r̄ubīn* „lată, un flutur“, VL, IER. *Ruben*, PO *Ruven*. EMINESCU dă numele Ruben unui personaj din *Sărmanul Dionis*.

[33] *Semeon / Simeon*, gr. Συμεὼν, ebr. *schim'ōn*, „ascultare“, VL, IER. *Symeon*, PO *Simeon*.

[34] *Levi / Levi*, gr. Λευτ, ebr. *lēwī*, înțelesul numelui este nesigur este posibil să fie o formă scurtă pentru *levi-el*, „devotul lui El“ eponim al tribului și conficerie preoțești a levîilor. VL, IER. *Levi*, PO *Levi*.

Iuda, gr. Iouðz, ebr. j.hūdā, precurtare de la *j.hud'el* „slăvit de El“, VL, IER. *Iuda*, PO *Iuda*.

Ispovedui / Il voi lăuda redau gr. ἔχομολογεῖν „lăuda, celebre“.

CAP 30

[3] Este neclar ce înseamnă expresia „a se naște pe genunchii cuiva“ (LThK).

[6] *Dan* gr. Δᾶν, ebr. *dān* „judecător“, VL, IER., PO *Dan*.

[7] *Nefalim / Nefalli*, gr. Νεφθάλι. Etimologia ebr. populară explică numele de la *niphálîl* „am luptat“, inițial era numele unui fiu și anume jumătatea esteică a munșilor Galilei. VL, IER. *Nephálîlm*, PO *Nefalim*.

[11] *Gadu / Gad*, gr. Γάδ, ebr. *gād*, este și numele divinității Norocului la semiții de vest, sud și est. VL, IER. *Gad*, PO *Gad*.

[13] *Asir / Așer*, gr. Ασηρ, FRANKF. *Aṣṣer*, ebr. *āṣcher* „fericit“, VL, IER. *Aser*, PO, *Aşir*.

[14] *mere de mandragora*, gr. μῆλα μανδραγόρου, ebr. *dādā'im* (mandragora off.), VL *pommes d'amour*, GN *Alraunfrüchte*, Cf. ELIADE 1942, 1–48.

In ebraică denumirea plantei derivă din același radical ca și cuvîntul „dragoste“. Rădăcina plantei, cam de 30 cm, de culoare neagră în exterior, albă interior, este asemănătoare corpului omeneș. Fructele sale, asemănătoare merelor, sunt de culoare galbenă sau roșu deschis, dulci și aromate. Este una dintre plantele care a generat o mulțime de legende și practici magice, în mare măsură datorită calităților anestezice ale sucului ce se extrage din ea. Cel vechi li atribuiau proprietăți afrodisiace, de influențare a fertilității și usurare a durerilor la nastere. μανδραγόρα, formă grecizată a unui cuvînt cu origine necunoscută. VL *mala mandragorae*, IER. *mandragoras*, PO *mandragora*.

[18] *Isahar*, gr. Ἰσαχαρ, ebr. יִשְׂאַחֲר, înțelesul cuvintului este nesigur; fie un patronimic cu înțelesul „(Dumnezeu) dă plată”, fie înțeles ca „omul plășii”, determinând astfel starea socială a tribului a cărui eponim este. VL Isachar, IER. Issadrar, PO *Isahar*.

[20] *Zabolon / Zabulon*, gr. Ζαβουλων, ebr. זָבֻלֹן, etim. pop. îl interpretează ca „a locul”, cf. VL, IER. *Zabulon*, PO *Zabolon*.

[21] *Dina*, gr. Δίνα, ebr. דִּינָה, derivat probabil din rad. *dln* „ceartă”, VL, IER., PO *Dina*.

[24] *Josif*, gr. Ἰωσῆφ, ebr. יְהוָשָׁפֵת prescurtare de la *Yoseph* „să adauge (Dumnezeu)” și alți III; VL, IER. *Joseph*, PO *Josif*.

[25] *Și fu / după, ce* cf. nota 6,1.

[27] *az vrăjil / mi s-a arătat prin semne* redau gr. οἰωνίζεσθαι „a prevesti”.

[28] *a împărți* redă gr. διαστέλλειν „a împărți, a determina”.

[29] *Dominul Dumnezeu / Domnul*, cf. 2,4.

[32] Textul din vv. 32–43 este dificil de interpretat. Este probabil foarte vechi, din epoca seminomadă. În turmele orientale oile erau albă, iar caprele erau negre. Animațile revendicate de Iacob sunt exemplare de excepție – oi negre și capre pătate cu alb (BJ).

[36] *Între mijlocul / Între*, cf. nota 1,4.

[37] *de strac / de plop* redau gr. στυραχίνη, *Styrax off.* sau *arbor Syriæ*, un arbust din a cărui rășină se obținea un aromăt; cf. VL (virgam) *storachnam*, IER. (virgas) *populeas*, PO de mesleacă. *de nuc/de migdal* redau gr. καρυστὴ „de nuc”, cf. VL *nucinam*, IER. *amygdalinas*, PO de ‘aluni’.

[39] *cenușii pătate/tărcăi* redau sintagma gr. σποδειδῆ ρ' αντά „pătate cenușiu”.

[40] *cirlani / mici* redau gr. ἄμνός „mici”.

(berbece) *alb / (berbeci) pestriști* redau gr. διάλευκος „pătat cu alb”. *covăscă / adăpători* redau gr. ληνός „troacă, albie”.

[41] *oile / olle bune*, în textul gr. cuvântul se găsește fără determinant, care este însă subliniat, ca și în versetul următor.

CAP 31

[1] Textul aparține tradiției elohiste cu inserarea unor elemente iehoviste (vv. 1, 3,21). Se subliniază dreptul lui Iacob și protecția divină, care nu apăreau în relatarea din cap. 30 (BJ).

[2] *față lui* – în FRANKF. πρόσωπον αὐτοῦ „față lui”, în alte variante πρός αὐτόν „față de el”.

[3] *m-au dat în lătură / m-a înșelat* redau gr. παραχρόσειν „înlătura, a înșela”.

[7] (simbria) acelor zece cirlani / de zece ori simbria redau sintagma gr. (τὸν μισθῶν) τῶν δέκα ἀμνῶν (ἄμνος „mici”), este o traducere falsă în LXX a originalului ebr. din cauză omónimie cuvintelor ce înseamnă „plată, simbrie” și „mici” (cf. VL²); VL (τὸν)decem agnas, IER. decem vicibus „de zece ori”, PO de-dzeece ori.

[10] *albe / tărcăte*, cf. nota 30, 40.

pestris redau gr. ποικιλοτ, care în FRANKF. lipsește. *cenușii pătate / bălășate*, cf. nota 30, 39.

[13] *în locul lui Dumnezeu / la Betel* redau sintagma gr. ἐν τόπῳ θεοῦ cf. nota 12, 8; Betel era inițial numele unui sanctuar în imul Beniamin, 17 km la nord de Ierusalim. VL *in loco dei*, IER. *Bethel*, PO *Im Betel*.

[15] În Mesopotamia de sus era obiceiul ca din suma de bani

dată socrului, o parte să fie dată soției. Laban însă a profitat singur de serviciile lui Iacob (BJ).

[18] *Între riuri / în Mesopotamia*, cf. nota 24,10.

[19] *buzit/îdolii* redau gr. τὰ εἴδωλα, ebr. *trāphîm*, semnificația lor este nesigură, cel mai frecvent sint interpretați ca mici zârtișii domestice, probabil că serveau la descurcarea oracolelor (Iez. 21,26, Zah. 10,2). Din alte texte (I Regi 19,13; Jud. 17,5; 18,14–20 Fac. 31,19/35) ar rezulta că sunt niște maști (LThK). VL, IER. *idoli*, PO *idoli*.

[21] *rlul / Eufratul*, în gr. τὸν ποταμόν.

Galaad, gr. Γαλαάδ, ebr. *gil'ad* interpretat prin etimologie populară ca „movila de plată a Mărturiei”, denumire dată inițial unui munte, apoi unul întreg jinut atribuit lui Iacob, ale cărui granițe erau la est desertul, la sud Arnon, la vest Iordanul, la nord Iarmuk, cf. arab. *jal'ad* „tare, puternic”. VL, IER. *Galaad*, PO *Ghēttad*,

[23] Se continuă relatarea elohistă, în care sunt introduse cîteva elemente iehoviste, în vv. 27, 31,38–40 (BJ).

[24] *Ingerul lui Dumnezeu / Dumnezeu*, în FRANKF. ἄγγελος în alte variante. În textul ebr. „nici bine, nici rău”, adică de loc (BJ).

[25] *Il apucă Laban pe Iacob/la ajuns Laban pe Iacob*—apărține acestui verset și nu celui anterior, în toate varianțele, inclusiv FRANKF.

[27] *copururi / lăute*, cf. nota 4,21.

[32] Topica acestui verset diferă de la o variantă la alta.

[33] În FRANKF. ultima parte a acestui verset aparține celui următor.

[35] *nu-ți pare cu greu* redă sintagma gr. μή βαρέως φέρε (lat. *degre ferre*) „a suporta cu greu”, VL *graviter ferre*, IER. ne *trascatur*, PO *nu-ți ste greașă*.

[37] *uneltele casel mele / lucrurile mele* – cf. nota 24,53.
Întru mijlocul / Între cf. 1,4.

[39] După Ies. 22,12 păstorul era scutit de plată dacă aducea resturile animalului săliștat (BJ).

[43] Aici se completează eventual două tradiții – cea iehovistă și cea elohistă. 1. Un pact politic fixeaază frontieră între Laban și Iacob (v. 52), adică între Aram și Israel. Este explicitată denumirea de Galaad. 2. Un acord particular privind filicele lui Laban (v. 50) și explicarea numelui Mișpa (v. 49).

[44] *Întru mijlocul meu / Între mine*, cf. 1,4.

[46] *și au băut*, în FRANKF. lipsește ἔτιον. Spre deosebire de alte variante, ultima parte a versetului reprezintă în FRANKF. prima parte a versetului următor.

[47] *Movila mărturiei / Iegar-Sahaduța*, gr. βουνός τῆς μαρτυρίας aram. j. *gar sāħādūlā*, traducerea exactă a ebr. gal'ed „movila mărturiei”.

Movila Mărturiei / Galaad, cf. v. 21, gr. βουνός μάρτυς.

[48] *Întru mijlocul / Între*, cf. 1,4.

Movila mărturiei / Galaad, VL (S) *congeries testimonii*, (A) *acerbus*. *testatur*, IER. *Galaad id est Tumulus testis*, PO v. 47: *Galad* sau *Ghelead*, v. 48: *Galaat*.

[49] *vîdîntia / Mișpa*, gr. Ἡ ὄρασις, ebr. *mis̄pâ* sau *mis̄pê* „veghe” VL (S) *vîsus*, (A) *vîstîo*, IER., PO lipsește.

[53] *dupre frica / gr. ὁ φόβος Iaiax*, este un titlu divin, cf. v. 42, care apare și în arabă (BJ).

[55] În unele variante LXX acest verset face parte din capitolul următor.

CAP 32

[1] Primele două versete aparțin tradiției elohiste.

angelli / Ingerit, cf. nota 16, 7.

[2] *tabără* (lui Dumnezeu) / *Mahanaim*, gr. παρεμβολή, ebr. mahānām, etim. pop. „cele două tabere“, la care vor face aluzie vv. 8 și 11. VL (S) *Conciliūm*, (O) *Costra*, IER. *Manām id est Castra*, PO *Mahanaim*.

[3] *Sitr / Setr*, cf. nota 25, 25.

Edom, cf. nota 25, 25.

Iacob, apropiindu-se de șinutul unde se stabilise Isav, își ia măsurile de precauție obisnuite oricărui caravane care se apropie de un șinut dușmanos. Această precauție este prezentată pe de o parte conform tradiției iehoviste, pe de alta conform celei elohiste. Ambele texte coincid în ceea ce privește atitudinea umilă a lui Iacob în fața lui Isav (BJ).

[7] să mira / s-a ingrozit redau gr. ἐπόσθαι.

[9] *Doamne Dumnezeul / Doamne*, cf. nota 2, 4.

[10] *dreptatea / Indurarea*, cf. nota 19, 19.

adevărul/ajutorul, cf. nota 24, 27.

[21] *Inaintea feștil lui / Inaintea lui* redau sintagma greacă κατὰ πρόσωπον, care are valoare adverbială.

[22] *trecătoarea (lui Iacob) / vadul (Iacobului)* redau gr. διάβασις „trecătoare, vad“.

lui Iacob/Iacobul, gr. Ιακώβος, ebr. יַאכְוֹב, „râu albastru“, un affluent estic al Iordanului, vadul folosit de Iacob, se află la Peniel (cf. v. 31 ss.), VL *Iacob*, IER. *Iaboc*, PO nu este.

[23] *pîrlul / rîul* redau gr. χειμάρρους „torrent format din zăpada deshidratată, torrent de munte, pîrlu, rîu“.

[24] Episodul introdus acum este de origine iehovistă. În timpul luptei corp la corp cu o apariție misterioasă, pe care la început Iacob pare a o învinge, el recunoaște caracterul divin al adversarului său și îi cere binecuvântarea. Textul evită numele lui Iahve, după cum și agresorul necunoscut refuză să-și dezvăluie numele (BJ).

[25] *de lăstima / Incheietura* redau gr. τάχτος „lăstime“, VL *latitudinem saemoris*, IER. *nervum femoris* (*nervus „ligament“*), PO *osul elicului*.

[29] *Israel / Israel*, gr. Ισραὴλ, ebr. יִשְׂרָאֵל, în ugar. antroponim „El ceartă“ sau „El mintule“. Etimologia populară îl explică prin lupta lui Iacob „împotriva lui El“. Schimbarea de nume este amintită și în 35,10, unde pare a fi mai veche. Este posibil ca dublul nume al patriarhului să exprime fuziunea a două grupuri diferențiate, acela al lui Iacob și cel al lui Israel, care formează nucleul unei unități, ce unește politic triburile de la nord de Ierusalim. Din punct de vedere religios, Israel se referă la o unire sacră, acest întâles al cuvintului fiind determinant în toate tradițiile ce se întâlnesc în Pentateuh, referitoare la legătura dintre Iahve și poporul lui Israel. El devine denumirea generală a poporului iudeic, conceput ca o comunitate religioasă, expresia conștiinței alegerii, a misiunii și a speranțelor mesianice (BHH). VL *Istrahel*, IER. *Israel*, PO *Izdrall*

[30] *cările taste minunat*, în FRANKF. δ ἔστι θαυμασσόν, în majoritatea variantelor LXX lipsește.

[31] *Vederea lui Dumndăru / Peniel*, gr. τὸ Εἶδος τοῦ Θεοῦ, ebr. p. nū'el, p.nū'.el, VL *Factes dei*, IER. *Phanuel*, PO *Pnuel*. Privirea lui Iahve constituia pentru oameni un pericol mortal. Supraviețuirea lui Iacob după o ascemenea confruntare este semnul unei grații deosebite (BJ).

[33] Veche prescripție alimentară care nu este amintită în altă parte a Bibliei (BJ).

CAP 33

[1] Capitolul aparține tradiției iehoviste.

pre / la redau prep. gr. ἐπὶ + ἀπ., indică direcția, VL (S) *in Liam*, (O) *super Liam* etc., IER. *Liae...* (gen.), PO *la Lla*:

[6] *slujnictele copili lor / slujnicele și copiii lor* – în FRANKF. αἱ παιδίσκαι τὰ τέκνα, în alte variante αἱ παιδίσκαι καὶ τὰ τέκνα.

[8] *taberile / turme* redau gr. αἱ παρεμβολαῖ „tabere“, cf. 32,8.

[10] Nouă referință la numele Peniel, cf. 32,31.

[11] *Blagoslovenile / darurile* redau gr. τὰς εὐλογίας, cf. nota 12,2. Termenul poate avea și înțelesul de „salut“, orice salut reprezentând inițial o binecuvântare, sau „dar făcut în întimpinarea culva de rang superior“ (ThWNT). VL, IER. *benedictiones*, PO *bunătate*.

[12] *drept / mai de parte* redau sintagma gr. ἐπ' εὐθεῖαν „pe drumul) drept“.

[13] să schiopetează / mi-au fătat, în FRANKF. se găsește gr. χωλεύειν „a schiopăta“, în alte variante λοχεύειν „a naște, a făta“ VL *fetum dederunt*, IER. *Letas*, PO *a făta*.

[14] *Sitr / Setr*, cf. nota 25, 25.

[17] *Collbi / Sucol*, gr. Συκνῆ, ebr. *sukkōt* „colibe“, VL *Tabernacula*, IER. *Soccoth*, PO *Sohot*.

[18] *Salim / Salem*, gr. Σαλῆμ, ebr. *schālēm*, localitate la 5 km est de Sichem, astăzi încă numit Salim. Eusebius (Onom. 150, 1) o consideră ca fiind aceeași cu Sichem. VL, IER *Salem*, PO *Salim*. *Sichimon / Sichem*, cf. nota 12,6.

Acest verset aparține tradiției sacerdotiale (BJ).

[19] *Emor / Hemor*, gr. Εμμωρ, ebr. *ḥāmōr* „măgar“ – nume hivit, posibil de explicat prin expresia întâlnită în textele de la Mari *ba'al-b'rīl* „a omori un măgar“, folosită pentru a exprima încheierea unui tratat. VL *Hemmor*, IER. *Emor*, PO *Emor*.

[20] *Dumnezeul lui Israel*, gr. Θέος Ισραηλ, ebr. *el elōhē jisrā'el*. Aceste ultime versete aparțin tradiției elohiste.

CAP 34

[1] Acest capitol combină două istorii – una familială (violarea Dinei, cererea în căsătorie, acceptarea circumcisiei de către Sichem, trădarea lui Simeon și Levi) și o altă de clan (alianța matrimonială generală, propusă de Hemor, acceptată cu condiția circumcisiei și încălcarea ei de către fiul lui Iacob, care ieșuiesc orașul și masacrează locuitorii). Atribuirea acestui capitol unor surse diferite (elohistă și iehovistă) este arbitrară. Este mai corect amintirea istorică a unei tentative nefericite, făcută de anumite grupuri ebraice, de a ocupa regiunea Sichem în epoca patriarhalilor (BJ).

[10] să hrănăști / facești negoț redau gr. ἐμπορεύεσθαι „a face negoț“, cf. PO *lirgutīl*.

[14] *Simeon, Levi* cf. nota 29,33. În binecuvântarea lui Iacob este explicată includerea ulterioară a tribului lui Simeon în acela al lui Iuda ca pedeapsă pentru grozăvia săptuță în Sichem. Deasemeni el nu va mai fi amintit nicăieri în binecuvântarea lui Moise (Deut. 33,7).

[15] ne vom asemăna vouă / ne vom învota redau gr. δημοτοῦν „a fi făcut la fel, a primi la fel“, VL *similabimus nobis* (S), *similes erimus* (A), dar IER. *valebitus foederari*, PO *vota voastră face-vom*. se va obrezuni / să vezi tăta împrejur, cf. nota 17,10.

[19] cuvintul acesta / aceasta redau gr. τὸ ρῆμα τοῦτο, cf. nota 15,1.

să afli cu / era îndrăgostit redau gr. ἔγχεισθαι „a depinde de cineva, a fi devotat culiva“.

[21] să hrănească / să facă negoț, cf. v. 10.

[22] să vor asemăna / se învotesc, cf. v. 15.
să obrăzutască / se vor lăta împrejur, cf. nota 17,10.

[23] unelele / avertile, cf. nota 12,5.
căle cu patru picioare / vîtele redau gr. τὰ τετράποδα „patrupede“.
să ne asămânăm / să ne învolm, cf. v. 15.

[24] și-s obrezuia / s-au lăsat împrejur, cf. nota 17,10.

[25] cu temel / fără teamă redau gr. ἀσφαλῶς „sigur, ferm, fără teamă“.

[26] cu gura / lățul redau gr. στόμα „gură“, dar și „partea cea mai din față, vîrf“.

[27] jâcultră / au jefuit redau gr. διαρπάζειν „a jefui“.

[28] trupurile / copiii redau gr. τὰ σώματα „trupuri, persoane născute din trup uman“.

CAP. 35

[1] *Vethil / Bebel*, cf. nota 12,8.
Acest capitol grupează tradiții de surse diferite.

[2] *rădicați / lepădați* redau gr. ἀκέψιν „a ridica, a da la o parte“. Lepădarea de idoli străini înseamnă nu numai aruncarea idolilor domestiști aduși de Rahila, ci reprezintă un act de credință față de Dumnezeul unic al lui Israel (BJ).

curășați-vă indică purificare rituală înainte de pelerinajul la Betel (BJ).

[4] *terevinthul / stejarul* redau gr. τερέψινθον, FRANKF., τερέψινθον, arbore rășinos" (Pistacia terebinthus) din care se extrage terebințina. VI. *lenitiscus*, IER. *terebinthus*, PO *lemn de ceară*. Alte traduceri – LUTHER, BJ, GN : *stejar*.

[5] *Luza / Luz*, cf. nota 12,8.

[6] Cf. 28,18

[8] *Devora / Debora*, gr. Δεβόρα, ebr. דְבָרָה „albină“. Femeile israelite își alăptau singure pruncii, numai în cazuri deosebite erau angajate doici, la curtea regelui sau ca semn de cinstire deosebită, de aceea existența unei doici indică o origine nobilă. VL, IER. *Debbora*, PO *Devora*.

Stejarul jaliu / Stejarul Plingerii, gr. βάλανος πένθους, VL (S) *Ilex luctuosa*, (X) *Torreus Debbarae*, IER. *Quercus lutea*, PO *lemn de cer* al plinului.

[10] și numi numele lui, *Israîl* – în unele variante lipsește. limbi / neamuri, cf. nota 10,5.
adunări de limbi / multime de popoare, cf. nota 1,9; 28,3.
den mijlocul lău/din coapsele tale redau gr. ἐξ τῆς δοφύος σου, δοφυς (ȝ)
„coapsă“.

[12] *Întru neamurile lor*, în FRANKF., elc. τὰς γένους αὐτῶν, în altele lipsește, ceea ce este conform textului ebraic.

[16] *deciindea / dincolo* redau gr. ἐπέκεινα, „dincolo de“.
Gader, gr. Γαδέρη, ebr. gedér „zid de piatră, incintă“.
și fu / după ce, cf. nota 6,1.

Hafraha / Havrata, gr. Χαβραθα, FRANKF. χαφραθα, VI. *Chabrattha*, IER. *verno tempore* „în timpul primăverii“, PO *nū este*.

Efratha / Efrala, gr. Εφραθα, ebr. sephrātā, numele unui situit la sud de Ierusalim, unde se află și Beteleemul. Deonrece mormintul Rahilei era între hotarele dintre Efraim și Veniamin (1 Regi 10,2), se căută o localitate cu același nume la nord de Ierusalim, în apropiere de Rama. Ulterior această tradiție a fost abandonată și Efrata a fost identificată cu Beteleemul, încă în Glose, astfel a fost mutat și locul mormintului Rahilei (Mt. 2,18), VL. *Efratha*, PO *Efrata*.

[17] abîl îndrăgire / bucură-te redau gr. θαρσεῖν „a avea curaj, a avea incredere“.

[18] „sectorul durerii mele“ / Ben-Oni, gr. ὄντος δύσηνς μου, ebr. „flu al nenorocului, al nefericirii“, VL. *Filius doloris mel*, IER. *Benoni id est Filius doloris mel*, PO *lipsește*.

Veniamin, gr. Βενιαμίν, ebr. bñ-jāmīn interpretat ca „flu al norocului, al fericirii“, în ultima vreme însă interpretat ca „locuitor al sudului“; după unii comentatori acest trib ar fi locuit inițial în deșertul Negeb, după altii ar fi reprezentat o ramură de sud a tribului lui Iosif.

[19] Cf. nota v. 1.

[21] În urma acestei fapte, Ruben își pierde dreptul la Binecuvintarea lui Iacob. De altfel tribul lui Ruben va dispărea timpuriu din istoria israeliilor și nu este amintit nici de inscripțiile moahite.

[22] Lista fiilor lui Iacob provine de la un autor sacerdotal, cf. pentru numele acestora cap. 29,31–33; 30,6,8,11,13,18,20,23; 35,18.

[27] *cetatea Climpului / Chiriat-Abra*, cf. nota 29,2.
Acest verset reprezintă concluzia sacerdotală care lasă pe Isac să trăiască atât de mult (cf. 27,1–2), și identifică Mamri cu Hebronul, treind sub tăcere disputa cu Isav (BJ).

CAP. 36

[1] nașterile / semința, cf. nota 5,1.

Isaf... Edom / Isav... Edom, cf. nota 25,25.

Acest capitol reunește tradiții și documente de origine israelită și edomită, ce privesc descendența lui Isav, fără a se încerca o punere a lor în acord sau o confruntare cu ceea ce fusese spus anterior (BJ).

[2] Ada, gr. Αᾶς, ebr. 'ādā, VL, IER. *Ada*, PO *Ada*, în 27,34 *Basemata*.

Oliverna / Olibama, gr. Ελιβέμα, ebr. 'ohâlbâmâ, VL. *Elibemâin*, IER. *Oolibama*, PO. *Haltiva*.

Ana, gr. Ανα, VL, IER. *Ana*, PO. *Ananias*.

Sevegon / Tîbon, gr. Σεβεγων, VL. *Sebegon*, IEN. *Sebeon*, PO. *Zivet*.

[3] Vasemath/Basemata, gr. Βασεμαθ, VL, IER. *Basemath*, PO *Vazima*, în 28,9 *Mahalat*.

Naveoth / Nebaiol, cf. nota 28,9.

[4] Elifas / Elifaz, gr. Ελιφας, ebr. Ἐλιφάς, nume de origine edomită, eponimul triburilor edomite, VL. *Eliphas*, IER. *Elifaz*, PO. *Elifas*.

Ragull / Raguel, gr. Ραγούηλ, ebr. רַעֲגָל el „prieten al lui Dumnezeu“ VL. *Raguel*, IER. *Rahuel*, PO. *Rágöll*.

[5] Ieus / Ieuș, gr. Ιεοῦ, VL. *Iehul*, IER. *Ieus*, PO. *Ihus*.

Ieglon / Ialam, gr. Ιεγλού, VL. *Ieglon*, IER. *Hitlam*, PO. *Elam*.

Core, gr. Κορε, ebr. פֶלֶעָבָל, în 36,18 nu flu; ci nepot al lui Isav. VL, IER. *Core*, PO. *Coraho*.

[6] *trupurile / slugile*, cf. nota 34,29. Cuvintul poate denumi slavii sau slugi în opozиie cu alte bunuri.
unelele / avertile, cf. nota 12,5.

Tradiția sacerdotală trece sub tăcere nefințelegerea dintre Iacob și Isav (cf. 35,27–28) și explică despărțirea lor aproape în același termen cu despărțirea dintre Avraam și Lot (BJ).

[8] Isaf... Edom / Isav... Edom, cf. 25,25.

Sitr / Setr, cf. nota 25,25.

[9] nașterile / urmașii, cf. 5,1.

[11] Theman / Teman, gr. Θαμάν, ebr. t̄mān, VL, IER. *Theman*, PO. *Teman*.

Omân / Omar, gr. Ομάρ, FRANKF. ὅμαρ, ebr. ὅמָר, VL, IER. *Omar*, PO. *Omar*.

Sofar / Tefo, gr. Σωφαρ, ebr. ὅσφαρ, VL. *Sophar*, IER. *Sephur*, PO. *Zefo*.

Gofom / Galäm, gr. Γοθόμ, VL *Gothom*, IER. *Gathom*, PO *Gättam*.
Ghenez / Chenaz, gr. Κενέζ, ebr. *q.naz*, eponim al chenitilor, integrat ulterior tribului lui Iuda, VL *Cenez*, IER. *Cenez*, PO *Chinas*.

[12] *Themna / Timna*, gr. Τίμνα, VL, IER. *Thamna*, PO *Telman*.
Amalic / Amalec, cf. 14,7.

[13] *Nahoth / Nahal* gr. Νάχωθ, FRANKF. Νάχώθ, VL *Nahel*, IER. *Nauth*, PO *Nahal*.

Zare / Zerah, gr. Ζάρη, VL *Zareth*, IER. *Zara*, PO *Serah*.

Some / Sama, gr. Σάμη, VL *Some*, IER. *Semma*, PO *Şamah*.

Moze / Miza, gr. Μόζε, ebr. *mîzâ*, VL *Môza*, IER. *Meza*, PO *Miza*.

[16] *Pămîntul Idumeetii / Tara Edomului*, gr. Ἐδώμ' Ιδουμία, *Idumea* este traducerea frecventă în LXX pentru Edom, altfel este denumirea elenistică a ținutului dintre Hebron și Beer-Şeba, unde s-au stabilit în sec. al VI-lea i.e.n. edomișii. VI. *In terra Idumea*, IER. *Edom*, PO *In pămîntul Edomului*.

[20] *Lolan*, gr. Λωτάν, ebr. *lôjân*, VL *Lolan*, IER. *Lothan*, PO *Lolan*.
Soval / Sobal, gr. Σωβάλ, VL, IER. *Sobal*, PO *Zoval*.

Sevegon / Tibon, cf. v. 2.

Ana, cf. v. 2.

[21] *Dison / Dison*, gr. Δησών, VL *Deson*, IER. *Dison*, PO *Disón*.

Aşar / Eser, gr. Αἴσαρ, VL *Asar*, IER. *Eser*, PO *Ezer*.

Rison / Disan, gr. Ρίσων, VL *Rison*, IER. *Disan*, PO *Dljan*.

[22] *Hori*, cf. nota 14,6.

Eman / Heman, gr. Ημάν, VL *Enam*, IER. *Omnan*, PO *Heman*.

Thamina / Timna, cf. v. 12.

[23] *Goliam / Alvan*, gr. Γωλάων, FRANKF. Γωλάων, VI. *Golom*, IER. *Alvum*, PO *Alan*.

Manahath / Manahat gr. Μανάχαθ, VI. *Manachas*, IER. *Maneeth*, PO *Manahat*.

Ghevir / Ebäl, gr. Γενίθη, VL *Gaebel*, IER. *Hebal*, PO *Eval*.

Sofar / Šefo, gr. Σωφρ, FRANKF. Σωφρός, VL *Sofa*, IER. *Sephil*, PO *Jifo*.

Onan / Oman, gr. Ομάν, VL, IER. *Onam*, PO *Onah*.

[24] *Ate / Ata*, gr. Ατε, VL *Aep*, IER. *Ahaia*, PO *Athah*.

Ana, cf. v.2.

pe *Iamn / apă caldă*, gr. ἰάνη λαγύν : semnificația acestui cuvint a provocat numeroase discuții începînd chiar cu interpreții ebraice. Astfel s-au propus următoarele variante: *maria*, *aquæ calidae* – ar fi descoperit izvoare de apă în general sau izvoare termale; *onagri* (asini sălbatici) – ar fi fost primul care a încreștă măgară sălbatică cu asini obișnuite și ar fi obținut astfel exemplare foarte înții. VI. *Iamn*, IER. *aquæ calidas*, PO *mlz*.

trăgători / asinți, redau gr. θυσάγυτα „animale de trăiești“.

[26] *Amada / Hemdan*, gr. Ήμάδα, VL *Emadan*, IER. *Amdan*, PO *Hemdan*.

Azvan / Eşvan, gr. Αεβάν, VI. *Asban*, IER. *Eshan*, PO *Ejvan*.

Iesthran / Iran, gr. Ιεθράν, VI. *Thasra*, IER. *Iethran*, PO *Elran*.

Haran / Cheran, gr. Χαράν, VI. *Chorram*, IER. *Charan*, PO *Caran*.

[27] *Valam / Bilhan* gr. Βαλάνη, FRANKF. Βαλάνη, VI. *Balam*, IER. *Balaan*, PO *Vilhan*.

Zucam / Zaavan, gr. Ζουζάν, VI. *Zucam*, IER. *Zevan*, PO *Sivan*.

Jucam / Acan, gr. Ιουζάν, VI. *Uschan*.

[28] *Osâ / Uz*, gr. Οζ, ebr. עַז, un ținut la sud est de Palestina, locuit inițial de aramei, ulterior de diferite alte populații, VI. *Oe*, IER. *Hus*, PO *Uz*.

Aran, gr. Αράν, FRANKF. Αζάν, VI. *Arran*, IER. *Aran*, PO *Aram*.

[31] *In pămîntul lui Edom / In Edom* – in FRANKF. ἐν τῇ Ἔδοψι, in alte variante „en Edom“, înțelesul poate fi și înainte ca un rege israelit să domnească în Edom și nu aşa cum nu interpretat traducătorii greci (BJ).

[32] *Valac / Bela*, ebr. *bela* „convingător“, VL *Valac* și *Balaac*, IER. *Bale*, PO *Vala*.

Venor / Beor, gr. βεωρ, VL, IER. *Beor*, PO *Venor*.

Denava / Dinhaba, gr. Δενναβά, VL *Demnaba*, IER. *Denaba*, PO *Dihna*.

[33] *Jovac / Jobab*, gr. Ιωβαθ, FRANKF. Ιωβάχ, VL *Jobab* sau *Iob*, IER. *Jobab*, PO *Jovav*.

Zara / Zerah gr. Ζάρα, VL, IER. *Zare*, PO, *Zerach*.

Vosera / Bostra, gr. Βοσσόρας, Βοσρά, FRANKF. Βοσόρας, ebr. *bošr* „loc înaccesibil“, capitala edomișilor. VL, IER. *Vosra*, PO *Vojra*.

[34] *Asom / Huşan*, gr. Ασωμ, VL *Asor*, IER. *Husan*, PO *Hujan*.
Theman / Temanișilor, cf. v. 11.

[35] *Adad / Hadad*, gr. Αδαδ, ebr. *hâdad* – numele unor regi edomișii, dar și a unei divinități vest-semîtice a vegetației, revelată în furtună și tunet și pusă în legătură cu imaginea taurului. VL *Adad* și *Adar*, IER. *Adad* PO *Hadad*.

Varad / Bedad gr. Βαραδ, VL *Barac H*, IER. *Badad*, PO *Vedud*.
Madlam / Madianiști, gr. Μαδάμι, ebr. *midjān*, cf. 25, 2, ca populație nomadă întra uneori în căutare de pășuni pentru vîtele lor în ținuturile cultivate, avind astfel conflicte cu locuitorii acestor ținuturi, ca cel amintit aici. VL *Mazian*, IER. *Madian*, PO *midjâlatîni*.

Moav / Moab, cf. 14, 5 și 19,37.

Ghehitem / Avil, gr. Γεθεμ, FRANKF. γεθθαμ, VL *Celthrem*, IER. *Ahuilh*, PO *Avit*.

[36] *Samada / Samla*, gr. Σαμαδά, VL *Salma*, IER. *Selma*, PO *Samla*.

Masecas / Masreca, gr. Μασσεκάς, VL *Masechias*, IER. *Maserecha*, PO *Majerea*.

[37] *Saul / Šaul*, gr. Σαούλ, ebr. *schâ'ül*, VL, IER. *Saul*, PO *Saul*.
Rovoooth de lingă riu / Rehobotul de lingă riu, cf. 10, 11.

[38] *Valaenol / Baal-Hanan*, VL *Ballonen*, IER. lipsește, PO *Vaalhanan*.

Ahavor / Achor, gr. Αχοβωρ, VL, IER. lipsește, PO *Akhvor*.

Maltrad / Matred, gr. Μαθράδ, VL *Maltrad*, IER. *Matred*, PO *Malred*.

Mezoor / Mazahab, gr. Μαζωάθ, VL *Mezob*, IER. *Mizaab*, PO *Mizahav*.

[40] *Thamna / Timna*, cf. v. 12.

Gola / Alvan, gr. Γωλά, VL *Golla*, IER. *Alva*, PO *Alnah*.

Iethar / Ietel, gr. Ιεθρά, VI. *Iphethl*, IER. *Ietheth*, PO *Etel*.

[41] *Olepemas / Olibama*, gr. Ολεψειας, VI. *Klimas*, IER. *Oolibama*, PO *Ahalivama*.

Ilas / Ela, gr. Ηλάς, VI. *Elas*, IER. *Ela*, PO *Elapinon* (o confundare a acestui nume cu cel următor).

Filon / Pinon, gr. Φίνων, VL *Pynen*, IER. *Phinon*, PO cf. mai sus.

[42] *Chenez / Chenaz*, cf. v. 11.

Theman / Teman, cf. v. 11.

Mazar / Mibzar, gr. Μαζαρ, ebr. *mitbâr* „fortăreață“, VI. *Mazar*, IER. *Mabsar*, PO *Mitzvar*.

[43] *Maghedeil / Magdiel*, gr. Μαχεδεῖλ, VI. *Mayediel*, IER. *Mabdiel*, PO *Magdiel*.

Zafoin, gr. Ζαφωει, VI. *Fuzoinu*, IER., PO lipsește.

Iram, gr. Ιράμ, ebr. *Irām*, VL *Eram*, IER. *Iram*, PO *Iran*. Ultimile două nume nu apar în toate variantele LXX, în unele ea de ex. FRANKF. apare primul, în altele numai cel de al doilea.

[1] Ultima parte a Genezei, exceptând capituloare 38 și 49, reprezintă o biografie a lui Iosif. Forma ei prezintă, aceea a unei povestiri extrem de reușită literar, în cadrul căreia fiecare episod se înălță intr-un tot unitar, a dat naștere la numeroase comentarii. Se consideră că autorul acestel povestiri ar fi construit-o pe motivul de basm al mezinului persecutat de frați și protejat de noroc.

Numerose elemente ale povestirii relevă o bună cunoștere a realităților și obiceiurilor din vechiul Egipt, așa cum o poate confirma confruntarea cu documente egipțiene, dar această confruntare este relevantă pentru epoca când a fost redactat textul și nu pentru aceea a cobișirii familiiei lui Iacob în Egipt, eveniment ce poate fi plasat spre sec. al XVII-lea i.e.n. Iosif reprezintă idealul de viață al înțelepciunii vechiului Israel, împregnat de o credință profund spiritualizată.

[2] *nașterile / semința*, cf. nota 2, 4.

hulă redă gr. ὑδός, „defăimare, blamaj”.
aduseră redă gr. καταφέρειν „a aduce”; în legătură cu numărul persoanei verba și deci și cu subiectul acestei propoziții, variantele LXX există între singular și plural.
Acest verset aparține tradiției sacerdotale, reprezentând paralela a aceleia ieohiste din versetele 3–11.

[3] *pește/aleasă* redau gr. ποικίλος, η, ον „colorat”.
[4] *de pace/prietenos* redau gr. εἰρήνης „pașnic”, VL, IER. pacificum.

[5] Visele, care ocupă un loc important în povestirea despre Iosif, nu mai sunt aparțină divine ca în 20,3 ; 28,12 ss. ; 31,11, ci au caracter premonitoriu (BJ).

[7] *legăți / legam* redau gr. δεσμεῖτε; aceeași ezitate între singular și plural în variantele LXX.

[8] *impărațind vel impărați / vel domni și domnind*, *vei domni / vei slăpini*, cf. nota 16,10.

[10] *mama ta*: Rahila murise (35,19), povestirea urmează probabil aici o altă tradiție, care plasează moartea Rahilei și nașterea lui Veniamin mai tîrziu, cf. v. 3 și 43, 29. (BJ).

[11] *au păzit... / a lual aminte* redau gr. διατηρεῖν „a fi închis, a păzi, a fi atent”.

[12] Se pot discinde în continuare două tradiții – una elohistă și o alta ieohistă. Conform celei dintâi, îiii lui Iacob vor să-l ucidă pe Iosif. Ruben, sperind să-l salveze ulterior, propune aruncarea lui într-o fântână. Trecind pe acolo negustori mediani, îi lău fără știere fraților și-l duc în Egipt. Conform celei de a doua, frații lui vor să-l ucidă, dar Iuda propune să fie vindut mal degrabă unei caravane de ismaeliti în drum spre Egipt. (BJ).

[17] *Dothain / Dolain*, gr. Δωθαῖμ, ebr. dōlājīn, dōlān, localitate în Samaria, VL, IER. *Dothain*, PO *Dotalim*.

[20] *groapă / puț* redau gr. λάκκος „groapă plină cu apă, puț”.

[23] *Și fu cind / cind*, cf. 6,1.
pește/aleasă, cf. nota v. 3.

[25] *călători / caravană* redau gr. ὁδοπόροι „călători”; Ismaillēni / ismaeliti, gr. Ισμαηλῖται, descendenții ai lui Ismael, cf. 25,18. VL *Ismaelite*, IER. *Ismaelitae*, PO *Izmailitean*; *Galaad*, cf. 31, 21 : ţinutul era cunoscut și prin prelucrarea anumitor plante, din care se făcea balsam.

[26] *vom ascunde*; pentru a evita ca singele victimei să strige la cer (cf. 4,10), ucigașul îl acoperă cu pământ (BJ).

[28] *madianți / madianili*, gr. Μαδιγαῖται, cf. 25, 1: populație nomadă, urmași ai lui Avraam și ai Cheturei.

[29] *Sfîșierea hainelor de durere* este simbolul înlimii sfîșiate.

[31] Frumusețea înțerească a lui Iosif, tentativa de a-l ucide, leșirea lui din groapă după trei zile și, ulterior, aprovisionarea cu pline în vreme de secată sunt elemente care îl pun în legătură cu mitul lui Tammuz, interpretare întărâtă și de jertfa iudeului.

[34] *sac*, gr. σάκχος, un fel de sac din piele aspiră, însărat în jurul soldurilor și care era vesmîntul obișnuit de duru. Acestia îl se alăturau, ca expresii ale durerii, sfîșierea hainelor, amintită mai sus, acoperirea capului cu praf, renunțarea la orice îngrijire a corpului, boicotul, plinsul și strigătele, precum și lovitura pleptului.

[35] *tad / locașul înținericului* redau gr. τίδης, care traduce ebr. sch'ol, semnificația cuvintului este nesigură, poate și puș probabil în legătură cu să „ah „gol, desert“ sau cu babil, asir, suplū, „adinc, adâncime“. Cuvintul denumește, însă, cu siguranță ūmîtul subpămîntean al morților, deși poate fi înținit și cu sensul de „groapă“, „hrubă“ sau „praf“ (Is. 14,15 ; 29,4, lez. 28,20, Iov. 7,21, 17,16, Ps. 21, 16). Locaș subpămîntean (Num. 16,33, Deut. 32,22, Is. 14, 9, Ps. 54, 16) sau asezat sub Ocean (Iov 26,5), plin de înțeneric, în care toți devin umbre vesnice, închise după porșile sale, împărțindu-se aceeași soartă. Reprezentarea lumii subpămîntene concordă cu elementele sale esențiale cu aceea astro-babiloneană (cf. de ex. epopeea lui Ghilgames), în perioada ce urmează Exilului ea va suferi cu timpul modificări importante.

[36] *Pentelefret / Pultifar*, gr. Πετεφρη, ebr. pôliphâr probabil eg. p'-dj-p'-r „cel pe care Re l-a dăruit“, care este atestat ca nume propriu din epoca celei de a 21-a dinastii (1550–1308 i.e.n.). Transcrierea corectă ar fi *Poliphera*, însă LXX, ca și versiunea coptă, folosesc pronunțarea egipțienei tirzii. Același nume, cu aceeași transcriere, îl poartă și sostrul lui Iosif, preotul din *Heliopolis* (Fac. 41, 45) ; 46,20) ; VL *Petelefret*, IER. *Pulphar*, PO *Pulfar*.
cel mai mare peste bucătări / stolnicul redau gr. ἀρχιμάγειρος; în ceea ce privește înțeleșul cuvintului grecesc, precum și ai celui ebraic, există chiar la comentatorii antici păreri diferite. VL *praepositus cocorum* ce traduce exact termenul grecesc „bucătar șef, șeful bucătărilor“, IER. *magister milittae*. Termenul pare a reda titlul unui demnitar important la curțile orientale. PO *vornic*.

CAP. 38

[1] *Odolamitean / adulamitean*, gr. Οδολλαμίτης, VL, IER. *Odollamitem*, PO den *Odola*.

Iras / Hira, gr. Ἰρας, VL *Iras*, IER. *Iram*, PO *Hera*.

Acest capitol aparține tradiției ieohiste relativă la originile tribului lui Iuda.

[2] *Sava / Sua*, gr. Σαυα, VL *Sava*, IER. *Sua*, PO *Şua*.

[3] *Ir*, gr. Ἡρ, VL, IER. *Her*, PO *Er*.

[4] *Avnan / Onan*, gr. Αὐνᾶν, ebr. אֹנָן „puternic“, VL *Aunan*, IER. *Onan*, PO *Onan*.

[5] *adăgind / a mai...*, cf. nota 4,2.

Silom / Sela, gr. Σηλὼν, ebr. schēlā „măscut tirzii“ nume israelit, dar și edomit. VL *Selom*, IER. *Sela*, PO *Şila*.

Hâzvî/Kezîb, gr. Χαζβὶ, ebr. 'akîb, VL *Chasbin*, IER., PO lipsește.

[6] *Thamar / Tamara*, gr. Θαμαρ, ebr. tamar „palmierul“, VL, IER. *Thamar*, PO *Tamar*.

[8] *fii bărbat ei / însoard-le cu ea* redau gr. γυμφρεῖτε „a se uni prin căsătorie“. Este vorba despre o formă specială de căsătorie, a unei leviratului (cf. lat. *levir* „cununat“), căsătorie obligatorie a unei văduve lipsită de copii cu cel mai vîrstnic dintre cununați, pentru ca astfel bărbatul mort să nu rămână fără urmări. Obiceiul era foarte răspândit în Orient, mai cu seamă la asirieni și hititi, astăzi încă este practicat de bedulinii.

[10] *cuvîntul / ceea ce*; în FRANKF. τὸ ρῆμα, care în alte variante lipsește.

Onan este pedepsit cu moarte timpurie pentru că a impiedicat nașterea urmașilor fratelui său și prin aceasta a încălcat împlinirea intențiilor unei astfel de căsătorii.

[11] după ce au murit amindoi factorii lui, în FRANKF. peță rōu. ἀνθρακεῖν τοὺς δύο οὐροῦ αὐτῶν, în alte variante lipsește.

[12] mingindu-se / s-a mingilat redau gr. παρακαλεῖν, de fapt după ce a îndeplinit întreg ritualul doliului (BJ).

pogor... în FRANKF. χατέβη, care lipsește în alte variante. Tamara / Timna, gr. Θαμνά, ebr. תִּמְנָה, VL Thamna, IER. Thamnas, PO Timad.

[14] Enan / Enām, gr. Αἴναν, VL Aenān, IER., PO lipsește.

Gestul Tamarei este provocat nu de nerușinare, ci de dorință de a avea urmași din stirpe bărbatului său morț, de aceea el va fi recunoscut ca „îndreptăjit de Iuda” (v. 26), iar Tamara va fi cinstită, alături de Rahila și Lia, ca străbună eroică a lui Israel; cf. Rut 4, 12 (BJ).

[18] ȝgardă / cingătoare redau gr. ὁ δρυμόχος „cingătoare”.

Inelul cu pecete prins de cingătoare și tolagul erau obiecte prin care se recunoștea identitatea unei persoane (BJ).

[21] curpa / mutarea nărăvăltă – de fapt prostituată sacră. Numele Tamarei (cf. v. 6) trimite la povestirea originară în care Tamar era o prostituată sacră, care nu avea nici o legătură de rudenie cu Iuda. Palmierul era planta sacră, înclinată zeitel dragostei și protectoriei nașterilor, Isis (Istar, Leto). Șnurul roșu (v. 28) era semnul distinctiv al acestor fel de prostitute (cf. Ilus. Nav 2,18).

nu mai adaose / n-a mai, cf. nota 4,2.

[27] Și fu / cind, cf. nota 6,1.

[28] Și fu / pe cind, cf. nota 6,1.

[29] Fares, gr. Φαρες, ebr. peres „ruptură, spărtură”, strămos al lui David și prin acesta al lui Isus. VI Fares, H. Phares, PO Fares.

[30] Zara, gr. Ζαρά, VL, IER. Zara, PO Zaram.

CAP 39

[1] Acest capitol continuă cap. 37 în linia tradiției iehoviste. Altfel, va fi relatată aceeași istorie în cap. 40, care aparține tradiției elohiste (BJ).

[2] ce nemerita / indemnatec redau gr. ἐκπιγγάνων, „cel ce are succes, prosper”, VL inpetrabilis, IER. in cunctis prospere agens, PO nāocit.

[3] Îndrepteazdă / împlineste redau gr. εὐδοῦν „a duce la bun sfîrșit, a face să reușească”, verb rar întâlnit înainte de LXX.

[7] Și fu după cîntele acestea / Și după ce s-au întimplat acestea, cf. nota 15, 1.

[9] nu iaste... nemică (afară de mine) / nimici nu este mai mare (ca mine) redau gr. ὑπάγεται aici cu sensul „a avea o poziție înaltă, importantă” (ThWNT).

Încercarea soției lui Putifar de a-l seduce pe Iosif și inspiră lui MIHAI CODREANU un sonet: „Pe cind Ichova pregătea ludecia, / Trăia în Egipt guardul Potifar, / Ce-și stăpinea supușii bine, dar / Nu prea-și putuse stăpini femeia.” (Poveste veche, Cîntecul deșertă-ctunii, 1927, p. 47).

[20] legați / cel vinovați redau gr. οἱ δεσμῶται „pușcăriș, prizonieri”.

[21] mal-mare peste legați / mal-marele peste pașnic redau gr. ἄρχεσθαι φέλαξ, „temniciș, șef”.

[22] cel adus / ostindisi redau gr. ἀπηγγέλειν < ἀφηγέομαι, și fi adus, a fi dus departe”.

[23] îndrepta / împlinea, cf. v. 3.

[1] după aceea, cf. nota 15, 1.

[2] BB hadlīti, după gr. εὐνοῦχοι, LXX urmează aici tradiția elohistă conform căreia în v.1 cel doi domitori sunt numiți „marele pașnic” și „marele pitar”, gr. ἀρχιτευχός resp. ἀρχιστροτός, ebr. sdr „șef”.

[3] Unele versiuni optează pentru interpretarea „în casa comandanțului găzii”.

Textul nu indică dacă este vorba de locuință privată a acestuia sau de cauzare în care erau încarcăriți pașnicii închisorii.

[5] Vedere / îlc reproduce sensul de bază al subst. ἡ δραστική „vedere, văz”.

[8] În Orientul antic interpretarea viselor juca un rol de seamă în prevîstirea viitorului, existând chiar corporații ale tilcitorilor de vase.

[9] Somn / vis, LXX : ὁ ὅπνος „somnul”.

[13] Originalul ebr. (aici ca și în v. 19 și 20) : ἵστις „a înăltă capul”, cu conotațiile „a grația” sau „a decapită”; pentru v.19 BB urmează LXX. Trad. moderne diferă, alegându-se „a înălța capul” sau „a înălța față”.

[14] închisoare, redă gr. τὸ δύρρωτος „fortăreață”.

[15] m-au furat redă gr. ἔκλεπτην < κλέπτω „a fură”. Cf. 37, 28 groapa / lemnița redau gr. ὁ λάκχος „groapă, puț”. Cf. și 37,28.

In povestirea lui Iosif, fiul lui Iacob sunt numiți „evrei”, de către egipteni și ei însăși se autointitulează astfel față de egipteni. Denumirea provine de la cînvîntul Habiru sau Apiru, care în multe texte orientale vechi desemnă grupuri din Asia de sud-vest caracterizate printr-un mod de viață mobil și o poziție socială inferioară. Descriși, organizați în cete de tilhari, atacau populația orașelor și satelor sau se angajau ca clăcași sau ca razboinici pentru a-și câștiga existența. Egiptenii includeau în rîndurile habirilor și primele cete de păstorii israeliți. În VT denumirea „evrei” nu este întotdeauna sinonimă cu „israeliți”. (SCHARBERT).

[16] Gr. χωνδρίτῶν traducere ebr. ἡ ἕτη interpretat ca „preparat de patiserie”. GN Gebäck, BJ gâteau, AB wicker. R-G pitne albă.

[19] Cf. 40, 13.

[20] Cf. nota 40,13.

[22] pre lemn, gr. ἐπὶ ξύλου nu este consemnat în LXX⁹. Totuși există și o altă interpretare, în care se spune că este vorba de lemnul de la care se face patiserie.

CAP 41

Capitolul aparține tradiției elohiste, spre sfîrșit cu element iehoviste.

În text se întrepătrund două motive narrative frecvent întâlnite în literatura Orientului antic : a) Un rege are un vis pe care îl începe nimeni nu-l poate interpreta ; b) Deorientat din cauza unei prevîstiri de rău augur, un rege este dezamăgit de sfetnicii săi cei mai apropiati. Dar un curtean înțelept îl dă un sfat prețios și, de aceea, regele îl răsplătește și îl conferă titluri și onoruri însemnate. (SCHARBERT).

[2] maluri / stușis redau gr. τὸ χρεῖ (χρῖ), de origine egipt.; L-S reed grass, FRANKF. ἡ ὄχθη „mal, colină”, VL in ripa, IER. in locis palustribus, LUTHER im Grase, KJV meadow, PO tarbă, BJ les jones, R-G păpuriște, BIBLIA 1975 pe mal.

[4] și iată neardătare fără căce intrără în pînăcile lor traduce fidel textul FRANKF.; lipsește în ebr. și în majoritatea celorlalte versiuni.

[5] Si se sculă Faraon aparține versetului precedent.
Se sculă și visă / a adormil și a visat, JER. rursum dormivit et vidit, PO iară adurmind... visă.

rădăcină / tulipină redau gr. ὁ πυδαῖν „capătul rădăcinii, tulpină”.

[8] tilcuitori / vract redau gr. ἔξηγητής „1. sfătuitor, consilier. 2. tălmăcitor de vise sau de oracole”. PO vrăjitor, KJV și AB magician, BJ magiezen, R-G vract, BIBLIA 1975 mag.

[9] pdcat / greșală redau gr. ἡ ἀμαρτία „greșală, omisiune, scăpare, păcat”. Ms. 45 și ms. 45, 21, 22 și ms. 45, 21, 23 și ms. 45, 21, 24 și ms. 45, 21, 25 cel mai mare peste pită (40, 1/2/5/16/20)/pdaine (40,22 ; 41,10) în ms. 45, este modificat cu consecvență de BB: cel mai mare peste sfătuitorii de pitne în cap. 40. Aici însă: cel mai mare peste pitne. PO cocător (de pită). Ms. 45 (40,17) pităr.

[12] copil redă sensul de bază al substantivului gr. παῖς în care însă și semnificația de „sclav, rob” IER. famulus „slujitor”, PO sluga.

Căpitaniul străji, cf. nota 40,10.

stecăraia cu liliu său, după originalul ebr.; PO după al cui cum era visul.

[13] fu / după, cf. nota 6,1.

[14] În literatura egipteană, ca și în celelalte literaturi orientale, se întâlnesc cazuri în care un sclav disprețuit sau o altă persoană neînsemnată se dovedește a fi sfetnici prețioși. După relatarea pahnicului, Faraon este incredințat că Iosif poate interpreta toate visele. Că și în cazul celor doi dregători, Iosif își declină în versetul 16 orice merit personal, arătând că doar prin bunăvoie lui Dumnezeu reușește să tilcuiască visele (SCHARBERT).

[15] Verbul gr. συγχρίνω apare în 40, 8 și 16 precum și în 41,15 fiind tradus în ms. 45 prin unul din sensurile sale: a asemăna. BB îl înlocuiește în 40,8 și 16 prin „a tilcui” nu însă în 41, 15 unde rămâne: a asemăna. Situația este similară în ceea ce privește substantivul ἡ σύγχρισις: în 40, 12 și 18 este tradus prim „asemănare” – în ms. 45, dar modificat tilcuire în BB, nu însă în 41, 15.

[17] Se reia povestirea vv. 1–7, însă naratorul lasă să se întrevadă și simțăminte și reacțiile personale ale Faraonului.

[22] BB reproduce împărțirea textului în versete conform LXX. În PO textul este mai clar: 2 ... și mă deșteptai, 22. și iară adurmind văduzuiu / vis.

[25] Cele două vise, cu semnificație identică, au o importanță deosebită pentru Faraon. Această revelație îl este destinată regelui, așa cum se întâmplă cu cele mai multe interpretări ale prezicatorilor din Vechiul Orient și cu revelațiile profetilor din Israel, îndeosebi în Regi. Regele este considerat ca reprezentant al poporului său în fața divinității, care îl anunță ce se va întâmpla cu poporul său. De remarcat că în povestirea lui Iosif lipsește orice polemică împotriva zeilor străini și instituțiilor religioase aparținând altui popor. Faraonul își se adresează Dumnezeul Israelului (SCHARBERT).

[30] de suturarea redă gr. τῆς πλησιονῆς „suturăje, belșug”. Traducerile moderne recurg la același termen, atât în v. 29 cit și 30 : KJV plenty, AB abundance, BJ: abundance, GN Überfluss, R-G și BIBLIA 1975 belșug.

[32] au Indoit visul lui Faraon de doao ori, tautologică după LXX, în care fenomenul apare frecvent: δευτερῶται τὸ ἐνόπιον Φάραὼν; și la fel VL iteravit... bis, KJV the dream was doubled twice.

[33] BB traducă prin imper., pers. 2 sing., conform modelului elin. Alte versiuni, bazate pe originalul ebr., traduc prin conj. prez. pers. 3 sing.: Faraon să caute, PO caute Faraon.

[34] mai mari... peste locuri, gr. ποτέρχας, VL locorum principes, JER: praepositus, PO șefetori de cinstă.

[35] bucatele, după BB și ms. 45, redă gr. τὰ βρῶματα.

[40]. rostul redă τῷ αὐτῷ „gură”. În Fac. termenul apare de 12 ori, fiind redat în BB de fiecare dată prin gurd, cu excepția acestui verset, unde apare intens figurat.

[42] podoabă / veșmintă redau gr. ἡ στολὴ „haină, veșmintă” ca în ms. 45.

de visin redă gr. βοστινός „în soarte fin, de culoare galbuiu, provenind probabil din India”, prin extensie „pinză, sesătură, soarte fină, mătase”. Termenul apare de mai multe ori, în LXX. În BB trei echivalente:

1. (de) visin (1. Paral. 15,27), 2. (de) matase (cf. Ies. 28,35 ; 39,26), 3. vison (cf. Is. 3,22 ; Luc. 16,19). Pentru explicații cf. TIKTIN, s.v. visin și vison.

de visin redă gr. βοστινός „în soarte fin, de culoare galbuiu, provenind probabil din India”, prin extensie „pinză, sesătură, soarte fină, mătase”. Termenul apare de mai multe ori, în LXX. În BB trei echivalente:

1. (de) visin (1. Paral. 15,27), 2. (de) matase (cf. Ies. 28,35 ; 39,26), 3. vison (cf. Is. 3,22 ; Luc. 16,19). Pentru explicații cf. TIKTIN, s.v. visin și vison.

[43] Iosif este numit mare vizir, fiind de fapt locuitorul faraonului. Între alte privilegi, funcția îl dădea dreptul de a avea o gardă personală care îl însoțea ca și pe Faraon, anunțând apropierea vehiculului înaltului domnitor. Abrek, cuvânt obscur de origine ebr. sau egip. a fost tradus în diferite chipuri: JER: omnes coram eo genuflecterent, KJV bow the knee, EU Achting, GN Aus dem Weg, PO acesta-i talâl aceștil fări.

strigătoriu (ms. 45) / pristav (BB) redau gr. ὁ κηρυκός „crainic”.

[45] Acordarea unui nume nou cu prilejul numirii într-o înaltă funcție constituia o practică obișnuită în Orientul antic. Psordon – Panch / Pașnai – Pașnai – Pașnai – însemnă „Dumnezeu” – cuvîntul este de origine egipteană, înțeleșându-se ca fiind numele lui Dumnezeu. Astineh / Astinela, nume egiptean avind înțelesul de „apărător” (zeltei) Neit.

Potis-Pera „cel dărât de Ra”; variantă a numelui Potifar, cf. 37,36 și 39,1. În ceea ce privește numele lui Iosif, în LXX este Ioseph. Heliopolis este denumirea elină a orașului egiptean On, situat la aproximativ 10 km nord est de Cairo.

[46] În FRANKF. ultima frază aparține versetului 47.

[47] snopi (BB) redă gr. δράγματα „mănușchi (de spice), snopi”.

[48] bucatele / grinele, cf. nota 41,35. Ms. 45 toată bunătatea, cimpilor / ogouarele redau gr. τὸν πεδίον, VL camporum, PO hotar.

[50] Consemnat în LXX, numeralul șapte lipsește în diferite versiuni, de ex. VL; în traducerile care au la bază textul ebr. an este la sing.: EU Ein Jahr, bevor die Hungersnot kam. R-G mai înainte să vie înțuit an de foame.

[51] Cu toate că Iosif este considerat acum a fi egiptean, el dă și nume ebraice: Manase, în ebr. Menashsheh, poate fi explicat prin verbul nashshani „m-a făcut să uit”. LXX nu preia „subst. casa”, VL omnis dominus patris mei, PO toată casa tălini-mieu, BJ toute la fanille de mon père.

[52] Efratim explicat prin ebr. hiphrani „m-a făcut roditor”. LXX, αὐξῆσεν are și sensul de „a crește, a înălța”; VL auxil me deus, IER. crescere nte fecit deus, PO m-a crescut Dumnezeu.

smerenii / pălinirii redau gr. ταπετώσεως, VL humiliatis, IER. pauperialis, PO dosadeel, KJV affliction, AB sorrow, BJ malheur, R-G obijuirii, BIBLIA 1975 suferinței.

[54] nu era plină / era plină; în BB, ca în FRANKF., verbul este de forma negativă: οὐδὲ ήσαν, după Cod Alex. La forma afirmativă : LXX*, traducerile latine și cele moderne.

CAP. 42

Cap. 42 este atribuit tradiției elohiste, cu unele elemente iehoviste în vv 27–28 și 35.

leneviști, gr. πρθμέω „a fi indiferent, leneș, inactiv”, VL pigri estis, IER. neglegitis, PO ce căutați unul pre altă?

[2] Față de inițiaturile în care sălășlau evrei, Egiptul era considerat a fi situat în jos, la vale, de aceea în toate versiunile se folosește verbul a cobori sau o expresie similară.

- [4] În LXX lipsește numele lui Iacov.
- [7] *cu scără / cu asprime* redau gr. σκληρός, ms. 45 *năștincște*.
- [9] *urmele* redă gr. τὰ ἵχνα. Termenul gr. desemnează „urmă, lăsată de picior” apoi subst. generic „urmă” și, de asemenea, „urmă, reliefă, vestigiu”. VL optează pentru *vestigia*. Termenul ebr. erud are semnificația de „goliciune, despulere”. În sensul unui lucru care nu se cunosc și sunt expuși, deci ascuns (cf. 2, 25; cf. și Deut 23,15). În originalul ebr. termenul este folosit metaforic, având semnificația de „lucru căre trebuie ascuns în fața unui înamic potențial”.
- [12] *lucrurile ascunse*, cf. nota 42.
- [15] *sănătatea / viața* redau gr. ψύχεια „sănătate”, VL și IER. *per salutem*.
- [16] În Orientul antic străinii și refugiații nu dispuneau de nici un drept general recunoscut. Soarta lor se află în întregime la discreția cîrmitorilor, în special atunci când erau acuzați de o culpa atât de gravă cum era spionajul (SCHARBERT).
- [19] Versiunile bazate pe originalul ebr. adaugă aici propoziția că să potolit soartea famililor voastre (R-G), KJV *corn for the famine of your houses*, BJ *le grain dont vos familles ont besoin*, EU *um den Hunger eurer Familien zu stillen*.
- [21] *ne-am indurat* redă gr. οὐτερέδομεν, cf. VL *despeiximus*. Verbul οὐτερέω are, între altele, sensul de „a neglijă, a nu lua în considerare, a disprijea”.
- [24] În FRANKF., ultima frază aparține v.25.
- [25] *vasele / desagii*; BB redă sensul cuvintului gr. τὰ ἄγγεια *VL vase*. Unele traduceri moderne optează pentru un corespondent aproximativ : BJ *bagages*, EU *Behälter* AB *containers*; altele folosesc termenul mai general *sac* (IER, KJV, PO, R-G, BIBLIA 1975) deși termenul specific pentru a desemna acest obiect apare mai jos, gr. ὁ αὐχένς precum și în V. 27, gr. ὁ μάρσπιπος „pungă, sac”.
- [30] Cf. nota 42, 7.
- [33] *cumpărarea dării grijului* redă gr. ἀγορασμὸν τῆς οἰτοδοσίας în v. 19, aceeași sintagmă este transpusă prin *cumpărătura grijului*, o simplificare a versiunii din ms. 45 : *cumpărătura a luării grijului* (v. 19).
- [34] să vă neguători / veți putea străbate, formă flexionară a verbului οὐτορεομάτι „a face negoț”, VL *negotiamini*, PO *tirgi*, KJV *traffic*, R-G să *neguători*, BIBLIA 1975 *veți putea face cumpărături*. Această interpretare tradițională a fost abandonată de traducerile moderne, care optează pentru sensul de „a călăra, a se mișca liber” EU : *ihr dürft euch frei Land bewegen*, BJ *vous pourrez circuler dans le pays*, AB *you shall be free to go about in the land*. Inițial, verbul ebr. שָׁרַח însemnat „a se mișca în cerc, a urma un curs nerregular” și această sfără semantica se păstrează în *acad* și în aram. Sensul „a face negoț” este o evoluție tîrzie, bazată pe subst. săhēr „neguător” (cf. 23,16).
- In plus, patriarhii săi în permanență descriși ca un popor de păstorii și nu de neguători (AB).
- [37] Conform sursei elohiste, Ruben este purtătorul de cuvînt al fraților și, începînd cu Cap. 37, 22, încearcă să implice săvîsirea vrunei fărdelegi. Înțelesul acuzației este împreună cu moartea în Orientul antic copilii ucigașului puteau fi omorîți (SCHARBERT).
- CAP.43**
- [3] Cap. 43 și 44 aparțin, cu excepția unor scurte interpolări, tradiției iehoviste. Iuda devine purtătorul de cuvînt al fraților. Numele Iacov este mai frecvent înlocuit cu Israel.
- Cu mărturie s-au mărturisit redă gr. διαμαρτυρόται διαμεμποτηται VL per *testimonto testatus est*, IER. denuntiauit... sub *testificatiune turândi*, conform originalului ebraic.
- Verbul διαμαρτυρέω are sensul de „a depune mărturie “precum și de „a asigura, a certifica”, PO *larc giurindu-se*.
- [7] *Intrebând*, ne-au întrebat, construcție frecventă în LXX.
- [8] *gloata redă* gr. ἀποκευή, subst. polisemantic, al cărui sens de bază este „bagaj, calabăcă; gospodărie, avuție”.
- În alte vv. apare în traducerea *unelle* (Fac. 14,12 ; 46,5), *gălăre* (Fac. 15,14), *agon isilă* (Fac. 34,29) și *marfa* (Fac. 31, 18) ca în toate aceste vv. din ms. 45.
- [12] *sminteală / gresală* redau gr. ἀγνόητα, VL *ignorantia*, IER. *error*, PO *gresală*.
- [14] ebr. *El Schaddat*, cf. 17, 1.
- [16] *jungheri / vite* redau gr. δύματα „jertfe”, prin extensie „animale pentru jertfă”. VL și IER. *pictimas*, PO *mîncare*.
- [18] Gr. συκοφαντῆσαι „a calomnia” este redat în ms. 45 prin să ne prăscă pre strîmbul și modificat în BB în să năpăstulăscă.
- [21] *cu cumpăna / cîntărîl* redau gr. ἐν στρῖμῳ.
- [23] *bine ispitit*, în sensul de „bine verificat, controlat” redă gr. εὐδόκουσθν, VL *probam*, IER. *probalam*. Cf. PS. SCH. „Cuventele Domnului, cuvinte curate, argintu arsu și ispitit (PS. 11,7). ”
- [24] În ebr. acest verset începe cu propoziția, care nu apare în LXX „*Omul t-a condus pe bârbătî în casa lui Iosif*”. O notă corespunzătoare se află la subsoful FRANKF.
- [28] *Binecuvîntat*, expresia lipsește în originalul ebr. și poate fi înțeleasă ca o acuzare împotriva lui Iosif și a frăților săi.
- [29] să aducești redă gr. ἔγαγετε.
- [32] În legătură cu semnificația deosebită a cuvintului *evrei*, cf. nota 40, 15. În acest caz termenul nu desemnează o entitate etnică ci un strat social, modul de viață normal, considerat inferior, cum reiese evident din traducerea BB.
- [34] *băură și se îmbătară* este traducerea literală a textului original, folosindu-se aceleasi verbe ca și în 9,21. Spre deosebire de 9,21, în cazul de față se consideră că ospătul a avut loc în limitele decentei, intenția autorului fiind de a sublinia atmosfera destinsă, în contrast cu scenele tensionate care vor urma. VL și IER. traduc prin *inebriat sunt*, traducerile moderne evită verbul *a se îmbăta*.
- CAP. 44**
- [1] *umplești*, BB, după FRANKF., plural.
- [4] *vet huli* redă gr. καταμέμψῃ „a certa, a mustra”.
- [5] Prima propoziție nu este consemnată în versiunea ebr. Însă este inserată în LXX. Era nu a fost preluată în PO: *vrăjind cu vrăj*, VL *augurio auguratur*. Prezicerea vîlitorului, divinaținea prin mijloace artificiale, era o practică larg răspîndită la popoarele din Oriental antic, în contrast cu profecia de inspirație divină a evrelor. Într-ustensilele folosite pentru prezizări se numărău și vasele recipiente (pahare, cupe etc.) în care se turna un lichid, de exemplu ulei în apă : forma pe care o luau pata sau stropii de ulei era edificatoare pentru prezicatori.
- [7] să nu se afle redă gr. μὴ γένοτο, VL *noi contingal*, PO *depare* și, BJ *lotn de*, AB *far be il*, KJV *God forbid*. R-G *Ferească Domnul*.
- [10] *curăți / fără vină* redau gr. καθαροτ. Pe lîngă sensul de „curat, nevinovat”, adjecitivul are și semnificația de „achitat, scutit de pedeapsă”, PO *slobodz*, BJ *quittlers*, AB *exonerated*, EU *strafffrei*.
- [13] Sfîșierea hainelor face parte din ritualul obișnuit în cazul unui deces. De data aceasta toți frații se solidarizează cu Venâmlan și se întorc în cetate, deși, fiind declarați nevinovați, l-ar fi putut părăsi, aşa cum au procedat odinioară cu Iosif.
- [16] Este posibil ca, prin această invocare a lui Dumnezeu, Iuda să recunoască neleguirea comisă odinioară față de Iosif și să realize-

[23] Conform acestor măsuri, Iosif a fost considerat de unii critici drept instrument al aservirii poporului, al transformării țărănilor în sclavi. Critica modernă relevă însă folosirea generalizată a termenului *rob* pentru toți supușii Faraonului, inclusiv înalții săi demnitari. Faraonul, considerat drept zeu, dispunea, în calitatea sa de stăpînitor absolut, de la bun început, de toate bunurile materiale din regat, ca și de toți supușii săi. Critica subliniază caracterul moderat al măsurilor adoptate de Iosif, țărănilii fiind obligați să cedeze statului doar o cincină din produsele lor.

[24] Din originalul ebr. lipsește cuvântul *futuror*, dar, la sfîrșitul versetului, se află sintagma „*și întră copili voștri*”, PO *fectorilor voștri*, care nu este inclusă în LXX.

[25] Deși substantivul *Josif* nu apare în textul FRANKF., el este inserat în BB, probabil conform notei de la subsol, *care dănuie*; aceste cuvinte nu apar în textul originalului, însă traducerile moderne oferă diferite expresii pentru împreazarea enunțului. EU *gültiges Recht*, AB *valid*, R-G *pravila*, *care... are putere*.

[29] *Pune mina ta pe coapsa mea*, cf. 24,2.

[31] În urma unei confuzii între ebr. *mittah* „pat” și *malteh* „toiag”, versiunea gr. îl descrie pe Iacob închinându-se la toiagul său (BJ). PO păcindu-se către *capul patulut*.

CAP 48

[1] În acest capitol se întrepătrund mai multe tradiții: iehovistă – elohistă în 1–2 și 8–28; sacerdotală în 3–7 (BJ).

[3] Cf. 17, 1; 28,19.

[5] Prin adoptarea celor doi filii lui Iosif, născuți în Egipt din mamă egipteană și nu în Canaan, Iacob urmărește să le asigure dreptul de descendență care să se bucure de același privilegii ca și filii săi mai vîrstnici, Ruben și Simeon.

[6] *nepoții* redă gr. ἔγγονα. Substantivul ἔγγονος are sensul generic de „urmaș”, putind fi tradus atât prin „copil, fiu”, cit și prin „neput”. ὁ κλῆρος, pe lîngă semnificația de „sorti”, mai înseamnă și „(partea de) moștenire”. Nu există nici o mențiune privind naștere-a unor alii copii ai lui Iosif. În cazul în care această ar fi existat, ei ar fi trebuit să fie înglobați în cele două familiile fraților mai vîrstnici, Efraim și Manase, reclamând dreptul lor de moștenire.

[7] *Mesopotamia*, în originalul ebr. *Paddan-Aram*, preluat în diverse versiuni moderne.

Moartea Rahilei, cf. 35, 16–19.

Efrata, textul obscur din LXX dă posibilitatea de a interpreta subst. propriu ebr. ca *locul alergării calilor*, *Calea alergărilor calilor* (BB) sau *temp de primăvară resp. Calea Efratei* (PO).

[10] *Israîl* – numele apare în FRANKF. numai într-o notă la subsol.

[14] Cu toate că Manase era înălțat răscut, nu apare în LXX, ci în originalul ebr. IER. *Manasse qui maior natu erat*, PO că Manase era răscut de-a prima.

[15] În textul ebr. apare a binecuvînta pe Iosif, lecțiune preluată de unele traduceri: *Il bénit ainsi* (BJ), *Er segnate Joseph* (EU), *Și a binecuvîntat pe Iosif* (R-G). Se consideră însă că rădăcina *ywsp* din textul lebr. stă pentru *wlm* „pe el” (așa cum apare în LXX: *אֶתְתוֹךְ*), sau că din textul ebr. au fost omise cuvintele *fill lui* (Iosif). PO *pre fectorii lui Iosif*, BIBLIA 1975 *Și i-a binecuvîntat*.

Pe ale cărui căi am umblat cf. nota, 5, 22 și 17, 1.

[20] *Intru voi / numele vostru*, gr. ἐν οὐρὶ, în ebr. singular; R-G cu numele tău, EU *mit deinem Namen*.

[21] *Dumnezdu den pămîntul acesta redă* gr. ὁ Θεὸς ἐκ τῆς γῆς ταύτης din FRANKF. Această sintagmă, așa cum specifică și nota de la subsolul FRANKF. lipsește din originalul ebraic.

[22] Loc obscur în originalul ebr., datorat unui joc de cuvinte: ca substantiv comun *šekem* înseamnă „umăr”, considerindu-se a fi vorba de un versant din Muntele Garizim. Dar, în același timp, Sichem este numele unui oraș aflat la poalele acestui munte. Soluțiile adoptate de-a lungul secolelor sunt foarte diferite: unele traduceri păstrează substantivul propriu. (VL, BJ, AB, BIBLIA 1975) altele însă îl transformă în substantiv comun: IER. *do tibi parlem unam*, KJV *I have given thee one portion*, PO *eu am dat fie o bucată de pămînt*, R-G *lui dărulesc... un umăr de munte*, EU *ich gebe dir einen Bergrücken*.

CAP 49

[1] Este vorba de proorocii, patriarhul dezvăluie și determină prin cuvintele sale destinul fiilor săi, adică al triburilor care le poartă numele.

Vv. 1–2, 8–12 sunt citite în biserici în Duminica Florilor.

[4] Ruben pierde dreptul de înălțat răscut, ca pedeapsă pentru incestul cu Bilha (Fac. 35, 22).

[5] Pedepsiști pentru atacul mișcării împotriva lui Sichem, tribul lui Simeon se va stinge curind, absorbit de Iuda, cel al lui Levi dispare ca trib profan.

[10] Text și sens foarte discutat. Se vorbește de o referință la David, descălecătorul unui imperiu, un David în sens mesianic.

[13] În unele versiuni „corăbler”. E vorba de coasta Feniciei.

[14] Isahar, instalat în cimpia bogată a Esdrelonului acceptă jugul canaaneilor.

[16] Cf. nota 30,6.

[18] Exclamație psalmică marind mijlocul recitaril.

[21] Text obscur.

[26] Text obscur.

[27] Aspectul feroce al lui Veniamin corespunde istoriei ulterioare a tribului (cf. jud. 3,15 ss., 5,14).

[30] Cf. 50,13.

[32] Lipsește în IER și PO.

CAP 50

[1] În acest capitol se completează tradiții iehoviste (vv. 1–11,14) elohiste (vv. 15–26) și sacerdotale (vv. 12–13).

[10] Aria Atad, cu sensul de „aria clăunilor”.

[11] Este un joc de cuvinte: ebr. *'abel* „luncă”, „rlu” și *'ebel* „dolu”.